

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**19. YÜZYILDA AYINTAP'TA EKONOMİK DURUM VE
TİCARET**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUBA KÖROĞLU

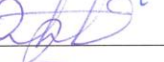

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İlhan PALALI

ŞANLIURFA-2018

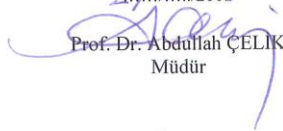
T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz TARİH Anabilim Dalı 115224002 numaralı Tuba KÖROĞLU'nın hazırladığı "19.YY'de Aydınlanma Ekonomik Düşünce ve Ticaret" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 21.05/2018 tarihinde, saat 11.00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

21.05/2018

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr.Öğr.Üyesi İlhan PALALI	Kabul	
Üye	Prof.Dr. Kazım PAZDAF	Kabul	
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Yücel BAYIL	Kabul	

Bu tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

29.12.2018

Prof. Dr. Abdülhâk ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı :Tuba KÖROĞLU
Öğrenci Numarası :115224002
Enstitü Anabilim Dalı :Tarih
Programı : Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) :19. YY'da Ayıntab'da Ekonomik Durum ve Ticaret

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 184 sayfalık kısmına ilişkin, 24/04/2018 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 28'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/04/2018
Tuba KÖROĞLU

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım.24/04/2018

Dr. Öğr. Üyesi İlhan PALALI
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmamda Ayıntap'ın 19. yüzyıldaki ticari fonksiyonunu ele aldım. Bilindiği gibi Ayıntap kurulduğu bölge açısından önemli ticaret merkezlerinin kavşak noktasında bulunmaktadır. Hem Ortadoğu hem de Osmanlı Devleti arasında köprü görevi üstlenmiştir. Şehirlerarası ve ülkeler arası ticarete ticari fonksiyonunu sürekli korumuştur. Özellikle Halep vilayeti ve İskenderun limanına olan yakınlığı ticari önemini arttırmakla beraber bugün bile korumaktadır. Bu çalışmada aynı zamanda Ayıntap'ın coğrafi konumu itibariyle neden ticari açıdan önemli olduğunu açıklamaya çalıştım. Bunun dışında tarihi süreç içerisinde hangi devletlerin kurulduğu ve hangi devletlerin hâkimiyetine girdiğine değindim. Ayıntap hanları, bedestenleri ve çarşıları ile Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret şehirlerinden birisi olmuştur. Son dönemlerinde yaşanan askeri başarısızlıkların beraberinde getirdiği siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen ticaret devam etmiştir. Balta Limanı Antlaşmasının da etkisiyle yabancı tüccarların önemli uğrak yerlerinden birisi olmuştur. Bu dönemde özellikle pamuk ticareti ithalatında artış görülmüştür. Ayıntap'ın merkezinden köylerine kadar birçok bölgede çeşitli alanlarda imalat sanayisinin gelişme gösterdiğini tespit ettim. Üretim aksamalara rağmen devam ederek ticari önemini sürdürmüştür. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti açısından sıkıntılı bir dönem olmasına Ayıntap, bulunduğu konum itibariyle ticaretin gelişme gösterdiği bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi ve askeri olaylar devletin en ücra köşesinde bile hissedilmiştir. Yaşanan bu siyasi ve askeri kayıplar devleti ekonomik yönden de etkilemiştir. Bu tezi yazma amacım daha önceleri Halep vilayetinin bir kazası iken Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sancak konumuna geçen Ayıntap şehrinin 19. yüzyıldaki ekonomik hayatını ele almaktır. Tarımsal üretimden hayvansal üretime, dokuma sanayiden boya sanayisine kadar birçok alanda önemli bir üretim merkezi olan Ayıntap, bulunduğu coğrafi konum itibariyle de Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden birisi olmuştur.

Ticari açıdan önemli bir merkez olan Ayıntap'ın ticari fonksiyonunu arşiv belgelerine ve şerriye sicillerine göre inceleyerek ele aldım. Bu belgelerde yer alan

bilgiler sonucunda üretim ve ticaret açısından ne kadar önemli olduğunu gördüm. Belgelerde üretilen ürünlerin ve miktarlarının kayıtları dışında üretim ve pazarlanma noktasında yaşanan ticari sorunların yaşandığını gördüm. Bunun en önemli kanıtı da ihtiyaç dahilinde açılan Ticaret Meclisleri ve buna bağlı olan Ticaret mahkemeleridir. Bu mahkemelerde görülen davalar sonucunda yerli ve yabancı tüccarların faaliyetlerine rastlanmıştır. Tez çalışmamda Ayıntap şehrinin ekonomik açıdan süregelen ticari geçmişini inceleyerek özellikle 19. yüzyılda ekonomik açıdan önemli bir yere sahip olduğunu gördüm. İncelediğimiz arşiv belgeleri ve şerriye sicillerine göre Ayıntap'ın önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmamda uzun bir araştırma ve inceleme sonucunda ulaştım. Birçok belge, ansiklopedi, arşiv belgesi, Başbakanlık Osmanlı arşiv belgeleri de dalil olmak üzere inceledim. Bu nedenle tez çalışmam uzun bir süreci kapsamıştır. Tüm bu zaman dahilinde bu çalışmamda bana maddi manevi destek olan başta ailem olmak üzere, tezimin araştırma ve inceleme safhasında büyük yardımları dokunan değerli hocam Sayın İlhan Palalı'ya ve emeği geçen hocalarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Tuba Köroğlu

Mayıs, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ	v
KISALTMALAR	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	7
1. 1.Osmanlı Devleti'nin 19. yy 'daki Sosyal ve İktisadi Durumu	7
1.2. Ayıntab'ın Kısa Tarihçesi	17
1.2.1. Türk Egemenliğine Kadar Ayıntab Tarihi	19
1.2.2. Ayıntab' ın Türk Egemenliğine Girişi	20
1.2.3. Osmanlı Devleti Egemenliğinde Ayıntap	22
1.3. Ayıntab'ın Tarihi Coğrafyası ve Ticari Konumu.....	27
1.4. Osmanlı Devleti Döneminde Ayıntab'ın Genel Ticari Durumu	28
2. BÖLÜM	32
2.1. XIX. Yüzyılda Ayıntab'ın Osmanlı ve Dünya Ticaretindeki Önemi.....	32
2.2. Ayıntap Şehrinin Nüfusu	35
2.2.1. Halep Vilayet Salnamelerine Göre Antep Kazasının Nüfusu	37
2.3. Ticari ve Ekonomik Hayatta Ermeniler	42
2.4. Antep Ticaret Meclisinin Kuruluşu.....	54
2. 5. Esnaf Teşkilatı	57
a.Dokuma Esnafı.....	66
b.Madenci Esnafı	67
c.Ahşap Esnaf	68
d.Hizmet Üreten Esnaf.....	68
e.Tüccar Esnafı	69
5.1. Ticaret Yerleri.....	70
a.Hanlar	70
c. Çarşıları.....	74
d. Bedestenleri.....	76

3. BÖLÜM.....	80
EKONOMİK HAYAT	80
3.1. Üretim	80
3.1.1.Tarım.....	80
3.1.1.1. Zirai Üretim	84
3.1.1.2. Hayvancılık	85
3.2.1. Hayvansal Üretim	87
3.2.1.1. Antep’de Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Faaliyet Gösteren Esnaf Grubu.....	88
3.3. Sanayi Üretimi	94
3.3.1. Dokuma Sanayi ve Üretimi.....	94
3.3.2. Boya Sanayi	99
3.3.3. Deri Sanayii	100
3.3.4. Maden, Keçe, Barut, Tuz Sanayi	101
4. BÖLÜM.....	103
XIX. YÜZYILDA AYINTAB’IN MALİ YAPISI	103
4.1. Vergiler	103
4.2. Bütçeler	106
4.3. Para ve Fiatlar	115
4.3.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Yürürlükte Olan Paraları.....	115
4.4. Antep’te Paranın Alınıp Satılması (Faiz).....	138
5.BÖLÜM.....	142
ULAŞIM ve TAŞIMACILIK, TİCARET	142
5.1. Yollar	142
5.2.Ticaret, Ayıntab’ın Ticari Önemi.....	144
5.3. Taşımacılık.....	146
5.4. İthalat	147
5.5. İhracat	150
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA	162
EKLER.....	178

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : 1881 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	37
Tablo 2 : 1895 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	37
Tablo 3 : 1899 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	38
Tablo 4 : 1900 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	38
Tablo 5 : 1902 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	39
Tablo 6 : 1904 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	39
Tablo 7 : 1906 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	40
Tablo 8 : 1914 Ayıntab Kazası Nüfus Cetveli.....	41
Tablo 9 : XVI. Yüzyılda Ayıntap'ta Bulunan Esnaf Grupları.....	59
Tablo 10 : 152 Numaralı Sicilde Tespit edilen Esnaf Grupları.....	61
Tablo 11 : Ayıntap'ta 1804 (Ekim) Yılında Mevcut Olan Esnaf Grupları.....	62
Tablo 12 : Ayıntap'ta 1832 (Haziran- Temmuz Tarihli Belgeye Göre Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları.....	63
Tablo 13 : 19. Yüzyıl Başında Ayıntap'ta Faaliyette Bulunan Esnafın Bir Listesi Bulunmaktadır.....	65
Tablo 14 : Dokuma Esnafı.....	66
Tablo 15 : Madenci Esnafı.....	67
Tablo 16: Ahşap Esnafı.....	68
Tablo 17 : Hizmet Üreten Esnaf.....	68
Tablo 18 : Tüccar Esnafı.....	69
Tablo 19: 152 Numaralı Sicile Göre 1884-86 Tarihlerinde Ayıntab'daki Pazarlar..	70
Tablo 20 : Toplu Olarak Kimi Esnafın Çalıştıkları Pazar Adları.....	80
Tablo 21 : Semt Olarak Anılan Çarşı ve Pazarlar.....	74
Tablo 22 : 152 Numaralı Sicile Göre 1884-86 Tarihlerinde Ayıntab'daki Çarşılar...	76
Tablo 23 : Toplu Olarak Kimi Esnafın Çalıştıkları Çarşı Adları.....	76
Tablo 24 : Halep Sancağı'nda Üretilen Hububat ve Miktarı (İst. Kilesi).....	84
Tablo 25 : Halep Sancağı'nda Yetiştirilen Baklagil Miktarı (Kıyye).....	94
Tablo 26: 1869-1871 Yılları Arasında Halep Sancağı'nın Hayvan Mevcudu (Adet).....	86
Tablo 27: 1869-1871 Yılları Arasında Halep Sancağı'nda Üretilen Bazı Hayvansal Ürünler.....	88

Tablo28: Antep'te Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Faaliyet Gösteren Esnaf Grubu...	89
Tablo 29: Halep Sancağı'nda Üretilen Bazı Meyve ve Sebze Miktarı (Kıyye)....	90
Tablo 30 : Halep Sancağı'nda Üretilen Sanayi Hammaddeleri (Kıyye).....	96
Tablo 31 : 1841-1858 Yılları Arasında Halep Eyaleti'ndeki Bakiye Miktarlarının Kazalar Bazında Sektörel Dağılımı.....	106
Tablo 32 : Halep Sancağının 1307 Rumi Yılı Gelirleri.....	107
Tablo 33 : Halep Vilayetinin 1307 Rumi Yılı Giderleri.....	107
Tablo 34 : Halep Vilayetinin 1310 Rumi Yılı Gelirleri.....	108
Tablo 35 : Halep Vilayetinin 1310 Rumi Yılı Giderleri.....	108
Tablo 36: Halep Vilayetinin 1311 Rumi Yılı Gelirleri.....	109
Tablo 37: Halep Vilayetinin 1312 Rumi Yılı Gelirleri.....	109
Tablo 38 : Halep Vilayetinin 1312 Rumi Yılı Giderleri.....	110
Tablo 39 : Halep Sancağının 1313,1314,1315,1316 Rumi Yılları Giderleri	110
Tablo 40 : Halep Sancağının 1313,1314,1315,1316 Rumi Yılları Giderleri.....	111
Tablo 41 : Halep Sancağının 1317 Rumi Yılları Gelirleri.....	111
Tablo 42 : Halep Sancağının 1317(1907) Rumi Yılları Giderleri.....	111
Tablo 43: Halep Sancağının 1318 Rumi Yılları Gelirleri	112
Tablo 44 : Halep Sancağının 1321 Rumi Yılları Gelirleri.....	112
Tablo 45 : Halep Sancağının 1322 Rumi Yılları Gelirleri.....	113
Tablo 46 : Halep Sancağının 1324(1908) Rumi Yılı'nın Gelirler Bütçesi	113
Tablo 47: 1889-1890 Halep Eyaleti'nin Bütçesinde Bedel-i Askeri Bakiyeleri Oranı.....	114
Tablo 48 : 1889/90 Senesinde Halep Eyalet'nin Bütçesi.....	114
Tablo 49 : Osmanlı'da Mevcut Olan Paralar.....	118
Tablo 50 : Et Narhları.....	120
Tablo 51 : 1818 Yılında Bazı Ürünlerin Narhları.....	121
Tablo 52 : Şehir Merkezinde Ev Fiyatları.....	121
Tablo 53 : Karyelerde Ev Fiyatları (1871-1874 yılları arası).....	123
Tablo 54 : Canlı Hayvanların Ortalama Değerleri (m. 1871-1874).....	124
Tablo 55 : H 15 Cemaziyelahir 1246/M 1 Aralık 1830.....	125
Tablo 56 : H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / Ağustos 1832	125
Tablo 57 : H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan 1833.....	126
Tablo 58: H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833	126

Tablo 59: H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan 1833.....	126
Tablo 60 : H Gurre-i Muharrem 1249/ M Mayıs/Haziran 1833.....	127
Tablo 61 : H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833.....	127
Tablo 62: Koyun Eti Narhları.....	130
Tablo 63 : H Safer 1249/M Haziran /Temmuz 1833	131
Tablo 64: H 8 Rebiülahir 1249/M 25 Ağustos 1833.....	131
Tablo 65 : Ayıntap'ta Terekelere Göre Bazı Yiyecek Mamüllerinin Fiyat Aralığı.....	131
Tablo 66: Ayıntap'ta Terekelere Göre Canlı Hayvan Fiyat ve Oranlarının Genel Dağılımı.....	132
Tablo 67 : Ayıntap'ta Bazı Canlı Hayvanların Fiyat Aralığı	133
Tablo 68 : 1830- 1911 Osmanlı İhracatı ve Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı.....	151

KISALTMALAR

GŞS; Gaziantep Şerriye Sicili

BOŞ; Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bkz; Bakınız

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

A.g.t.: Adı geçen tez

A,g.y.l.t.: Adı geçen yayınlanmamış lisans tezi

ÖZET

19.YÜZYILDA AYINTAP'TA EKONOMİK DURUM VE TİCARET

Bu çalışmanın konusu 19. yüzyılda Ayıntap şehrinin ekonomik ve ticari durumudur. Amaç yüzyıl boyunca şehir genelinde ve çevresinde yaşanan ekonomik ve ticari faaliyetler sonucunda iktisadi durumu belirlemektir.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde 19. Yüzyılda Ayıntap şehrinin oldukça faal bir ticari fonksiyona sahip olduğu görülmüştür. Bu döneme tekabül eden Balta Limanı Antlaşması'nın da etkileriyle şehrin yabancı tüccar akınına uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Ticari açıdan önemli bir kavşak noktasında bulunan Ayıntap şehrinde, dönemin olumsuz askeri, siyasi ve ekonomik şartlarına rağmen ticaretin yabancı tüccarlar eliyle kesintisiz bir şekilde devam ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Balta Limanı, Yabancı Tüccarlar

ABSTRACT

ECONOMY AND TRADE IN AYINTAP 19th CENTURY

The main subject of this study is to analyse economy and trade in Ayıntap in 19th century. Our aim is to examine economical situation arising from commercial activities across the city during the century.

Our findings suggest that Ayıntap was an active trade spot in 19th century. Due to the Treaty of Balta Liman signed during this period, the city attracted many foreign merchants. Despite military, political and economical conditions in the era, it is determined that, being a significant commercial junction point, Ayıntap maintained its commercial activities through foreign merchants.

Key Words: Trade, Treaty of Balta Liman, Foreign Merchants

GİRİŞ

Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında yıkılması ve Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya yeni Türk akınlarının başlaması, Batı Anadolu'da Bizans'a karşı başlatılan savaşın neticesinde bu bölgeye Türk ve İslam hâkimiyeti yayılmaya başladı.

Yeni fetihleri paylaşan beyliklerden, güçlü ve büyük bir imparatorluk haline gelen yalnız biri oldu. Bu beyliğin hanedanlık adı, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde, başında olan kurucusu Osmanlı Beyi'nden gelmektedir. Beylik, Bitinya (Sapanca yöresi) sınırlarında ve Konstantinopolis 'in savunma hatlarının çok yakınında yer alması nedeniyle daha büyük görevlere üstlenip, daha büyük olanaklara sahip olmuş ve başka yerlerden destek bulabilmiştir. Osman Bey ve onun yerine geçenler, Bizanslılara karşı sürekli bir sınır savaşı sürdürmüşlerdir. 1326 yılında fethettikleri Bursa'yı hızlı bir şekilde büyüyen devletlerine başkent yapmışlardır. 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Avrupa 'ya giren Osmanlı güçleri, birkaç yıl sonra Gelibolu'yu, daha sonra da yüzyıl sürecinde Avrupa 'daki başlıca üsleri durumuna gelecek Edirne 'yi ele geçirmişlerdir. Sırp ve Bulgarlar ile yapılan Meriç ve Kosova savaşlarıyla balkan yarımadasının büyük bir bölümü Osmanlı yönetimine girmiş, girmeyenlerde bağlı olmuşlardı. Avrupa 'ya yönelik bu fetih savaşlarından önce, Anadolu 'da ilk kez savaşılmadan yeni topraklar kazanılmış; bu da Osmanlı gücünün temelini sağlamlaştırmıştı. ¹ Kısa sürede güçlenen Osmanlı Beyliği büyük bir devlet haline geldi.

Osmanlı 'nın dördüncü padişahı I. Bayezid, tahta çıktığı sırada devlet Avrupa 'da ve Asya 'da önemli topraklara sahipti. Ancak 1402 'deki Ankara savaşında Timur tarafından yenilgiye uğratarak esir düşen Bayezid, intihar ederek yaşamına son verdi. Osmanlı toprakları, Bayezid 'in sultan olduğu zamanki sınırlarına dek daralmıştı. Oğulları arasında bir iç savaş tehdidi belirdi ve büyük olasılıkla toplumsal

---

¹ Bernard Lewis, *Ortaoğu*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010,s.137-138

kökenli olan bir dervişler isyanı başladı. I. Mehmed 1413 yılında kardeşlerini yendi. I. Mehmed tahtta kaldığı süre boyunca, Osmanlı devletini eski durumuna getirmek ve pekiştirmekle uğraştı. Oğlu II. Murad döneminde önemli ve büyük değişiklikler gerçekleşti. Yeni topraklar ele geçirildi ve Avrupa ‘da Sırp, Macarlar, Yunanlılar ve Haçlılar karşısında büyük zaferler elde edildi. Anadolu ‘da ise daha önce Bayezid tarafında fethedilen yerlerin çoğu bir kez daha alındı. Sonrasında barış ve güçlenme dönemine girildi. XIV. yüzyıl sonlarına doğru başlayan, 1430 yılından sonra da düzenli bir biçimde devam eden Hıristiyan halk arasından Osmanlı ordusu ve devlet hizmetinde görevlendirmek üzere devşirmelerin toplanması, Osmanlı hanedanının gücüne güç katmıştır. Osmanlı devletinde İslam dini kurumu olgunluk dönemine ulaşmış; Sünni devletiyle tam bir bütünleşme gerçekleşmişti. Artık İslamiyet gerçek bir kurumsal yapıya kavuşmuştu.² Müslümanların yüzyıllardır sahip olmak istedikleri Konstantinopolis ‘i ele geçirmeleriyle birlikte, son parça da yerine oturmuş oldu. Sınır savaşçıları (akıncılar) beyliği bir imparatorluk haline gelirken, lideri de imparator olmuştu.³

1526 yılında Mohaç Meydan Savaşı’nda Macar ordusu, Osmanlılar tarafından bozguna uğratıldı. Bu zaferin ardından Kanuni Sultan Süleyman ‘ın orduları Macaristan ‘ı geçerek 1529 yılında Viyana’yı ilk kez kuşattılar. Öte yandan Osmanlı sultanları güney ve doğu sınırlarının ötesinde önemli değişikliklerin olduğu Müslüman topraklarına ilgisiz kalmazlardı. XIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Mısır ve Suriye ‘de hüküm süren Memluk sultanlığının yıkılışı bu değişikliklerden biriydi. Kuzeyde ve doğuda, Anadolu ve İran yaylasında, İslamiyet ‘in siyasi ve kültürel liderliğini ele geçirmiş olan Türkler ile İranlılar arasında yeni devletler ve toplumlar ortaya çıkıyordu. Tüm bu yaşananlar, İslam liderliği ile Ortadoğu ‘nun denetimini elde etmek uğrunaydı. Osmanlılar İranlılar ‘ı yola getirip, Memlükler ‘i yıktıklarına göre artık Avrupa ‘daki savaşa dönebilirlerdi.⁴ Kanuni Sultan Süleyman döneminde, gücünün en üst noktasına ulaşmıştı.

XVI. yüzyıl Türkler ‘in doruğa ulaştıktan sonra gerilemeye başladıkları yüzyıl olmuştur. Orta Avrupa ‘da ilk Viyana ‘yı alma çabasından sonra yüz elli yıl

---

² Bernard Lewis, A. g. e. s.139-140

³ Bernard Lewis, A. g. e. s.142

⁴ Bernard Lewis, A. g. e. s.143-147

sürecek ve sonuçsuz kalacak kanlı bir mücadele başladı. Bu dönem 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasıyla son buldu. Bu kez, kesin ve tam yenilgiyi alan taraf Türkler olmuştu.⁵

Osmanlı İmparatorluğu, Yakınçağ başlarında ise, eski gücünü kaybetmiş olmakla beraber, yine de gerek topraklarının genişliği gerekse siyasi yönden devletlerarası dengede önemli yeri olan, büyük bir devletti.⁶ Bilindiği gibi, yakınçağlara gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu sürekli bir gerilemenin içinde bulunuyordu. Bunda, devletin mali ve ekonomik yönlerden zayıflaması, devlet teşkilatının bozulması, ordunun, eğitim kurumlarının kendilerini yenileyememeleri, ulaşım zorlukları gibi sebeplerle, Avrupa 'nın ekonomik, siyasi, askeri yönlerden gittikçe güçlenmesi, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her alanda bir duraklama ve gerileme dönemine girmiş bulunması, önemli rol oynamaktadır.⁷

Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı iki ana grup altında ele alınabilir. Bunlardan birincisi Askeri adı altında toplanan ve görevleri icabı vergilerden muaf olan kısım; ikincisi ise şehirliler, köylüler ve göçebe aşiretlerin meydana getirdiği reaya denilen vergi mükellefi gruptu. Bunlara aslında reayadan olup, padişah beratiyle bir kısım vergilerden muaf tutulan ve askeri ile raiyet arasında muaf ve müselleme reaya adıyla anılan bir bakıma serbest bir zümreyi de eklemek gerekir. Osmanlı devletindeki bu sınıflaşma, tabii oldukları görevleri dolayısıyla olup, bütün kanun ve nizamlar, sınıfların hukuki yapısına paralel bir biçimde ele alınmıştır.⁸ Osmanlı toplumu Avrupa'dan farklı olarak sınıflar arasında aşılabilir duvarlarla birbirinden ayrılmamış, padişah beratiyle askeri sınıftan bir kişi reayaya dâhil olurken, reayadan herhangi bir kimse de beratla askeri statüsü kazanmıştır.⁹

Osmanlı iktisadi yapısı çok geniş topraklar üzerinde bir devlet yapısı içerisinde esnek bir özellik gösterir. Fethedilen yerlerdeki mahalli gelenekler

---

⁵ Bernard Lewis, *Ortaçağ*, s.148

⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, 1961,s.10

⁷Hakkı Dursun Yıldız (Editör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul,1989,s.203

⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlıların Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007,s. 101

⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlıların Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007,s. 101 (bkz. Halil İncelik, “ *Osmanlılarda Raiyet Rütumu*”, Belleten. XXIII/92, Ankara, 1959, s.598)

değerlendirilerek mali bütünleşme sağlanmıştır. Mali ve idari bakımlardan özerk ve yarı özerk birimler kuvvetli bir merkezîyetçilik çerçevesinde yerlerini almışlardır. XVI. Yüzyıl başlarından itibaren feodaliteden ticari kapitalizme geçmekte olan Avrupa kuvvetli bir merkezi ve üniter devlet yönetimine ihtiyaç duyuyordu. Osmanlı Devleti üniter yapısı, mutlak yönetimi, sosyal eşitliği ve mükemmel teşkilat yapısı ile böyle bir devletin müşahhas örneğini veriyordu. Bu yüzden batılılar Osmanlı sisteminin özelliklerini öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. Bu maksatla yükselme döneminde birçok Batılı gözlemci Osmanlı nizamının özelliklerini öğrenmek ve öğretmekle görevlendirilmişti. Bu gelişme gerileme dönemine girerken de sürdü.¹⁰

Klasik Osmanlı sisteminde, bugünkü anlamı ile bir iktisat politikasından, muhtevası, hedefleri ve devlet organizasyonunda münhasıran bu işle görevli olanların varlığı bakımından bahsetmek kolay değildir. Devlet, birçok iktisadi fonksiyonlar görmekte ve bu faaliyet esnasında çeşitli hedefler tespit etmekte idi. Ancak bu fonksiyon ve hedefler, hiçbir zaman sırf iktisadi mahiyet göstermez, ekseriya siyasi, dini, askeri, idari veya mali hedef ve düşüncelerle iç-içe, birbirinden terfik edilmesi zor bir karmaşıklık içinde bulunurdu. Bunun açık bir belirtisi, iktisadi mahiyette kararları alan veya uygulayan organların bürokrasi içindeki fonksiyonları itibariyle tamamen iktisat dışı alanlarda görevli olan organlar olmasıdır. Kazasker, Kadı, Defterdar, Darphane Nazırı, Gümrük Emini, Divan Beylikçisi, gibi görevlilerin başka fonksiyonları arasına serpiştirilmiş olan iktisadi kararlar, bir tür yan ürün niteliğinde idi. Klasik Osmanlı sisteminde, iktisadi olay, iktisadi fonksiyonlar ve bu fonksiyonları görmekle görevli uzmanlaşmış organlar henüz teşekkül etmemiş olmakla beraber, toplumun bir iktisadi hayatı mevcut idi. Osmanlı Devleti'nin iktisadi hayatla alakalı kararlarında 1500 ile 1800 yılları arasında etkili olmuş görünen ve Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel unsurları arasında sayılması gereken başlıca üç ana ilke tespit etmekteyiz. Bunlar iaşe(provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçiliktir.¹¹

a) İaşe (provizyonizm) İlkesi: Bu ilkeye göre amaç üreticinin malı oldukça ucuza mal edip pahalı satarak kar etmesini, tüketicinin ise sürekli olarak bol ve ucuz

¹⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, C.II, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s.166

¹¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45-46-48

mallara ulaşmasını sağlamaktadır. Kısacası piyasada kesintisiz bir alışverişin sürmesini idame ettirmektedir.

b) Gelenekçilik: Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hâkim olması şeklinde tanımlanabilir.¹²

c) Fiskalizm: En genel ve kısa tanımı ile fiskalizm hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir.¹³

Her sanayi devrimleri öncesi toplumda olduğu gibi, 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda da ekonomi esas olarak tarımsal faaliyetlere dayanıyordu. Nüfusun yaklaşık olarak yüzde 90'ı kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Bu kırsal nüfusun büyük bir bölümü devlet mülkiyetindeki topraklar üzerinde ve aile işletmeleri çerçevesinde tarımla uğraşıyordu. İşledikleri toprak miktarı ve sağladıkları gelir açısından bu köylü üreticiler arasında önemli farklılaşmalar görülmüyordu. Kırsal nüfusun küçümsenmeyecek bir bölümü de aşiretler halinde göçebe olarak yaşıyor ve daha çok hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Hem yerleşik tarımla uğraşan, hem de göçebe olarak yaşayan kırsal nüfus, tükettikleri giyim eşyaları ve basit üretim araçları gibi tarım dışı malların önemli bir bölümünü kendileri üretiyordu. Toplam nüfusun yaklaşık olarak yüzde 10 kadar bölümü ise kentlerde oturuyor ve esnaf loncalarına bağlı olarak zanaatlarla ve diğer tarım dışı faaliyetlerle uğraşıyordu. Esnaf loncaları içinde çıraktan kalfaya, kalfadan da yoksul ve zengin lonca ustalarına kadar belirli bir hiyerarşi oluşmuş, ortaya toplumsal ve iktisadi farklılıklar çıkmıştı. Doğrudan üretimle uğraşan bu kesimlere ek olarak büyüklü küçüklü tüccarlar ve tefeciler kentlerdeki iktisadi faaliyetle uğraşan nüfusun diğer unsurlarını oluşturuyorlardı.¹⁴

---

¹² Mehmet Genç, A. g. e. s.50-51

¹³ Mehmet Genç, A. g. e. s.52

¹⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 32-33

Osmanlı Devleti'nin mali teşkilatı merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıflar olmak üzere üç kısımda ele alınabilir. Bir başka açıdan ülkenin ' gayr-ı safi milli hasılası'nın önemli bir kısmı bu üç kesim tarafından oluşturulmuştur. Sistem içerisinde merkez maliyesinin payı bütçeler tarafından tesbit edilirken tımar sisteminin teşkilat ve yapısının oluşmasında sayımlar kullanılmıştır. Vakıflar ise, sayımlara ve devlet denetimine konu olmakla birlikte özerk kuruluşlardır. Osmanlı idari teşkilatı içerisinde genel olarak yargı ve maliyenin özellikleri vardır. Eyalet kadıları gibi defterdarlar da beylerbeyine bağlı değillerdi. Ülkenin en geniş zamanında devlete bağlı kırktan fazla eyalet, tabi devler ve özerk yönetim vardı. Osmanlı teşkilat geleneğinde eyaletler haslı ve salyaneli olarak ikiye ayrılmaktaydı. Haslı eyaletler tımar sistemi içerisindeydi. Bunların beylerbeyine ve sancakbeylerine tıpkı merkez teşkilatındaki vezirlere ve bazı hanım sultanlara verildiği gibi has şeklinde dirlikler verilirdi. Bunların haslarını mültezim veya eminler eliyle yönetir, gelirlerini onlar eliyle tahsil ederlerdi. Eyalet gelir ve giderlerinin, ilke olarak, kendi bünyeleri içerisinde yönetilmeleri söz konusuydu. Dolayısıyla mali açıdan belli bir muhtariyete sahip idiler.¹⁵

---

¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, A. g. e. ,s.167

1.BÖLÜM

1. 1.Osmanlı Devleti'nin 19. yy 'daki Sosyal ve İktisadi Durumu

19. Yüzyıl bütün Osmanlı camiasının en hareketli en sancılı, yorucu uzun bir asrıydı. Bu yüzyılda yaşanan olaylar ve oluşturulan kurumlar bu asrın tarihini oluştururken aynı zamanda gelecek asrın temelini atıyordu.¹⁶19. Asrın ikinci yarısından başlayan kırım savaşı temelde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda bir yanda Rusya, diğer yanda İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu'da politik ve ekonomik açıdan hangi tarafın üstün çıkacağını belirleme çatışması idi.¹⁷ İngiltere 1838'de Osmanlı devleti ile imzaladığı Balta Limanı ticaret sözleşmesi ile Osmanlı gümrük duvarlarını indiriyor ve Akdeniz'deki ticari üstünlüğü bir kez daha sağlıyordu. İngiltere Rusların üstünlük sağlaması durumunda kendilerin Ortadoğu'daki ekonomik çıkarlarının zarar göreceği ve Avrupa güçler dengesinin bozulacağı endişesiyle Rusya'ya bölgede 18. yüzyıl boyunca verdiği desteğini çekmeye başlamıştı. İngiltere bu sırada henüz Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü politikasını terk etmemişti. İngiltere Osmanlı devleti üzerindeki Rus koruyuculuğunun Mısır üzerindeki Fransız koruyuculuğu kadar tehlikeli olabileceğini kavramıştı. İngiltere nin bundan sonraki bütün gayretleri omsalı devletinin zamansız yıkılmaması ve Avrupa güç dengesinin korunması yönünde olacaktı.¹⁸

Osmanlı ordusu Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da Ruslar'la savaşa başlamıştı. Ruslar'ın Karadeniz'deki güçleri ve Boğazlar'ı tehdit etme düşünceleri İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. İngiltere ve Fransa 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş açtılar. Fransızlar Ruslar'la birlikte hareket etmek isteyen Yunanistan'ı abluka altına alarak ve Pire'yi işgal ederek saf dışı bıraktılar. İngiliz ve Fransız kuvvetleri Osmanlılara yardım etmek üzere daha önce çıkmış oldukları Gelibolu'dan Varna'ya

¹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1995, s.26

¹⁷ Stanford Shaw- Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C:2, İstanbul, 1983, s.173

¹⁸ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara, 1993, s. 191

geçtiler. Bu arada Avusturya'da Rusya'yı Eflak ve Boğdan'ı boşaltmaları konusunda zorlamaya başlamıştı. 30 Eylül'de Bab-ı Ali ile Avusturya arasında Eflak ve Boğdan'ın harbin sonuna kadar Avusturya tarafından işgal edilerek Rusya'nın saldırısından korumayı amaçlayan bir anlaşma imzalandı.¹⁹ Bu savaşın en önemli sonuçlarından birisi de Osmanlı hazinesine getirdiği büyük mali yükün altından kalkabilmek için Avrupa'dan ilk defa borç para alınması ve bunun ileriki yıllarda 1855,1858,1860 artarak devam ettirilmesi idi. Bu durum ülkeyi 1875 mali iflasına götürmüştü. Mali iflas karşısında 1881 yılında hükümet ile yerli ve yabancı alacakların temsilcileri arasında Osmanlı borç tahvilleri üzerinde ödemenin tekrar başlatılmasını öngören bir anlaşmaya varıldı. "Muharrem Kararnamesi" adıyla bilinen anlaşma Osmanlı Devleti'nin gelirinin bir bölümü batılı alacakların denetimi altına vermiş, yani devlet gelirinin bir bölümü yabancılara ipotek edilmişti. 1881'de konsolide edilen (vadesi uzatılan) dış borçları yönetmek için de "Düyunu Umumiye İdaresi" adı ile uluslar arası bir teşekkül kurulmuştu. Düyunu umumiye Osmanlı İmparatorluğunun en verimli vergi kaynakları yabancı alacaklılar hesabına denetim altına almakla devletin mali bağımsızlığına son vermiş oluyordu. Maliye nezaretinin yanında ikinci bir maliye nezareti durumuna gelen bu kurum devlet içinde ikinci bir devlet olmuştu. Düyunu Umumiye Türk köylüsünü fakirleştirip malından mülkünden yoksunlaştırırken batılı alacaklılar hesabına çok iyi işleyen bir sömürü aracı olmuştu. Bu sıralarda batıda büyük sermaye birikimleri sayesinde sanayi hızla geliyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun mali ve iktisadi tutsaklığa itilmesi batı ekonomisinin bu sınai gelişme aşamasına rastlamaktaydı. Bu arada Osmanlı tahtında saltanat değişikliği olmuş 1861'de Abdülmecit ölmüş yerine Abdülaziz Padişah olmuştu.²⁰

Sosyal yapı kavramının temel unsurlarını nüfus, yerleşme, istihdam, gelir, eğitim, sağlık gibi hususlar oluşturmaktadır. Sosyal yapının en önemli unsuru nüfustur. Tarihi göstergeler nüfusun toplumsal politikalarından çok toplumsal yapının bir fonksiyonu olduğunu ispatlamaktadır.²¹ Bu büyük imparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan nüfus, çok karışık bir yapıya sahip olup, çeşitli ırk, dil, din ve mezhebe sahip insanlardan meydana geliyordu. Bunlar, Türk ve Müslümanlar ile hristiyanlar ve diğer Müslüman olmayanlarla olmak üzere, başlıca iki gruba

¹⁹ Enver Ziya Karal, A. g. e.s. 219

²⁰ Donald Blaisdell, "Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa mali Denetimi " Düyunu Umumiye", İstanbul,1979, s.5

²¹ Ahmet Tabakoğlu, A. g. e. s.137

ayrılmaktaydı. Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar kendi içlerinde de çeşitli mezheplere bölünmüşlerdi. Bu nüfus yapısı içinde Türkler, devletin sahibi ve asıl unsuruydu. Devletin kurucusu ve yöneticisi olarak, devletin bütün yükünü, sorumluluğunu taşırlar ve haklarından da yararlanırlardı. İkinci gruba dâhil olan hristiyan ve diğer dinlerden olanlar ise, kendi kültür, din ve mezheplerine göre serbestçe yaşarlardı. Ancak Müslüman olmadıkça devlet yönetiminde görev alamazlar, askerlik yapamazlardı. Fakat bunların dışında devletin her türlü imkânlarından yararlanırlardı. Osmanlı yönetiminin Hristiyanlara ve diğer din mensuplarına sağladığı bu hakların, o yüzyıllarda Avrupa devletlerinde benzerice rastlamak mümkün değildi. İmparatorluk nüfusunun çoğunluğu ise Türk ve Müslümanlardan meydana geliyordu. Devlet, her şeyiyle bir Türk devletiydi ve dayandığı hukuk, İslam hukukuydu.²²

Osmanlılarda devletin daha başlarda birkaç parçaya bölünmesini esas alan eski Türk aşiret zihniyetinin yerini tamamen merkezi-üniter bir devlet anlayışı, nizam-ı âlem için ‘ vahdet ’ ülküsü almıştır. Osmanlı devletin de son halini alan bu uygulama soy asilzadeligi fikrini bertaraf etmeden büyük devlet olunmayacağını ispatlamıştır.²³

Osmanlı İmparatorluğu ‘nun sosyal yapısı, Avrupa ‘daki yapıya benzemezdi. Yani, imtiyazlara sahip aristokrat bir sınıf, dolayısıyla eşitsizliğe dayalı bir yapı yoktu. Bu sistem içinde Müslüman olmak herkes devlet hizmetine girebilir, çalışma ve kabiliyetine göre en yüksek görevlere gelebilirdi. Ancak bu görevlerden ayrılan veya uzaklaştırılan kimse, görevinden önceki durumuna inerdi. Bu bakımdan hizmette bulunan mevki esastı ve bunu da ancak o kişiye devlet sağlardı. Padişahın sonra devletin en büyük yöneticisi sadrazamdı. Sadrazam padişahın mutlak vekiliydi; bunun belirtisi olarak, onun mührünü taşırdı. Devletin bütün işlerinin yetkili ve sorumlu kişisiydi. Savaş olunca da Serdar-ı Ekrem unvanıyla ordunun başına geçerdi.²⁴

²² Hakkı Dursun Yıldız (Editör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul,1989s.203

²³ Ahmet Tabakoğlu, A. g. e. s.131

²⁴ Hakkı Dursun Yıldız (Editör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul,1989,s. 204

Yönetenler içinde bulunan Askeri zümre kendilerine tımar kesiminden, hazineden veya vakıflardan gelir ayrılan zümredir. Askeri zümre(yönetenler) saray halkı, ilmiye, seyfiye(kapıkulları ve tımarlı sipahiler) ve kalemiyeden meydana gelmektedir. Yönetenler zümresinin ortaya çıkışını büyük ölçüde devletin ilk dönemlerindeki fetihçi karakterlerinin belirlediğini görüyoruz. Fethedilen topraklar ikta sistemi içinde bunlara dağıtılıyor, onların ortak mülkü sayılıyordu.²⁵ Devletin devamlı ordusu yeniçeri ocağıydı. Ancak bu ocak, XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren, disiplin, kudret ve kuvvetini gittikçe kaybetmeye başlamıştı. Bu haliyle de devleti ve devlet otoritesini sağlama görevini yerine getiremez duruma gelmişti. Üstelik yeniçeriler, yaptıkları isyan hareketleriyle devlet otoritesinin eyaletlerde sarsılmasına yol açmışlardı. Devletin diğer askeri kuruluşları da belirli bir gerilemenin içindeydi. Özellikle XVIII. Yüzyılda orduda yapılmak istenen düzenleme ve ıslahatlar da, çeşitli sebeplerden dolayı başarılı olmamıştı.²⁶

Askeri zümre dışındaki yönetilenler (reaya) üretici olan veya ticaretle uğraşan ve vergi veren yerleşik veya yarı-yerleşik halk zümresidir. Yerleşik reaya şehirli veya köylü olabilir. Şehirli reaya esnaf veya tüccardan ibarettir. Köylü reaya ise tımar, vakıf gibi zirai toprakların reayasıdır. Yarı-yerleşik zümreler de konar- göçer olarak adlandırılmışlardır. Bunlar yaylak ve kışlaklarda hayatlarını sürdürürler ve daha çok hayvancılıkla geçinirlerdi.²⁷

19. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından dünyanın en büyük devletlerinden di. Ancak kurum ve kuruluşları bunu taşıyacak güçten yoksundu. 18. yüzyıldan beri komşu ülkelerin ekonomide, siyasette, savaş tekniklerinde göstermekte oldukları gelişme, bu dönemde olanca hızıyla sürmekteydi. Avusturya ve Rusya 18. yüzyıl boyunca güçlenerek Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikası izlemeye başlamışlardı. 19. yüzyıl boyunca bu ekonomik ve siyasi gelişme politikası başarı ile sürdürülmüştür.²⁸

---

²⁵ Ahmet Tabakoğlu, A. g. e. , s.141-143

²⁶Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, s. 205

²⁷ Ahmet Tabakoğlu, A. g. e. s.145

²⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.2

Osmanlı ekonomisinde 1800'lü yılların başlarında bir yandan milliyetçilik hareketleri nedeniyle çıkan isyanlar, diğer yandan ortaya çıkan bazı savaşlar nedeniyle, Osmanlı maliyesi daha büyük sıkıntı içine girmiştir. Bu nedenle II. Mahmut 'un padişah olması ile birlikte, başta tarımda olmak üzere devlet gelirlerini arttırmak ve ayanların nüfuzunu azaltmak amacıyla çaba harcamıştır. Bu çabaların en somut olanı Tanzimat Fermanı kapsamında gösterilmiştir. Ayrıca 1856 ve 1877 yıllarında da köklü değişiklikler yapmak istenmiştir. Tanzimat Fermanı ile birlikte merkezi otorite, bir yandan maliyeyi güçlendirmek, diğer yandan taşradaki unsurların iktisadi temellerini zayıflatmak çabası gütmüştür. Abdülaziz döneminde Tanzimat hareketi sarsılmaya Rus etkisi yükselmeye başlamış, mali bunalım had safhaya varmış binlerce memur aylık alamaz, dükkânlar iş yapamaz, kırsal bölgeler kıtlıktan kırılır hale gelmeye başlamışlardı. Balkan ülkeleri dış ajanlar tarafından kışkırtılıyordu. Padişahın bu duruma bir şey yapamaması rejime karşı içten içe gelişen bir muhalefet meydana getirdi. Fakat bütün bunların yanında Abdülaziz döneminde özellikle mülki irade, çeşitli meselelerin konuşulduğu meclislerde bir takım yenilikler yapıldı.²⁹Aslında düşünülen ve planlanan hususlar son derece yerinde idi. Maliyeyi güçlendirmek için vergi sisteminde birliğin sağlanması ve gelirlerin merkezde toplanması esası benimsenmiştir. 19. yüzyılda yerli üretime ve iç ticarete destek olabilecek iç gümrüklerin kaldırılmıştır. İç gümrükler, imparatorluk içindeki ticarete uygulanıyor ve kent kapılarında ve limanlarda toplanıyordu. İç gümrükler mali kaynak sıkıntısı nedeniyle 1830 yılına kadar oran olarak arttırıldığı halde, daha sonra azaltılarak 1874 tarihinde tümüyle kaldırılmıştır.³⁰

Reform hareketi aslında Avrupalıların sağladıkları askeri, siyasi ve mali güç sayesinde sağlanabilmiştir. Bu destek nedeniyle Avrupalılar Osmanlı 'nın daha fazla dışa açılmasını talep ettiler. Özellikle sanayi devrimini gerçekleştiren ve uluslar arası ticarete büyük bir üstünlük ele geçiren İngiltere 'nin bu konudaki baskıları giderek artmakta idi. Bu baskılar nedeniyle yabancı ülkelere tanınan kapitülasyonlarla Osmanlı ekonomisi dışa açıldıkça Avrupa sermayesinin imparatorluk içindeki gücü arttırmış ve zamanla Osmanlı toprakları çeşitli Avrupa ülkeleri arasında nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Böylece merkezi devletin gücünü arttırmak amacıyla

²⁹ Vecihi Tönük, " *Türkiye 'de İdare Teşkilatı* " , İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1945, s.133

³⁰Aslan Eren, " *Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler* ", Osmanlı Ansiklopedisi ' İktisat ' , C. 4, s.242

başlatılan reform girişimleri, merkezi devletin ekonomi üzerindeki denetiminin azalması ile sonuçlanmıştır. Kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nde, ticareti kolaylaştırmak için 14. yüzyıldan itibaren(Venediklilere) verilmeye başlanmıştır. 1535 yılında ilk kez bir Avrupa devleti olan Fransa 'ya adeta bir lütuf olarak verilmiştir. Daha sonra 20. yüzyıla kadar bu hakların zaman zaman genişletilerek diğer ülkelere de verildiği görülmektedir. Ülkenin ekonomik bağımlılığını arttıran ve mali kaynaklarının azalmasına yol açan bu kapitülasyonların çoğu zaman bir zorlama olmaksızın bir hediye, bir minnet borcunun ifadesi şeklinde verilmiş olması düşündürücüdür.³¹

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1833 yılında imzalanan Hünkâr İskelesi Anlaşması ile Rusya 'ya verilen imtiyazlar, baskı sonucu olmuştur. Ancak bunların dışındaki imtiyazlar, tamamen zorda kalan Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunan bir ülkeye adeta minnet borcu öder gibi verilmiştir. Bunların başlıcaları, 1839 Belgrat Antlaşması sırasında Fransa 'ya, 1799 'da Napolyon ordularıyla savaşa yardımı dokunan Rusya ve İngiltere 'ye 1838 Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanına destek veren İngiltere 'ye verilen imtiyazlardır. Özellikle 1838 yılında Balta Limanı Antlaşması diye anılan ve İngilizlere birçok imtiyaz sağlayan anlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış ticaret politikası uygulama şansını ortadan kaldıracak derecede ağır kapitülasyonlar içeriyordu. Bu antlaşmalardan sonra I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı dış ticaretinin 10 kattan fazla arttığını, İngiltere 'nin genişlemeci politikasına bağlı olarak, 1880'lere kadar özellikle İngiltere ile dış ticaretin artan yoğunlukta geliştiğini görüyoruz.³²

Abdülhamit 1883'te 1866'dan beri Ziraat Bankalarına sermaye sağlamak için aşar vergisine konulan onda birlik iane vergisini yüzde otuz dokuza çıkarmıştı. Böylece ortaya çıkan bu fonun üçte ikisi tarıma üçte biri Maarif Hisse-i İanesi adıyla yeni okulların yapımına tahsis edildi. Abdülhamit imparatorlukta her düzeydeki okulları geliştirmek için geniş bir program sunmuştu. Müslüman kesimde daha çok rüştiyeler düzeyinde özel bir okul furyası başladı. Bu okulların kimisi Fransızca'ya, kimisi fen ve rizaiyeye, kimisi de Arapça'ya verdiği önemle tanınıyordu.

---

³¹Aslan Eren, A. g. m. s.242-43

³²Aslan Eren, A. g. m. s.243

Abdülhamit dönemindeki eğitim diğer bir özelliği de Tanzimat döneminde daha çok merkezde kalan eğitim gelişmelerinin tüm devlete yaygınlaştırılması idi. Rüştiyeler, idadiler ve sultanilerden oluşan orta öğretim kurumları devletin her yanında açılmaya başlamıştı. Bu okulların yaygınlaştırılması bunlara öğretmen sağlayacak okulların yaygınlaştırılmasını da beraberinde getirmişti. Eğitimin bu dönemde bu kadar yaygınlaşmasının diğer nedeni de değişen ve gelişen yeni Osmanlı bürokrasisinin ihtiyaçlarına göre eleman yetiştirmektir. Burada Duyunu Umumiye örgütlenmesi sonucu yarattığı bürokratik kesim talebini ve bu dönemde yaygınlaşan batı desteğiyle kurulan azınlık okullarının etkisini de unutturmak gerekirdi. Müslüman olmayan milletlerin eğitim sistemlerinin yaygınlaştırılma ve çoğalması Müslüman toplumunu da bir çeşit savunma içgüdüğü ile örnek olmuştu.³³ Duyulan ihtiyaca göre meslek okulları ve yüksek okullar da açılmaya devam edildi. 1878’de Mekteb-i Fünun-ı Maliye, 1878’de Hukuk Mektebi, 1879 Sanayi-i Nefise Mektebi, 1882’de Ticaret Mektebi, 1881’de eğitim tekniği veren Darül Ameliyat, 1883’te Hendese-i Mülkiye, 1887’de Mülkiye Baytar Mektebi ve Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi, 1889’da Polis Dershanesi açıldı. Hukuk mektebinin önemli bir değişmeyi gösterir. Klasik Osmanlı sisteminde yargı işlevi ilmiye sınıfınıydı. Bunlar medreselerden yetişiyorlardı. Hukuk mektebinin açılması ilmiyenin yargı işlevinin daraldığını ve bürokratikleştiğini gösteriyordu. Mühendis mektebinin kurulma amacı da devletin giriştiği demiryolu, sulama gibi alt yapıları geliştirme, Hicaz demiryolu gibi önemli projeleri uygulayacak personeli yetiştirmektir.³⁴

Tarımsal yapıdaki gelişmeye gelince, iltizam düzenini kaldırmaya çalışan Merkezi otorite, 1838 girişiminde başarılı olamamakla birlikte, 1846 yılında dirlik sistemini(tımar, has, zeamet) kaldırmıştır. 1858 yılında çıkardığı Arazi Kanunnamesi ile Osmanlı arazisi 5 ana türe ayrılıyor ve “ arazi memluke” deyiimiyle toprakta özel mülkiyet tanıyor ve toprağın alım satımı serbest bırakılıyordu. Ayrıca 1867 yılında yayınlan bir fermanla, yabancılarında mülk edinmelerine izin verilmiştir. Bu gelişmelerin ışığında Osmanlı tarımında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ayanın ve sermaye sahiplerinin toprak sahibi olmaları dışında, Avrupa ‘nın hammadde ihtiyacının karşılanabilmesi için ticaret yaygınlaşmıştır. Anadolu’da

³³ Stanford Shaw- Ezel Kural, A.g. m. C:2, İstanbul, 1983, s.303

³⁴ *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C:2, İstanbul, 1985, s.471-472

toprak işletme yöntemi değişmeksizin, meta üretiminin ve ürün çeşitliliğinin yaygınlaştığını görmekteyiz. Anadolu 'da hem ihraç edilecek ürünleri toplayan, hem de ithal ürünleri pazarlama kanallarını organize eden zımmi tüccarlar müstemin tüccarlar, mültezimler ve ayanlarla işbirlikleri sayesinde alabildiğine zenginleşmekte idiler. Bu şekilde elde ettiği zenginliği iki yolla değerlendirmekte idiler. Birinci yol Galata sarrafları kanalıyla paraya gelir kaynağı sağlamaktı. İkinci yol ise milliyetçilik akımlarını desteklemektir.³⁵

Aslında ticaretin Osmanlı topraklarında hızla yayılmasının ve zımmi tüccarların giderek ön plâna çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bir kere Avrupa'da yeni gelişen sanayilerin uç bölgelerden artan hammadde ve tarımsal ürün gereksinimi karşılamak için özellikle İngiltere'nin yoğun çabası vardı. İngiltere'nin dünya ekonomisi üzerindeki egemenliği kurma ve sürdürme düşüncesinde, Yakın Doğu'nun ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrı bir önemi vardı. Osmanlı tarımında yaygınlaşarak artmasının nedeni, tarımsal üretimin artmasıdır. Meta üretiminin ve özel mülkiyetin yaygınlaşması, ülke nüfusunun hızla artması ve Anadolu'ya Çerkez, Kırım ve Balkan göçmenleriyle gelen 1,2 milyon dolayındaki yeni nüfusun daha çok tarımsal faaliyete bulunması, üretimi büyük ölçüde etkilemiştir. Zımmi tüccarların faaliyetlerini ve mal ticaretini kolaylaştıran bir önemli gelişme daha görmekteyiz. Yüzyılın başlarında Avrupa'da yayılmaya başlayan demiryolu yapımı, 1860 yılında İzmir- Aydın hattı ile Türkiye'ye de uygulanmıştır. Daha sonra Almanların İstanbul'la birleştirilen Eskişehir- Ankara ve Konya demiryolları, özellikle ihraç ürünlerinin kolaylıkla İzmir limanına getirilmesi sağlanmıştır. Bu gelişme üzerine mülk edinme hakkını elde eden yabancılar, Batı Anadolu'da köylülerini sadece yetiştirecekleri ürünleri lanse etmekle kalmayıp, kendileri toprak sahibi olarak ve köylüleri ırgat olarak çalıştırıp üretimde bulunmuşlardır. Ancak köylülerin pasif direnişi nedeniyle bu amaçlarını geniş kapsamlı olarak gerçekleştirememişler ve mülk edinme girişiminden sonraki yıllarda vazgeçmişlerdir.³⁶

---

³⁵ Aslan Eren, A. g. m. s.243

³⁶ Aslan Eren, "A. g. m. s.244

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, 19. yüzyılın ilk üççeyreğinde Osmanlı ihracatı dört kat atmıştır. Osmanlı ticaret ilişkileri daha kararlı biçimde Yakın Doğu ve Asya'dan, Batı Avrupa'ya (özellikle İngiltere'ye) ve ABD'ye kaymıştır. Napolyon Savaşları'nın sonunda 1840'lara kadar olan dönemde Osmanlı ithalatı ihracatından daha hızlı göstermişti. Osmanlı toprakları dâhil Doğu Akdeniz bu dönemde İngiliz mallarının pazarı haline gelmiştir. Bunun nedenleri, Fransa ve Avusturya'dan mamul mal alma güçlüğü ve 1838 Serbest Ticaret anlaşmasıyla daha da liberalleştirilen ithalat sisteminin sınırlayıcı yapıda olmaması idi. 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere ithalatını arttırmaya başlayınca, Osmanlı ihracatında da önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Böylece ihracat artışı ithalat artışını geçmekle kalmamış, bazı yıllarda (örneğin 1851, 1852 ve 1862 yıllarında) dış ticaret fazlalıkları yaşanmıştır. İhracat toplamını ithalat değerini aştırmış. 19. yüzyılın sonunda dünya pazarlarındaki eğiliminin tersine dönmesiyle Osmanlı- Avrupa pazarlarındaki ana ekonomik ilişki Osmanlı'nın aleyhine dönmüştür. İthalatın hızla artması nedeniyle, Birinci Dünya Savaşı öncesi dış ticaret açıkları rekor düzeye ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ihraç ürünlerinin çoğu hammadde, yiyecek gibi tarımsal ürünlerdi. İhraç ürünlerinde çeşitlilik vardı. Hiçbir ürünün ihracattaki payı % 10'un üzerinde değildi. Bu ürünlerin arasında halı, ipekli ve giyim gibi istisnalar dışında sanayi malı yer almıyordu. 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başı Osmanlı ticaretinin hacmi, toplam üretimin % 1'i ya da % 2'sini aşmıyordu. Osmanlı kendi içindeki ticareti daha da önemliydi. Napolyon Savaşları bitiminden I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nin kendi sınırları içindeki ticareti daha da geliştirdi ve Cumhuriyet Türkiye'sinin dış ticaretine göre dışarıya daha çok açılmış duruma geldi. Üstelik ihraç ürünleri önemli derecede çeşitlilik göstermekteydi. Osmanlı ekonomisi gıda maddeleri ve hammaddeler ihraç eden buna karşılık mamul mallar ve belirli gıda maddeleri ithal eden ekonomi görünümünü aldı.³⁷

Yakın Doğu'nun Batı Avrupa ile yaptığı ticarî mübadelede, sanayi mamülleri ithal eden ve karşılığında sadece ziraî ve hammaddeler temin eden bir pazar haline gelmesi, Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği radikal değişikliğin tezahürlerinden biridir. Bu tezahürün aslında yeni olmadığı, iki alem arasındaki ticarî mübadelede, çok daha eski tarihlerden, modern zamanların başlarından itibaren yavaş yavaş

---

³⁷ Aslan Eren, A. g. m. s.244-45

teşekkül etmiş olan bir strüktürün, asırlar süren gelişmesinin, 19. yüzyılda normal sayılması gereken bir sonucundan başka bir şey olmadığı ve Sanayi Devrimi'nin olsa olsa bu eski strüktürü yoğunlaştırdığı, belirginleştirdiği ve nihayet kantitatif birtakım değişiklikler ilave etmekle kaldığı, Osmanlı-Avrupa ticarî mübadele ve münasebetleriyle ilgili tarihi litaretürden çıkan genel intibadır.³⁸

Tarihin hangi döneminde, hangi kültür çevresinde olursa olsun tüm toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren şehirler, sakinlerinin iş bölümüne tabi olarak, pazarlamak için tarım dışı üretimde buldukları, çevresine mal ve hizmet sundukları bir yerleşme biçimini ifade etmektedir.³⁹

Osmanlı Devleti'nin tamamı göz önüne alındığında, zaman ve mekân farklılıklarına rağmen, birbirine oldukça benzeyen esnaf ileri gelenlerinin bulunduğu görülmektedir. (Şeyh, kethüda, pazarbaşı, nakip, yiğitbaşı, ustabaşı ve ustalar gibi).⁴⁰

Osmanlılarda esnaf denilen sanat ehli, devlete ait iş ve iş yerlerinde çalışanlarla serbest çalı şanlar şeklinde iki ana kısma ayrılır. Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara “ehl-i hiref-i hâssa” denirdi. Devletin bunlar üzerinde doğrudan, esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı özel teşebbüsler üzerinde ise dolaylı olarak bir kontrol sistemi vardır. Bütün esnaf kuruluşları hammadde temini, imalat, fiyat ve pazarlama gibi üretim, fiyat koyma ve satış aşamalarında devletin denetimi altında bulunur ve ihtiyaç anında serbest meslek sahipleri de devlet hizmetine alınabilirdi. Buna genellikle savaş zamanlarında gıda temini, elbise, savaş malzemesi yapım ve onarımı gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başvurulurdu. İhtiyaç sebebiyle orduya katılan ve devlete ait olan atölye ve işyerlerinde istihdam edilen esnafa “orducu esnaf” denirdi.⁴¹

XIX. yüzyılın ilk yarısı aynı zamanda Osmanlı parasının en büyük istikrarsızlığı yaşadığı bir dönemdir. II. Mahmut tahta çıktığında, Osmanlı kuruluşunun

---

³⁸ Mehmet Genç, A. g. e. s.266

³⁹Özer Ergenç, “*Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*”, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını, Ankara, 1995, s.12

⁴⁰Esmâ Özlem Tiryaki, *Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilatı*, Yüksek lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı, Gaziantep Temmuz 2006, s.16

⁴¹Ahmet Kal'a, “*Esnaf*”, Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998, s.424

içinde 5,9 gram gümüş bulunmaktaydı. Ancak daha sonraki yaklaşık 30 yıl boyunca paranın içindeki gümüş oranı sürekli değişti ve nihayet 1844'te 1,0 gram olarak belirlendi. Böylece kuru 1808 ile 1844 yılları arasında değerinin (gümüş içeriğinin) % 83'ünü kaybetmiş oldu.⁴²

Ülkedeki sanayi sektörünün durumu da tarımdan pek farklı değildi. Dokuma, madencilik, askerî araç-gereç yapımı gibi üretim alanlarında XIX. yüzyıldan itibaren büyük bir daralma ve çöküntü başlamıştı. Anadolu'nun tiftik merkezi olan Ankara, ipekçiliğin başkenti Bursa ile Diyarbakır, Amasya, Edirne ve bakır üretim hanelerinin bulunduğu Tokat'ta bu çöküşü açıkça görmek mümkündü. Bu çöküşün nedenleri arasında üretim teknolojisini geliştirememek ve ucuz Avrupa malları karşısında rekabet edememek sayılabilir.⁴³

1.2. Ayıntab'ın Kısa Tarihçesi

Ayıntab isminin menşei konusunda türlü rivayetlerle karşılaşılma ile birlikte, yaygın olan kana'ate göre, Arapça kaynaklı olup, şehre suyunun tatlılığından, pınarlarının bolluğundan dolayı "Ayıntab" ismi verilmiştir. "Ayn"; su kaynağı, pınar anlamına; "tab" ise, güç anlamına gelmektedir. Osmanlıca kaynaklarda hep bu isimle yer almıştır.⁴⁴

Ayıntab adına ilkçağa ait belli başlı kaynaklarda rastlanılmama ile birlikte ilk defa Haçlı seferlerine ait kroniklerde rastlanır. Kaynaklarda Hantab, Entab, Hamtab, Hatab gibi isimlerle anılmıştır.⁴⁵

Şehir, cumhuriyet öncesi yıllara kadar "Ayıntab" adıyla anılmıştır. Bu adın benzerine ilk kez Haçlı Seferleri'ne ilişkin kroniklerde rastlanmaktadır. Ayıntab adı ilk defa Urfalı Mateos'un M. 952-1136 ve Papaz Grigor'un 1136-1162 yıllarına

⁴²Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2000, s.210

⁴³Musa Çadırcı, A.g.e. 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara, 1997, s. 6-9

⁴⁴ Burhan Bozgeyik, "Her Yönüyle Gaziantep (Tarih/Kültür/Folklor)", Gaziantep Şehit Kâmil Belediyesi Yayınları No:4, Ankara,2000, s. 18

⁴⁵ Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayıntab Livâsı*, C. 1, Bayrak Yayınları, İstanbul 1988, s.3

ilişkin Vakayinâme ve zeylinde geçer. Mateos 1124 ve Grigor 1155 yılları olaylarından bahsederken bu adı kullanmıştır.⁴⁶

Arap kaynaklarında ‘Ayıntab (parlak pınar) olarak geçerken, Ermeni kaynaklarında Anthapt olarak geçmektedir. Şehir Müslümanların eline geçtikten sonra ‘Ayıntab ismini almıştır.⁴⁷

Milattan önce 1800-1200 yıllarına kadar hüküm süren Hitit Devleti’nin sınırları Dülük ve çevresini de içine almaktaydı. Bölge daha sonra Suriye’nin kuzeyinde kurulan Hitit şehir devletlerinin, ardından da Asurluların hâkimiyetine girdi. Milattan önce 613-612 yıllarında Medya kralı Kiyaksar’ın Asurluları mağlup edip Nineva’yı almasıyla Dülük bölgesi, İran’da saltanat değişikliğine rağmen uzun müddet yine İranlıların nüfus sahasında kaldı. Milattan önce 334’te Asya seferine çıkan Büyük İskender İssus Savaşı’nı kazanıp Dülük ve bölgesini de sınırlarına kattı. Milattan önce 190 yıllarında Dülük’e Roma, milattan sonra 395’ten itibaren de Bizanslılar hâkim oldular. Bizans hâkimiyeti sırasında Dülük ve yöresi Arap sınır bölgesinin önemli bir mevkiini teşkil etmekteydi. Uzun süre bu sınır bölgesinde Araplar’la Bizanslılar arasında mücadeleler devam etti. Muhtemelen bu mücadeleler sırasında Bizanslılar tarafından Dülük yakınlarında bir kale inşa edilmiş ve burası Antep adıyla anılan şehrin ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Nitekim Süryani Mar Yeşua vekayi’namesinde, Selefki takvimiyle 800 yıllarında vuku bulan bir zelzelenin Urfa, Diyarbekir ve Akka’yı içine alan bölgede büyük tahribat yaptığı, hatta Fırat nehrinin bazı kollarının sularının kurduğunu kaydetmektedir. Miladi 499 yılına rastlayan bu zelzelede Dülük kalesinin ve kasabanın da tahrip olduğu tahmin edilebilir. Bu yüzden Bizans’ın Arap sınır bölgesinde önemli bir müstahkem mevkiinin yıkılması yeni bir kalenin yapılmasını gerektirmiş ve I. Iustinianos devrinde (527-565) Antep kalesi inşa edilmiş olmalıdır. Ancak burası Antep adıyla ne zaman anıldığı tam olarak bilinmemektedir. İlk Arap coğrafyacılarının eserlerinde Dülük adı sık geçerse de Antep adının Araplarca buraya verildiği söylenebilir. XIII. Yüzyıl müelliflerinden Yakût el-Hamevi’nin ifadesine göre “Aynütâb” sağlam bir kale olup Dülük adıyla

---

⁴⁶Gaziantep İl Yıllığı, (2002), s. 1.

⁴⁷ İsmail Altınöz, “*Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)*”, Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Edt. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları, Gaziantep 1999, s. 97; Kıvrım, XVII. Yüzyıl, s. 8.

anılmaktaydı. Bu ad muhtemelen Haçlı seferiyle ilgili vekayi'namelerde Hamtap Ermeni kaynaklarında Anthaph, diğer bazı kaynaklarda ise Hantab, entab, hatab gibi adlandırmalara rastlanır.⁴⁸

Ayıntab şehri ekonomik yönden değişmeler gösterdiği gibi yerleşim yerinin adında da Ayntab, Antep, Gaziantep şeklinde değişmeler olmuştur. Şehirden söz ederken farklı adların (Ayntab, Antep, Gaziantep) kullanılması buradan kaynaklanmaktadır.⁴⁹ Gaziantep şehri, ismini tarihin derinliklerinden, sıfatını Millî Mücadele'deki ünlü savunmasından almıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde, öncelikle İngiliz, ardından da Fransız bombardıman ve kuşatmasında düşman kuvvetlerine karşı şehrin savunmasını, bu uğurda verdiği 6317 şehide ve yaşanan her türlü olumsuzluklara rağmen yılmadan, cesaretle sürdürerek eşsiz bir direniş göstermesi dolayısıyla, 8 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından "Gazilik" ünvanına layık görülmüştür. 1928 yılında ise, şehrin ismi "Gaziantep" olarak değiştirilmiştir.⁵⁰

1.2.1. Türk Egemenliğine Kadar Ayıntab Tarihi

Gaziantep'in kültür ve tarih devirlerini Kalkolitik, Paleolitik, Helen, Demir, Eti, Mitanni, Asur, İran, İskender, Selevkoslar, Roma, Bizans, (Haçlı Seferleri sırasında "Edes Kontluğu) İslâm-Arap, İslâm-Türk devirleri olarak sıralayabiliriz.⁵¹

İslâm-Arap, İslâm-Türk dönemlerinde büyüklü-küçüklü birçok devlet Gaziantep ve çevresinin geleceğine yön vermişlerdir. Bunlar; Hulefâ-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Artukoğulları, Atabeyler, Fatımîler, Eyyubîler, Mısır Kölemenleri (Memlükler), Dulkadiroğulları, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.⁵²

Bölge ilk defa Hz. Ömer zamanında, komutanlar tarafından alınarak, Müslüman'ların eline geçmiştir.⁵³ Bu tarihlerde Bizans tahtında Herakleios

⁴⁸ İslam Ansiklopedisi, C.XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 466

⁴⁹ Esmâ Özlem Tiryaki, A. g. t. , s.1

⁵⁰ Gaziantep İl Yıllığı, s. 2.

⁵¹ Sevde Nur Güldiken, A. g. t. s.34

⁵² *Gaziantep İl Yıllığı*(1968), s. 92

⁵³ Nejat Göyünç, "Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Gaziantep", Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Edt. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep 1999, s. 1

bulunmaktaydı. Kuzey Suriye, ileri tarihlere kadar Bizanslılarla Araplar arasında mücadele bölgesi olmakta devam etti. Hârûnürreşit'in, 782 yılında Bizanslılardan geri aldığı kuzey Suriye kaleleri içinde Dülük de vardı. Burasını avasım şehirleri arasında sayan Belâzûri, 169'da (785–86) Hades şehrinin yeniden inşası bitince Dülük'ün de dâhil olduğu yöredeki bazı şehirlerden 2000 kişinin göç ettirilip buraya yerleştirildiğini yazar. Muhtemelen bu tarihten sonra Dülük'ün yerini yavaş yavaş Ayıntab denilen kale almaya başlamıştır.⁵⁴ Daha sonraları ise Emevi, Abbasi ve diğer Müslüman-Türk Devletleri ile Bizans ve Haçlılar arasında cereyan eden savaş ve mücadelelere sahne olmuştur.⁵⁵

1.2.2. Ayıntab' ın Türk Egemenliğine Girişi

Türklerin bu bölgede yerleşmeye başlamaları, XI. yy.ın sonlarında olmuştur.⁵⁶ Türklerin Anadolu'ya yönelik harekâtları sırasında Türkmenlerden meydana gelen ordusuyla Afşin Fırat'ı geçerek Antep'in kuzeybatısındaki Karadağ'da karargâh kurup geniş fetih harekâtına başladı ve 1067'de kuvvetleriyle önce Antep ve Ra'ban'ı aldı, sonra da Antakya Dukalığı arazisine girdi, pek çok ganimet ve esir topladı. Afşin bu fetihleriyle Suriye bölgesinde Türk hâkimiyetini kesinleştirdi.⁵⁷ 1071 Malazgirt zaferinden sonra Süleyman Şah'ın komutanlarından Gümüş Tekin 'Ayntâb ve çevresini Bizanslılardan almıştır.⁵⁸ Alparslan'dan sonra fetihlere girişen Süleyman Şah 1084 yılında Antakya'yı yeniden aldı: bu suretle Halep ve civarıyla Antep kendiliğinden Süleyman Şah'ın idaresine girdi. Nitekim Haçlılar Suriye'ye geldiklerinde Antep bölgesi Suriye Selçuklularının idaresinde bulunuyordu. Haçlı kuvvetlerinin bu bölgeye yerleşmesiyle Antep, önce 1098 yılında Urfa Kontluğu'nu kuran Boudouin de Boulogne'a daha sonra Maraş Kontluğu'na tabi oldu. Haçlılar zamanında Antep ve Telbaşer bölgenin önemli müstahkem mevkileriydi.⁵⁹

⁵⁴ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 466

⁵⁵ Hüseyin Altınöz, "Dulkadir Eyâleti", s. 101; 'Ayntâb Tahrir Defteri, s. 1.

⁵⁶ Burcu Gelir, 1680-1700 Tarihleri Arasında Ayıntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam – Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s.6

⁵⁷ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 466

⁵⁸ Burcu Gelir, A. g. t. s.6

⁵⁹ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 466

I. Haçlı Seferi sonunda Urfa ve Maraş Haçlı Kontluğu'na bağlı kalmış (1098-1143) daha sonra Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud ve oğlu Kılıçaslan tarafından Haçlılardan geri alınarak (1149-1150), tekrar Anadolu Selçuklu Devleti'ne katılmıştır.⁶⁰Bölge bir süre Haçlıların eline geçtiyse de Suriye Atabeyi ve Sultan Mesut'un damadı Nureddin Mahmud, Haçlılarla savaşarak Jocelin'in elinde bulunan Antep ile bugün Antep'e bağlı bir köy olan Tel-Başer Bölgesini de 1149'da Haçlıların elinden aldıysa da mağlup olmuştur. Haçlılar ile Türkler arasında sık sık el değiştiren bölge 1150 tarihinde Haçlıların elinde bulunan Göksun, Besni, Göynük ve Araban ile birlikte Antep şehri ve kaleleri Sultan Mesut'un oğlu Kılıçaslan tarafından yeniden Türk hâkimiyetine alınmıştır.⁶¹ I. Mesud'un ölümü üzerine (1155) Atabeg Nureddin Mahmud Zengi Antep ve Ra'ban'ı Selçuklulardan aldı. II. Kılıçaslan, Nureddin'den adı geçen şehirleri iade etmesini istediysse de Nureddin bunu reddederek saldırısını sürdürdü. Bunun üzerine Kılıçaslan 1157 yılında kuvvetli bir ordu ile gelerek Antep'i kuşattı; surlarını tahrip ederek şehri ele geçirdi: Nureddin Mahmud ise Halep'e çekilmek zorunda kaldı. Ardından Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus Halep emirliği topraklarını almak isteyerek Samsat emiri olan Eyyubi Meliki el-Melikü'l Efdal ile birlikte hareket edip 1218 yılında Antep'i aldı. Ancak el-Melikül Efdal'in ihaneti üzerine ordusu bozguna uğrayınca Antep yine Halep Emirliğine kaldı.⁶² Bütün Anadolu'yu sarsan Moğol istilası önce bu bölgede etkili oldu. 1259'da Hülagü Suriye seferine çıkıp Halep'i alınca Baycu Noyan'ın 1258'de başlattığı hareket tamamlandı ve Antep bölgesi Moğolların eline geçti. Ancak az sonra Memluk Sultanı Kutuz Moğollarla mücadeleye girişerek 1260 yılında Aynicâlût'ta onları yendi.: böylece Halep ve Antep bölgesi Memluklu nüfusu altına girdi. Moğolları tamamıyla kuzey Suriye'den uzaklaştırmak isteyen I. Baybars, 1227'de Antep'ten geçerek Elbistan ovasında Muînüddin Süleyman Pervâne idaresindeki Selçuklu-Moğol ordusunu mağlup ederek kuzey Suriye'yi Moğol baskınından kurtardı.⁶³

---

⁶⁰Burcu Gelir, A. g. t. s.6-7

⁶¹Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1971, s. 187

⁶²*İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 466

⁶³*İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 466

Ayıntab Bölgesi Türk aşiretlerince beslenmiştir. Bölgenin hâkim dili Türkçe olmuştur.⁶⁴ Türkmenler arasında XVI. yüzyılda bir kısmının Şam bölgesinde yaşadığı bilinen Kızık oymağının büyük bir kısmı XVII. yüzyılda Antep bölgesine yerleşmiştir. Yerleşenler “Oturak-Kızık” adı ile anılmıştır. Oturak-Kızıklar XVII. yüzyılda Antep bölgesindeki Oğurca, Damlaluca, Çay-Kuyu, Sakal, Kara-Dinek, Yalan-Kaz, Üç-Kilise ve Taşlıca isimli köyler ile Antep şehrinde ve yine Antep’e bağlı diğer bazı köy ve kasabalarda yaşamaktaydılar. Türkmen aşiretlerinden Beg-Dili’nin de Antep’in güney yöresinde yerleşen aşiretler olarak ismine rastlanmaktadır.⁶⁵

1.2.3. Osmanlı Devleti Egemenliğinde Ayıntap

Antep ve bölgesi Memluk sultanlığı ile Maraş ve Elbistan’a hâkim Dulkadiroğulları arasında ihtilaf konusu oldu. Dulkadir Beyliği’nin kurucusu olan Zeynüddin Karaca Bey Dulkadır ulusunu bir beylik haline getirmiş, aynı zamanda Bozoklar’ın ve Halep Türkmenlerinin de reisi olmuştu. Antep ve çevresi ise daha fazla Dulkadırlı Türkmenleri ile meskûndü.⁶⁶ Bu yüzyılda Dulkadırlı-Memluk çatışmaları bölgeyi derinden etkiledi. Mücadeleler sırasında Atabeg Berkuk 1381 Temmuzunda büyük bir orduyu Dulkadırlar üzerine sev ketti. Tarihçi Beddredin el-Ayni’nin Antep’e gelişini gördüğü bu ordunun Dulkadırlı Halil Bey’in küçük kardeşi Sûli Bey’in idare ettiği kuvvetleri yenmesiyle Antep ve Halep’in kuzey bölgesi Memluk sultanlığının idaresine geçti. Ancak Sûli Bey mücadeleyi sürdürdü. Malatya nâibi Mintaş ile de yakın ilişkiler kurup güç ve nüfuz kazandıktan sonra kuvvetleriyle Antep’e gelerek burayı yağmaları ve kardeşi Osman Bey’i iç kalenin muhasarası için görevlendirdi. Bir ay kadar süren kuşatmada şehre ve halkına zarar veren Osman Bey kaleyi zapt edemeyince kuvvetlerini çekip Maraş’a gitti. Bundan bir müddet sonra 792 şevvalinde Sûli Bey ve Mintaş orduları ile Maraş’tan gelip Antep’i işgal ederek kaleyi kuşattılar. Bu sırada kardeşi Şehabeddin Ahmed ile beraber kalede mahsur kalan Bedreddin el-Ayni kuşatmayı anlatırken Antep halkının uğradığı zulüm ve eziyetlerden, kendisinin geçirdiği tehlikelerden söz etmektedir.

⁶⁴Havva Yıldız, *156 Numaralı Ayıntab Şerriye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (H.1310-1312/M.1893-1894, S. 3-96,70-174), Yüksek Lisans Tezi, Temmuz-2006. Gaziantep, s. 5

⁶⁵Faruk Sümer, *Oğuzlar(Türkmenler)Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 224, 231

⁶⁶ *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 467

Antep şehrinin işgali ve kalenin kuşatması sürerken Halep Valisi Kara Demirtaş'ın ordusu ile buraya doğru geldiği duyulunca Sûli Bey ve Mintaş muhasarayı kaldırıp Maraş'a çekildiler.⁶⁷

Bu tarihten sonra yeniden başlayan Dulkadirli-Memluk mücadelesi Osmanlıların da devreye girmesiyle farklı bir safhaya büründü ve Antep'i etkiledi. 1467'de doğrudan Memluklular 'la savaşa girerek önce Şam naibi Bedri Bey kumandasındaki orduyu Turnadağı eteklerinde yenen Dulkadirli Bey'i Şehsüvar Bey, Memluk Sultanı Kayıtbay'ın Emir Canıbek Kulaksız idaresindeki ordusunu da Antep yakınlarında bozguna uğrattı ve Antep dâhil Halep'e kadar olan yerleri kontrolü altına aldı. Ancak az sonra Emir Yeşbek kumandasındaki bir Memluk Antep yakınlarındaki savaşta yenildi. Bunun üzerine Antep yeniden Memluk sultanlığı idaresine girdi.⁶⁸ Dulkadiroğulları ile Memluklar arasında kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyet mücadelesi devam ederken Timur ordusu ile Güneydoğu Anadolu'ya gelerek Mardin'i kuşattı ve Diyarbakır'ı zaptetti. 1400'de önce Behisni 'yi ele geçirip Antep'e yöneldi. Şehri zapt ederek kaleyi muhasara altına aldı. Timur'un yanında seferine iştirak eden Nizameddin Şami'nin Zafer name'sinde şehrin zaptından sonra bir kısım halkın bağışlandığını, ancak çoğunun kılıçtan geçirildiği, binaların, evlerin yıkılıp yerle bir edildiği belirtilir. Ayrıca Antep kalesinin uzun uzadıya tarif ve tasvir eden Şami kalenin çok sağlam olduğunu da yazar.⁶⁹ Timur istilasının ardından tekrar Memlük idaresine geçen şehir ve yöresi 1418 yılında yeni bir saldırıya uğradı. Akkoyunlu beyi Karayülük Osman Bey, Karakoyunlu topraklarına girerek Mardin'i kuşatıp civarını yağmalamış, Kara Yusuf'un üzerine gelmesiyle de kaçarak Memlük topraklarına girip Halep'e sığınmış, onu takip eden Karakoyunlu kuvvetlerinden Kara Yusuf'un oğlu Pir Budak'ın idaresindeki bir kısım asker Antep üzerine yürümüşlerdi. Bu harekât duyulunca Antep naibi ve halkının bir kısmı şehri terk edip kaçtı. Kara Yusuf'un Memlük sınırlarına girip Antep yöresine gelmesi Kahire'de telaş ve endişeye yol açtı. Karayülük'ün durumunu öğrenmek için Halep'e kadar yaklaşan bir Karakoyunlu birliğini mağlup eden Halep naibi Yeşbek, alınan esirlerden Kara Yusuf'un Antep'te olduğunu öğrendi. Kara Yusuf askerlerinin bu yenilgisi üzerine

---

⁶⁷ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 467

⁶⁸ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 467

⁶⁹ *İslam Ansiklopedisi*, s. 467

Yeşbek'e gönderdiği mektupta Karayülük'ü cezalandırmak için Memlük topraklarına girdiğini belirterek Antep'e gelmiş olduğu için özür diledi. Bir müddet sonra da Memlük topraklarından ayrıldı. Fakat giderken Antep'in çarşı ve pazarlarını yaktığı gibi şehri de askerlerine yağma ettirdi, ayrıca antep halkından da 100.000 dirhemle kırk at aldı.⁷⁰Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında ve sonrasında Memluk Sultanı Kansu'nun Şah İsmail'i desteklemesi, Memluk tebaası Sünni halkın memnuniyetsizliğine sebep oldu. Yavuz Sultan Selim bu hususta geniş bir propagandaya girişerek Sünnileri Osmanlı tarafına davet etti: Şam ve Halep naibleri yanında Antep naibi de buna olumlu cevap verdi. Nitekim Osmanlı ordusu Memluk topraklarına doğru ilerlerken Behisni üzerinden geçip Antep yakınlarındaki Merzüban suyu kenarında ordugâh kurduğu sırada Memluklular 'in Antep naibi Yunus Bey Osmanlı hizmetine girdi. Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos 1516'da Antep'e gelerek üç gün konakladı. Bu suretle Antep şehri Osmanlı topraklarına katılmış oldu.⁷¹

Başlangıçta Arap Vilayeti içinde yer alan Ayıntab, XVII. yüzyılda Halep Vilâyeti'ne bağlanmış, XIX. yy. başlarında kısa bir süre Maraş Eyaleti'ne bağlı bir sancak olmuş, Tanzimat döneminde tekrar Halep Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁷² 1864 Vilâyet Nizamnamesi sonrası, köy sayısı bakımından Ayıntab, Halep Sancağı'nın ikinci büyük kazasıdır. XX. yy. başlarına kadar kaymakamlarca yönetilen Ayıntab, 1913'te sancak olduktan sonra 1925 yılına kadar mutasarrıflarca yönetilmiştir.⁷³

Devlet uzun süren İran ve Avusturya savaşlarının giderlerini karşılamak için halktan aldığı vergileri artırmıştır. Ekonomik ve sosyal düzeni bozulan Antep halkı yer yer ayaklanmaya başlamıştır. Antep'te bulunan yeniçeriler de dükkân ve evleri basarak halkı huzursuz etmeye başladılar.⁷⁴

---

⁷⁰ *İslam Ansiklopedisi*, s. 467

⁷¹Hüseyin Özdeğer, “*XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*”, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, No:3, İstanbul, 1982, s. 16–17.

⁷² Celâl Pekdoğan, “*Gaziantep Ticaret Odasının 100. yılı 1898–1998*”, G.T. O. Kültür Yayınları, 99/3, Gaziantep,1999, s.11–14

⁷³ İ. Hakkı Uzunçarşılı. A.g.e. C.III/2, s.289; Tuncer Baykara. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, no:86, Sevinç Matbaası; Ankara, s.88

⁷⁴ Sevede Nur Güldiken, A. g. t. s.37

Antep Osmanlı Devleti'ne katıldığından beri süre giden Arap ve Kürt aşiretlerinin saldırıları XVII. yüzyılda daha da sıklaşmıştır. Arap aşiretleri Antep'in güneyinde, daha çok Kuzey Suriye bölgesinde, Kürt aşiretleri Urfa, Mardin, Diyarbakır çevresinde, Türkmen aşiretleri ise Antep civarında bulunuyorlardı.⁷⁵

Osmanlı idaresi sırasında Antep'te önemli bir olay meydana gelmedi. Yalnız diğer Anadolu şehirleri gibi burası da XIII. Yüzyıldan itibaren zaman zaman Celali saldırılarına uğradı: yöredeki bazı nüfuzlu şahsiyetler ve mütegalibenin etkisi altına girdi. Şehir, 1839 Haziranında kısa bir süre için Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa kuvvetleri tarafından işgal edildi.

I. Dünya savaşından sonra ilk olarak 17 Aralık 1918'de İngilizler şehre girdiler. Yaklaşık bir yıl süren işgalin ardından Fransızlar ile yaptıkları anlaşma gereği burayı onlara terk ettiler(5 Kasım 1919). Gerek Fransızların gerekse de onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin baskı ve zulümleri halkın direnişine yol açtı. Antep-Kilis hattında Şahin Bey liderliğinde büyük bir müdafaa başladı. Onun şehid edilmesinden sonra bu defa Antep çatışmalara sahne oldu. Antep halkı 1 Nisan 1920'den 7 Şubat 1921'e kadar Fransız kuvvetlerine karşı büyük bir mücadele verdi. Daha sonra direniş kırıldı ve şehri savunan Türk kuvvetleri geri çekildi. Böylece Fransızlar 9 Şubatta şehirde duruma hâkim oldular. Türkiye büyük millet meclisi, kendi gücüyle işgale on ay dayanan ve düşmana geçit vermeyen Antep'e 6 Şubat 1921'de gazilik unvanı verdi. Böylece şehir Gaziantep adıyla anılmaya başlandı. Fransızlar Ankara Antlaşması'nın ardından 25 Aralık 1921'de şehri boşalttılar ve Gaziantep iki yıl süren işgalden kurtuldu.

XVII. yüzyılda Ayıntab 'ı ziyaret eden ünlü gezgin Evliya Çelebi'nin kayıtlarına göre Ayıntap 'ın 32 mahallesi, 107 köyü, 8067 evi, 3900 dükkânı, 20'ye yakın camisi,140'a varan mescidi, yine 140 çocuk mektebi, 15 hamamı, 2 bedesteni 6 hanı, 2 imareti ve 40 tekkesi bulunmaktaydı.⁷⁶

---

⁷⁵ Sevde Nur Güldiken, A. g. t. s.37

⁷⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme(Tam Metin)*, C.IX, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996,s.144.

Evliya Çelebi, şehrin anahtarının ilk teslim alındığı dönemde Maraş eyaletine sancak olduğunu nakletmektedir : “921’de Mısır Sultanı Gavri hükmünde iken, Yavuz Selim Mısır’a gitmekte idi. Ayıntab, Yunus Paşa eliyle anahtarlarını Selim Han’a gönderdi. Ayıntab Maraş eyaletinde sancak oldu. 9 serbest, 119 tezkereli tımardır. Cebelileriyle birlikte 2000 askeri olur. Senede 46-50 bin guruş hâsılatı olur.”⁷⁷

Onun gözlemleriyle tespit ettiği Ayıntab:

“Bakımlı, bezeli, temiz caddeleriyle kent gerçekten şirindir. Şehrin her sokak başında kale gibi kapıları vardır. Her gece sokaklarında kandiller yanar. Uzun gecelerde subaşı kol dolaşır. Kalesi şehrin ortasında, bir kudret kayası üzerinde yuvarlak bir kaledir. Kale içinde kırk ev, bir cami, bir hamam, birkaç buğday ambarı vardır. Dizdârı, kaleden çıkamaz. Bu kale, Halep Kalesi’nin oğlu gibidir. Halkı şirin yediklerinden, şirin söylerler. Her eve hayat ırmağı denginde sular akmaktadır. Ayıntab, ucuz ve şirin bir şehirdir” .⁷⁸

Antep’in 19. yüzyıldaki idari durumunu özetleyecek olursak: Antep 1847 salnamesine göre bir sancak merkezi idi. 1862’de bu durumunu muhafaza etti. Ancak 1864’te vilayet nizamnamesine göre Halep merkez sancağına bağlı bir kaza merkezi halinde teşkilatlandırıldı. Bazı ferman ve buyruqlarda Ayıntap yöneticisine Ayıntap kaymakamı diye hitap edilmesi bazı araştırmacıları Ayıntap’ın o tarihlerde bir kaza merkezi olduğu şeklinde yanılgıya düşürmüştü. Hâlbuki Tanzimat’ın başlamasıyla birlikte sancak yöneticisine mütesellim yerine kaymakam denilmeye başlanmıştı.⁷⁹ Ayıntap ancak 1864 vilayet nizamnamesinin Halep Vilayetinde uygulanmaya geçildiği 1865 yılında Halep merkez sancağına bağlı bir kaza merkezi haline getirilmişti. Bu durum 1918’e kadar sürmüştü, 1918’te müstakil sancak 1924 te ise vilayet olmuştu.⁸⁰

⁷⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.144

⁷⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s.48-50

⁷⁹ Musa Çadırcı, A.g.e. 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara, 1997, s. 23

⁸⁰ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, c 145, s. 163, Belge Tarihi Recep Sonu 1270/1854 Mart

1.3. Ayıntab'ın Tarihi Coğrafyası ve Ticari Konumu

Şehrin mevkii eski devirlerde iskâna çok elverişli bulunduğu gibi, esasen bu bölge tarihin ilk çağında Hitit şehirlerinin sık sık rastlandığı bir saha olduğu ve işlek yollar üzerinde yer aldığı halde, bugünkü Ayıntab 'ın yerinde kurulmuş olması muhtemel bulunan eski şehir hakkında, sarıh malumatımız yoktur. Ayıntab kalesinde bulunan ve bir kısmı kalkolitik medeniyet safhasına atfedilen çanak ve çömlek parçalarının mevcudiyeti, bu bakımdan bizi tenvir etmeğe kâfi gelmemektedir. Eski ve orta çağda Fırat nehri yolu ile Mezopotamya'dan gelen kervanların bu nehri terk ettikleri Apamea- Zeugma ile Germaniciya (Maraş) arasında, mühim bir kavşak noktası olarak, kaydettikleri Doliche'nin şimdiki Ayıntab civarında olduğu biliniyor; bu şehrin Ba'al mabuduna, Yunanlılar ve Romalılar tarafından, Dolichenus adı verilirdi. Diğer taraftan yine eski kaynaklarda geçen Diba 'nın yine bu şehir olması kuvvetle muhtemel olduğu gibi, Antiochia ad Taurum şehrinin de yine burada bulunduğu söylenebilir (burada adı geçen Toros dağları, o silsilenin bir parçası telakki edilen ve geniş manası ile alınan Amanos dağları olacaktır) . Doliche şehrinin adı orta çağda, Bizans kaynaklarına türlü şekillerle geçmiş (Teluk, Tuluha) ve nihayet Arap kaynaklarında buna Deluk (Dulük) denilmiştir. Aşağıda verilen tarihi malumattan da anlaşılacağı gibi, orta çağda, mahallî bir ehemmiyet kazanmış olan bu şehir, bugün tamamiyle ortadan kalkmış ve yalnız yerinde evvelce Teli-Deluk ve şimdiki Dulük (haritada umum müdürlüğünün son neşrettiği haritalarda Dülükbaba) adı verilen bir köy (nüfusu 1935'te 766 idi) kalmıştır ki, Ayıntab 'ın 10 km. kadar şimal-i garbisinde, Nizip çayının yukarı mecrası yakınında bulunmaktadır.⁸¹

Güneydoğu Anadolu'nun en büyük il merkezlerinden biri olup Fırat nehrine karışan Sacur çayının yukarı kollarından Ayınlaben (Alleben) deresinin üzerinde, Halep'in kuzeyinden itibaren gittikçe yükselerek devam eden yaylanın merkezi bir mevkiinde, deniz seviyesinden ortalama 900 m. yükseklikte engebeli bir arazide tepeler üzerine kurulmuştur. Antep şehri ve bölgesi, en eski devirlerden beri uygun iklim ve mevkii sebebiyle iskâna açık bir saha olarak bilinmektedir.

---

⁸¹ *İslam Ansiklopedisi*, II. Cüz, MEB Yayınları, İstanbul 2009, s.64-65

Gaziantep yöresinde adı bilinen ilk yerleşim merkezi Dolike (Doliche-Dolikke) şehridir. Gaziantep'in 10 km. kuzeyinde, Dülük Köyü yakınlarındaki bu yerleşim yerinin adı, Bizans kaynaklarında Diba (Daluk) olarak geçmektedir.⁸²Gaziantep'in coğrafi konum itibarıyla ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunuşu, güneyden ve Akdeniz'den doğuya ve kuzeye giden yolların kavşağında oluşu târihine yön vermiştir.⁸³Dolayısıyla tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Târihî İpek Yolu üzerinde bulunması, Gaziantep'in önemini artırmış ve canlılığın sürekli olmasını sağlamıştır.⁸⁴

Eskiçağ ve Ortaçağda bölge, Fırat yolu ile Mezopotamya'dan gelen kervanların önemli bir konak yeri olmuştur. Dülük'ün öneminin bir sebebi de buradaki Baal tapınağının dinî bir merkez olmasından ileri geliyordu.⁸⁵

Bunun yanı sıra bölgenin bir diğer önemi de stratejik konumundan ileri gelmekte idi. Kuzey Suriye'yi Güneydoğu Anadolu'dan ayıran bölgede bağımsız bir devlet kurmak ya da sınırlarını korumak isteyen her gücün gündeminde bölgenin denetim altına alınması yer almıştır. Bölgenin bu stratejik konumu, iktisadî bakımdan elverişli bir konumda, birkaç ticaret yolunun kesişme noktasında bulunmasından da kaynaklanıyordu. Kent, güneyde Suriye'ye ve Filistin üzerinden Mısır'a doğru açılan kapılardan biri olarak görev yapıyordu. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerini birbirine bağlayan ağ içinde, kavşak noktalarından biri olan kent, doğusunda İran'la, güneydoğusunda Bağdat bağlantılıydı. Ayrıca Anadolu ile birçok yol üzerinden bağlantısı bulunmaktaydı.⁸⁶

1.4. Osmanlı Devleti Döneminde Ayıntab'ın Genel Ticari Durumu

314 yıl boyunca Maraş eyaletine bağlı bir sancak olarak kalan Antep kenti, özellikle vergi konusunda Maraş merkezinden gelen şikâyetler üzerine 1829'da

---

⁸² Sevde Nur Güldiken, III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'ne Göre Ayıntab (H.1196-1229/ M. 1782-1814), Yüksek Lisans Tezi, Temmuz-2007, Gaziantep, s.33

⁸³M. Oğuz Göğüş, İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep. Gaziantep,1997, s. 20

⁸⁴ Sevde Nur Güldiken, A. g. t. s. 33

⁸⁵ İsmail Altınöz, "Dulkadir Eyâleti", s. 96; 'Ayıntâb Tahrir Defteri', s. 1.

⁸⁶ Peirce, Ahlak, Çev: Ülkü Tansel, Tarih Vakfı Türk Yayınları, s. 29.

çıkarılan bir fermanla Halep eyaletine yine sancak olarak bağlanmış, Halep'in 1918'de elden çıkması üzerine bağımsız bir idarî kimliğe kavuşmuştur. İdarî yapısının seyri kısaca bu şekilde olan Antep, XVI. yüzyılda İslâmî dönem Anadolu kentlerinin hemen hepsinde olduğu üzere savunma amaçlı inşa edilen bir kalenin etrafında kurulu mahalleleri, idarî yapıları, yine kaleye yakın çeşitli ticarî fonksiyonlara sahip hanları, pazaryerleri ve çarşıları, İslâm uygarlığından izler taşıyan dinî merkezleri ile klâsik dönem Osmanlı kentlerinden biridir.⁸⁷

Gaziantep'in coğrafi konum itibarıyla ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunuşu, güneyden ve Akdeniz'den doğuya ve kuzeye giden yolların kavşağında oluşu tarihine yön vermiştir.⁸⁸

Şer'i mahkeme sicillerinden anlaşıldığına göre Osmanlı'nın genel durumunun giderek bozulmasına paralel olarak Antep halkı da çok kötü günler geçirmiştir. Bazen bölgenin emniyetini korumakla görevli yeniçeriler, bazen da görevli yöneticiler ilk fırsatta halkı soymuşlar, mallarına el koymuşlar, yağmalamışlar, can ve ırza tecavüz etmişlerdir. Gaziantep çevresinde görülen eşkıya çetelerini bizzat yöneticiler korumuşlardır. Yöneticilerin bazıları, haydutları rakiplerinin üzerine ya da savunmasız halkın malına, canına ve ırzına saldırtmışlardır. Vergi toplama bahanesiyle birçok soygun düzenlemişlerdir. Soygunda çok ileri giden ve rezaleti İstanbul'a kadar duyulan yöneticiler, fermanlarla ve çoğu kez zorla makamından uzaklaştırılmıştır. Kötü yöneticilerin halka yaptığı zulümler ve haksızlıklar, o dönemde günü gününe yazılan resmî yazışmalarda ayrıntılarıyla birlikte yer almıştır.⁸⁹

Bununla beraber, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda taşrada ulemâ arasında güçlü ve zengin bir grubun ortaya çıkışı yaygın bir durumdur. Bunlarla daha alt tabakadaki görevliler arasındaki çatışmalar görülmesi ve bu durumdan halkın etkilenmesi

---

⁸⁷ Bülent Çelik, “ XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Antep'te Ticaret ve Bu Konuda Karşılaşılan Bazı zorluklar”. Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan Gaziantep. Küçükdağ, Y. (Ed.), G.Ü.V.K.Y., Yayın No : 6, Gaziantep,1999, s.147.

⁸⁸ M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*, Gaziantep,1997, s. 20

⁸⁹ Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Sayı:51, Yeni Matbaa, Gaziantep, 1968, s. 29.

kaçınılmaz hâle gelmiştir.⁹⁰ Osmanlı imparatorluğunun inhitat devrinde Ayıntab ‘ın da, diğer Anadolu şehirleri gibi, umumi asayişsizlikten müteessir olduğunu, zaman zaman Celalilerin taarruzuna ve mütegalibenin şerrine (1790 = 1205 ‘te Battal-oğlu Nuri Mehmed Paşa vak’ası) uğradığını 1839 Haziranında, Nizip muharebesinden sonra, bir müddet Mısır valisi Mehmed Ali Paşa ‘nın eline geçtiğini görüyoruz.⁹¹

H.1214(M.1800)⁹² yılına ait bir arşiv belgesinde Ayıntab’ın Ticaretinde önemli rol oynayan kervan yolu üzerinde adı geçen köylerde bulunan su kaynağında mola veren kervanların güvenliğinin sağlanması açısından muhtardan gerekli tedbirlerin alınmasını isteniyordu. Köylerde yaşanan bazı sorunlar belirtilmiştir. Bu sorunların başında halkın can ve malına gelen zararlar bulunmaktadır. Bu nedenle köy ileri gelenlerinden o bölgeden sorumlu olanlardan bu konuda dikkatli olmaları ve halkın canını ve malını korumaları istenmiştir. 19. yüzyılın başına tekabül eden belge de gösteriyorki merkezde yaşanan sıkıntılar devletin yakından uzağa, büyükten küçüğe tüm bölgeleri etkilemektedir.

Yine güvenlik konusuyla alakalı olarak bulunan arşiv belgesi bize aynı zamanda kervan ticaretinin Ayıntab için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu belgenin özeti şöyledir:

---

⁹⁰ İlber Ortaylı, “XVIII. Yüzyılda İlimiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar: Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisâdî ve Sosyal Değişim”, Makaleler I, Turhan Kitabevi, Ankara,2004, s.18.

⁹¹ İslam Ansiklopedisi, II. Cüz, MEB Yayınları, İstanbul 2009,s.66

⁹²Bakınız; Ek -1, BOA, Fi Haziran sene 1214 “Ayıntab vilâyeti civarında Karadağ nâm mahalde Karin(?) nâm karye ihtiyarlarından Haydar ve Mehmed zir-i karar himâyeye. Siz ki muma-ileyhanız ol-hududların mirûr ve ‘ubûr iden ebna-i sebil ve kârbanlar ki emniyeten ve salimen umûrları hususuna ihtirâm ve dikkat nam üzere ol-hakkınızı sadr-ı ‘azam sûtûrda şeyh ve serdar-ı ekrem kaviyyüallah ... İhbar etmekden nâşi fima-ba’d dahi hâk-i mezkûreden mürûr ve ‘ubûr iden kaffe-i ebna-i sebilin emniyeten ve salimen imrârlarına ve bir kimsenenin mal ve canına zarar ve kezaz isâbet eylememesi hususuna mezir ihtiram ve dikkat eylemeniz ferman olmağın tenbihen ve ihtiramın mahsusen işbu emr-i şerif ısdaru ile irad olunmuşdur. Emir-i keyfiyet ma’lûmunuz ol dakika ber-vech-i muharrer bundan böyle dahi hâk-i merkûmdan mürûr ve ‘ubûr iden kârban ve ebna-i sebilin... bil-ümmet ısrâh imrarlarına ve bir kimsenin mal ve canına zarar ve kezaz isabet eylememesi hususuna ihtiram ve dikkat hurufundan hazer ve müba’idet eylemeniz babında”

“Antep yakınlarında gelip geçen kervanların geçişi sırasında bu kervanların korunmalarına dair dikkat ve ihtiram gösterilmesine ait emir yazısı.”⁹³

---

⁹³ Bakınız; Ek -2

2. BÖLÜM

2.1. XIX. Yüzyılda Ayıntab'ın Osmanlı ve Dünya Ticaretindeki Önemi

Aslında Osmanlı kentlerinin kuruluş gayesi ticarete dayanmaktaydı. 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında Osmanlı kentleri kurulurken askeri ve siyasi idarenin dışında, zanaatkârların ve ticaret erbablarının yerleştirilmesi de önemliydi. Yani Osmanlı Devleti'nde bir yerin kent sayılabilmesi için orada mutlaka düzenli bir ticaret yapılması ve Cuma Namazı kılınır bir camisinin olması gerekmektedir. Burada dikkat çeken ve konumuzla alakalı olan kısım elbette ticarettir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde ve buna bağlı olarak yerleşim yerlerinde ticaret en önemli ve ilk şart olmasıdır. Ayıntab'ta uzun yıllar Maraş'a daha sonra da Halep'e bağlı kalmasına rağmen sürekli ticaret yalpan bir bölge olmuştur. Özellikle geçiş güzergâhında olması Antep'i ticaret bakımından oldukça önemli yapmıştır ve buna bağlı olarak zamanla da büyüyerek Osmanlı kentleri arasına yerleşmiştir.

Pek çok ilim adamının toplandığı şehre bazı kaynaklarda “Küçük Buhara” adıyla rastlanılmaktadır.⁹⁴ Osmanlı genel salnameleri, Ayıntap'ın şehir nüfusunun İzmir'den sonra Anadolu'nun en kalabalık şehri olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁵

19. yüzyılda merkezi otoritenin zayıflaması ile artı ürün denetimi kalkmış, sabit üretim teknolojisine karşın ulaşım teknolojisinde ve dış ticaret ilişkilerinde değişim görülürken, özellikle 19. yy.ın yarısından başlayarak Avrupa ülkelerinin giriştikleri yatırımlar ile zengin tarımsal ürün ve hammadde veren iç bölgelerle kıyı kentleri arasında kurulan gelişmiş ulaşım ilişkileri bu değişimden etkilenmiştir. Fakat Antep bulunduğu konum itibariyle yaşanan bu olumsuzluklardan etkilenmiştir ama yinde de ticari faaliyetler durmadan devam etmiştir. Bunu sicillerdeki o döneme ait belgelerden anlıyoruz. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı tüccarların alış-verişlerinden bunları görmekteyiz. O dönemde Antep'te diğer Osmanlı kentlerinde

⁹⁴ Hüseyin Özdeğer, “Gaziantep”, DİA, C.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996, s.468.

⁹⁵ Uğuroğ Barlas, *Gaziantep'in Yakın Târîhi Üzerine Araştırmalar*, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı, Kültür Tarihi Araştırmaları, İstanbul,2006, s. 10

de olduğu gibi yabancı tüccar ilgisi çok fazlaydı. Buna bağlı olarak mal alıp kendi ülkelerine taşıma dışında kendi ürünlerini pazarlama ve fabrika kurma gibi girişimlerin yoğun olduğunu görmekteyiz. Yerli üretim ve satım sekteye uğramış olsa da yabancı tüccar akını ticareti sürekli olarak devam ettirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstri devrimi öncesinin en ileri devletlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak ülke uzun ve köklü kentsel geleneğe sahiptir. Böylece, Türkiye'nin kentlerini ele alırken bir yandan ülkenin endüstri devrimine katılmadığı fakat endüstrileşen ülkeler tarafından etkilendiği gerçeğini göz önünde tutmak gerekir. Osmanlı sisteminin 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'yla simgelenen dünya ekonomisine açılışı ve 1839 Tanzimat Fermanı'yla simgelenen yeni yönetim biçimi arayışları, 19. yüzyılda Osmanlı kentlerinin iktisadi yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum Antep'i yerli ticaret güzergâhından çıkararak uluslararası önemini arttırmıştır. Yani bu önemli siyasi ve iktisadi gelişmeler, genel olarak ülkede bir ekonomik buhrana neden olsa da üretimin ve ticaretin yön değiştirmesine neden olmuştur. Yerli esnaf ve tüccar geri planda kalmıştır fakat yabancı tüccar akını ticari faaliyetleri bir şekilde sürdürmüştür.

19. yüzyılda devletin sınırları sürekli küçülürken, Anadolu dış pazara açık bir konuma gelerek bir gelişim yaşamaya başlamıştır. Bu yüzyılda aynı zamanda Anadolu kentleri, sosyo- ekonomik değişmelerin ve Avrupa'da yaşanan hızlı endüstrileşmenin neticesinde işlenmiş mal pazarı haline gelmiştir. Sosyal ve ekonomik yapıdaki etkileri büyük olan ve ticaret ilişkilerini sürdüren yabancı tüccarlar ve aracılar, Anadolu kentlerine yerleşerek kentlerde yerel üretimin çökmesine, sosyal yapıdaki farklı grupların mekânda ayrışmasına ve morfolojik yapıda yeni öğelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹⁶ Tanzimat dönemi alınan kararlarla yönetici sınıfın konaklarında yapılan işler devlet dairelerine taşınmıştır. Yüzyılın ilk yılların itibaren kent merkelerinde o kentin ileri gelenleri tarafından okullar, yönetim ve kamu binaları bazen de fabrikalar yaptırılmıştır. Fakat yine yüzyılın ortasında beliren yeni burjuva sınıfı ve batılı güçler tarafından ısrarla kabul ettirilen Tanzimat reformlarının kilit noktası, özel mülkiyetin tüzel duruma

---

⁹⁶ D. Türkan Kejanlı, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez -Çarşı Gelişimi", e-Journal of New World Sciences Academy 2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 3C0049, 2010, s. 299

taşınmasıdır. 19. yüzyılın ortasında beliren yeni burjuva sınıfı ve Batılı güçler tarafından ısrarla istenen Tanzimat reformlarının en önemli kilit noktası, şahsa ait ve özel mülkiyetin tüzel durumu olmuştur. Artı ürün denetleme biçimine bağımlı olarak kentin dış ilişkilerindeki dönüşüm kent merkezinde farklılaşmayı getirmiş; pekçok kentlerde ikili bir merkez oluşmuştur. Bu dönüşümler, Anadolu'daki diğer kentlerde 19. yüzyılın ikinci yarısında kendini göstermeye başlamış, küçük zanaatlar ve her türlü küçük üretim büyük sarsıntı geçirmiş, ikili merkez, bu dönüşüm sürecinin en önemli sonucu olmuştur.⁹⁷

19. yüzyılda yaşanan bu gelişmelerden Ayıntab'ta etkilenmiştir. Fakat ticaret tam anlamıyla bitmemiştir. Sadece yön değiştirerek yani yabancı tüccarın eline geçerek devam etmiştir. Zaten genel anlamda ticaret 16. yüzyıldan itibaren yön değiştirmişti. Bu tarihten itibaren Halep, Diyarbakır, Ayıntab dış ticaret açısından önem kazanmaya başlamıştı. Bu bölgede üretilen pamuklu dokumalar Fransa başta olmak üzere birçok yabancı ülkeye ihraç ediliyordu. Bunun dışında ecnebilerin izinsiz olarak fabrika açma girişimlerinin olduğunu sicillerde gördüğümüzü belirtmiştik. Bu nedenlerden dolayı Antep ticari fonksiyonunu kaybetmemiştir. 16. yüzyıldan itibaren yaşanan tüm gelişmelere ilaveten 19. yüzyılda değişen siyasi ve ekonomik gelişmeler Ayıntab'ı daha da önemli bir bölge haline getirmiştir. Çünkü pamuklu dokumalar ve kumaşlar oldukça uygun fiyata pazarlanmaktaydı. Yabancı tüccarlar onlara tanınan ayrıcalıklar da eklenince kendi imalat ve pazarlama yoluna gitmişlerdir.

19. yüzyıl başlarında Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesive buna bağlı olarak Avrupa'nın ucuz ve bol malları Osmanlı ülkesini açık bir pazar haline getirmişti ve böylece dış ticaret gelişme göstermiştir. Bu nedenle birçok Avrupalı tüccar Osmanlı ülkesine sık sık gelip gitmeye hatta yerleşmeye başlamıştı. Bu durum Osmanlı teb'asıyla yabancı tüccarın arasında yaşanan sorunları, bu alandaki gelişmeleri takip edemeyen ve buna bağlı olarak ticari adetler hakkında pek bilgi sahibi olmayan kadı mahkemeleri yerine hakeme havale etmek durumundaydılar. Devlet, bu durumu belli bir düzene oturtmak ve en önemlisi kontrol altında tutmak için, ticaret davalarına

---

⁹⁷ D. Türkan Kejanlı, A.g. m., s.300

bakan ve üyelerinin arasında yabancılarında bulunduğu yargı meclisleri kurdu. Böylece şer'îye mahkemelerinin yetkileri ilk kez sınırlandırılıyordu.

Osmanlı Devleti'nde ticaret mahkemelerinin kuruluş tarihi Mayıs 1839'dur. Ticaret mahkemesi Ticaret Nezaretiyle birlikte kurulmuştur. 3 Haziran 1839 tarihli padişah emri ile Gümrük Emaneti'nce görülen davalar, Ticaret Nezareti'nin görevleri arasına alındı. Nezaret içerisinde kurulan ticaret meclisi, başlangıçta gelenek hukukuna göre davalara bakmıştır. Daha sonra 28 Temmuz 1850 yılında yayımlanan ticaret kanunu ile önemli merkezlerde ticaret meclisleri açılmaya başladı.

2.2. Ayıntap Şehrinin Nüfusu

Ayıntap Osmanlı idaresine girdikten sonra fiziki yönden ve nüfus bakımından gelişmesini sürdürdü. 1536 yılında otuz üç, 1543'te yirmi dokuz, 1574'te ise otuz bir mahallesi vardı. XVII. yüzyılda bu sayı otuz iki idi. bu mahallelerin adlarından esas yerleşmelerin kalenin hemen civarında olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla inşa edilen cami ve mescidler yerleşmeyi daha aşağılara doğru yönlendirdi. XVI. yüzyıl tarihlerine göre şehrin en kalabalık mahallelerini İbn Şeker, Ali Neccâr, Akyol, İbn Eyyûb, Tarla, İbn Ammi, Kozluca, Sikkak, Şhreküstü, Tövbe adlı yerleşme yerleri teşkil ediyordu. Bazı kalabalık mahalleler sokakları ile yazılmıştı. Her sokak bir mesciddin adını taşımaktaydı. Mesela en kalabalık mahalleyi oluşturan İbn Ammi Mahallesi, Mescid-i Develi, Mescid-i Başbüyük, Mescid-i Acemoğlu, Mescid-i Cami-i Köhne, Mescid-i Söfiyan, Mescid-i Ahmed Fakih, Mısır Şems ve Mescid-i Mağara adlı sokaklardan müteşekkildi. Şehrin toplam nüfusu 1536'da 1856 hane, 439 bekâr, 1543'de 1969 hane, 490 bekar, 1574'te 2969 hane, 466 becardan ibaretti. Antep'in nüfusu bu rakamlara göre giderek artış göstermiş, artış nisbeti otuz yıllık bir dönemde %50'yi bulmuştur. Bu artışta, nüfusun kendi bünyesi içindeki büyüme etkili olduğu gibi dışarıdan gelenlerin de rolü bulunduğu defterlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Özellikle yöredeki aşiretler bu yerleşmede önemli bir yere sahip görünmektedir. Antep bu haliyle XVI. yüzyılda Halep şehrinden sonra bölgenin nüfus bakımından en kalabalık şehriydi.⁹⁸

---

⁹⁸ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 468

Halep Eyaleti genelinde nüfus bakımından Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler üç ana dinî gruptur. 1868'de Ayıntab 'da 10,802 Müslüman, 4933 Hıristiyan, 274 Musevi yaşamaktadır. 1883'te şehir nüfusu 31,486'dır bunun 3/2'si Müslüman'dır. 1903-1904'de şehir nüfusunun %77,7'si Müslüman iken, II: Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde Ayıntab'da 69,841 Müslüman, 13,397 Gregoryen Ermeni, 4577 Protestan, 849 yabancı 675 Musevi, 470 Katolik Ermeni, 336 Latin, 54 Ortodoks, 9 Süryani yaşamaktadır.⁹⁹ Antep'te Osmanlı idaresine geçtikten sonra uzun bir süre Halep'e bağlı kalmıştır. Bu nedenle bu bilgiler Halep Vilayet Salnamelerinden alınmıştır.

1871 Yılı kayıtlarına göre Antep'in toplam nüfusu 57.976 idi. bunun 47.599'u Türk-İslam, 9.833'ü ermeni-Hıristiyan, 544'ü Musevi idi. 1906'ya gelindiğinde toplam nüfusunun 89.994 olduğu bunun 69.920'sinin Türk-İslam, 19.378'inin Ermeni-Hristiyan, 696'sının ise Musevi olduğu görülüyordu. Bu rakamlar incelendiğinde 1871'den 1906'ya kadar geçen 35 yıl zarfında Türk nüfus ortalama % 46.9 artmış bir yıllık artış oranı ise % 12.3 olmuştu. Ermeni nüfusu ise, bu süre içerisinde % 96 artmış bir yılki nüfus artış oranı % 28 olmuştu.¹⁰⁰Başka bir deyişle 1871'de şehir nüfusunun %17'si ermeni iken 1906'da % 22'si Ermeni olmuştu. Bu durumun sebebi daha önce de açıkladığımız gibi Türk gençlerinin çok uzun süre askerlik yapmaları birçoğunun geri dönmemesi dönenlerin ise hasta veya sakat olmalarıydı. Bunun yanı sıra şehirdeki Hristiyan Ermeniler genellikle şehirde oturuyorlardı. Köylerde Ermeni nüfusu yok denecek kadar azdı. Ancak köylerdeki bazı arazi şehirlerde oturan Ermeniler;'in mülki olmuştu. Zamanla Türkleri'n elindeki topraklar ve iş ermeni azınlığının eline geçti. 20. yüzyıl başlarında Ayıntap şehrinin ticari, sanayi ve zirai varlığın yarısından fazlası şehirde nüfus bakımından ¼'ü bile bulunmayan Ermeniler'in eline geçmiş duruma idi. Ermeni gençleri arasında Avrupa ve Amerika'da okuyanlar vardı. Şehirde faaliyet gösteren yabancı tüccarlar grubuna devletten her türlü kolaylık gösterilirken onlar işlerini genellikle

---

⁹⁹ *Halep Salnâmesi*, Halep Vilâyeti Litografya Matbaası, Halep Vilayet Salnamesi 1285, 1300, 1322, 1326.

¹⁰⁰ *Salname-i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, 1324/1906

Ermeniler’le görüyorlardı. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Ayıntap’ta ekonomik üstünlük Ermenilerin eline geçmişti.¹⁰¹

1887-1888’de burada 26.000’i Müslüman 42.000 kişi, Cuinet’e göre ise 30.000’i Müslüman 43.000 kişi yaşıyordu.¹⁰² Söz konusu dönemlerde kentin nüfusu iktisadi büyümeye paralel olarak artış göstermiştir.

2.2.1. Halep Vilayet Salnamelerine Göre Antep Kazasının Nüfusu

Tablo 1:1881 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰³

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	31.716	33.682	65.398
Ermeni (Katolik)	147	160	307
Ermeni (Grogeryen)	5.654	6.049	11.703
Ermeni (Protestan)	1.606	1.712	3.318
Yahudi	350	364	714
<u>Toplam</u>	39.473	41.967	81.440

Tablo 2: 1895 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰⁴

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	33.445	34.568	68.013
Ermeni (Katolik)	159	170	329
Ermeni (Grogeryen)	5.514	6.019	11.533
Ermeni (Protestan)	1.723	1.805	3.528
Yahudi	360	372	732
<u>Toplam</u>	41.201	42.934	84.135

¹⁰¹ Mehmet Solmaz- Hulusi Yetkin, *Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz*, Gaziantep, 1965, s.55

¹⁰² *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, s. 468-69

¹⁰³ *Salname -i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, 1309/1891,s.161

¹⁰⁴ *Salname -i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, s.187

Tablo 3: 1899 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰⁵

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	33.336	34.178	67.514
Ermeni (Katolik)	166	168	334
Ermeni (Grogeryen)	6.821	5.968	12.789
Ermeni (Protestan)	1.843	1.843	3.686
Yahudi	370	360	730
<u>Toplam</u>	42.536	42.517	85.053

Tablo 4: 1900 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰⁶

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	34.239	34.292	68.531
Ermeni (Katolik)	184	199	383
Ermeni (Grogeryen)	6.084	6.258	12.342
Ermeni (Protestan)	1.908	1.858	3.766
Latin	29	40	69
Kıpti	40	43	83
Yahudi	372	342	714
<u>Toplam</u>	42.856	43.032	85.888

¹⁰⁵ Salname -i Vilayet-i Halep , Ayıntab Kazası , s.207

¹⁰⁶ Salname -i Vilayet-i Halep , Ayıntab Kazası , s.222

Tablo 5: 1902 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰⁷

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	34.841	34.191	69.032
Ermeni (Katolik)	187	162	349
Ermeni (Grogeryen)	6.205	5.593	11.798
Ermeni (Protestan)	1.949	1.922	3.871
Latin	29	79	108
Yahudi	376	367	743
<u>Toplam</u>	43.587	42.314	85.901

Tablo 6: 1904 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹⁰⁸

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	35.160	33.745	68.905
Ermeni (Katolik)	186	158	344
Ermeni (Grogeryen)	6.317	5.604	11.921
Ermeni (Protestan)	2.008	1.137	3.945
Latin	29	79	108
Yahudi	383	376	759
<u>Toplam</u>	44.083	41.899	85.982

1904 yılında Antep'teki gayr-ı Müslimlerden 3.945 kişiden oluşan Protestan nüfus 517 hanede; 13.132 kişiden oluşan gayr-ı Müslimler de 1.624 hanede yaşıyorlardı.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Salname -i Vilayet-i Halep , Ayıntab Kazası, s.245

¹⁰⁸ Salname -i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, s.248

¹⁰⁹ Antep 'te dördüncü Protestan kilisesinin yapımıyla ilgili yazışmalar sırasında Halep Vilayeti Meclis idaresi tarafından Şura-yı Devlet'e sunulan 19 Kanun-i Sani 1320 (01.02.1905) tarihli mazbata, BAO, ŞD.nr. 2242/5 lef 2

Tablo 7: 1906 Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli¹¹⁰

<u>Topluluklar</u>	<u>İnas (kız)</u>	<u>Zükur (erkek)</u>	<u>Toplam</u>
İslam	32.569	37.351	69.920
Ermeni (Katolik)	268	209	477
Ermeni (Grogeryen)	6.500	7.402	13.902
Ermeni (Protestan)	2.222	2.362	4.584
Rum (Ortodoks)	27	27	54
Latin	148	188	336
Süryani	5	4	9
Yahudi	332	364	696
Kıpti		16	16
<u>Toplam</u>	42.071	47.923	89.994

Şehrin nüfusu 1305 (1887/1888) salnamesinde, 26.000 ‘den fazlası Müslüman olmak üzere, 42.000 olarak gösteriliyor (Cuniet: 43.000 nüfus; 30.000 Müslüman, bilhassa Türk; Hıristiyanların çoğu Ermeni).¹¹¹

Vital Cuinet, XIX. yüzyıl sonunda Antep kazası nüfusun 65.085’i Müslüman olmak üzere 86.988 olduğunu belirtir. Kazadaki gayr-ı Müslim sayısı 21.903’tür. Amerika’nın Halep konsolosu Jackson da, Birinci Dünya Savaşı sonunda yazdığı genel bir raporda, bu yıllarda Antep’teki Ermeni nüfusun 24.000 olduğu belirtilir.¹¹²1914 yılında ise şehirde, Kemal Karpat tarafından yayınlanan nüfus istatistiklere göre, 89.766 Müslüman’a karşılık; 14.466 Gregoryen, 393, Katolik ve 4.635 Protestan olmak üzere toplam 19.494 ermeni yaşamaktaydı. Müslüman ve Ermenilerle beraber 67 Rum Ortodoks, 7 Rum Katolik, 860 Yahudi, 610 Latin ve 3 Çingene’nin bulunduğu şehirde toplam nüfus 110.810 idi. Genelkurmay arşivinde bulunan 1914 yılı nüfus istatistiğine göre ise; 1914’te şehrin toplam nüfusu

¹¹⁰ Salname -i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, s.250

¹¹¹ İslam Ansiklopedisi, II. Cüz, MEB Yayınları, İstanbul 2009,s.66-67

¹¹² Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)*, Ankara, 2005, s. 224

99.678'tir ve bu nüfusun 19.039'unu Ermeniler oluşturmaktadır. Her iki veride de Ermenilerin sayısı küçük farklılıklarla aynı görülüyor. Genelkurmay arşivinde bulunan istatistiğe göre 1914 yılında Ayıntab sancağının ayrıntılı nüfus cetveli aşağıdaki gibidir.¹¹³

Tablo 8: 1914 Ayıntab Sancağının Nüfus Cetveli

<u>Topluluklar</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>	<u>Toplam</u>
İslam	41.377	37.682	79.059
Ermeni (gregoryen)	7.662	6.445	14.107
Ermeni (Katolik)	201	187	388
Ermeni (Protestan)	2.316	2.228	4.544
Rum (Ortodoks)	31	35	66
Rum(Katolik)	4	3	7
Yahudi	441	396	837
Latin	339	269	608
Ecnebi	36	26	62
<u>Toplam</u>	52.407	47.271	99.678

Görüldüğü gibi genelkurmay arşivinde bulunan istatistikle Kemal Karpat tarafından yayınlanan istatistikte şehirdeki gayr-ı Müslim sayıları küçük farklarla hemen hemen aynı. Ayrıca ermeni Protestanlarla ilgili verilen rakamlara şehirde bulunan az sayıdaki Amerikalı da dâhildir. Ancak Karpat tarafından yayınlanan istatistikte Müslüman nüfus 89.769 iken genelkurmay arşivindeki verilere göre 79.059'dur. İki istatistik arasında Müslüman nüfusta yaklaşık 10.000 kişilik bir fark bulunmasına rağmen gayr-ı Müslim oranlarındaki denge her halükarda Müslüman nüfusun gayr-ı Müslimlerle oranla en az dört kat fazla olduğunu gösteriyor.¹¹⁴

¹¹³ Ramazan Erhan Güllü, *Antep Ermenileri- Sosyal Kültürel ve Siyasi Hayat*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010,s.65

¹¹⁴ Ramazan Erhan Güllü, A. g. e., s.66

2.3. Ticari ve Ekonomik Hayatta Ermeniler

Antep, Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye arasındaki bölgeyi meydana getiren idari, İktisadi ve kültürel ağlar içinde önemli bir bağlantı işlevi görüyordu. Antep şehri Liva merkezi olarak 16. yüzyılda Halep'ten sonra Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'yi içine alan bölgenin en büyük şehriydi. Antep livasının da bağlı olduğu Zülkadiriye Eyaletini meydana getiren beş livanın da nüfus bakımından en büyüğü olduğu gibi, ayrıca, eyaletin merkezi Maraş şehri nüfusunun da iki katı bir nüfusa sahipti. Antep daha çok doğusundaki başka bir şehir merkezi olan Urfa ile rekabet halindeydi.¹¹⁵

Ancak 16. yüzyılın başında Antep nüfus bakımından çevresindeki, özellikle de doğusundaki ve güneyindeki, nüfusu dini bakımından çeşitli olan sancaklarla karşıtlık içindeydi. Bu bölgelerdeki yerleşimlerde küçük Yahudi toplulukları ve bunlardan biraz daha büyük oranda bir Hıristiyan nüfus bulunmaktaydı. Buna karşılık Antep'in çevresindeki bu yerleşimlerle oranla Müslüman olmayan nüfusu son derece azdı ve bu küçük azınlığın hemen hemen tamamını da Hıristiyan Ermeniler oluşturuyordu.¹¹⁶ Antep'te küçük bir Yahudi nüfus ancak 19. yüzyıl içinde görülecektir. Bunları da toplam sayıları ancak 300-400 kişi kadardır. 1536 yılında şehirde 44 hane 11 de bekâr olmak üzere toplam 236 Ermeni bulunmaktaydı. Bunların da 3'ü Mardin, 4'ü Ergani, 2'si Harput, 2'si Maraş, 2'si Zeytun, 1'i Erzincan, 1'i Urfa ve 1'de Çermik'ten gelip Antep'e yerleşmişlerdi.¹¹⁷ Türkler şehrin daha çok doğu kısımlarına yerleşmişken Ermeniler daha batıya doğru yerleşmişlerdi.¹¹⁸ Ermenilerin oturduğu mahalle "mahalle-i Ermeniyan" diye de bilinen "Hayik" mahallesiydi. Bu mahalle ilerleyen yıllarda "Hayik Zımmiyan" ve "Hayik Müslüman" olmak üzere iki kısma ayrıldı.¹¹⁹ Mahalle bu şekilde dini bir tanımlamayla iki kısma ayrılmasına rağmen kimi Ermeniler Müslüman mahallesinde kimi Müslümanlar da ermeni mahallesinde komşu olarak yaşamaya devam ettiler.¹²⁰

¹¹⁵Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, No:3, İstanbul, 1982, s. 114

¹¹⁶ Hüseyin Özdeğer, A.g.m. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, No:3, İstanbul, 1982, s. 114

¹¹⁷ Price, *Ahlak*, Çev: Tansel Ülkü, Ankara, Tarih Vakfı Türk Yayınları, s. 51

¹¹⁸ Price, *Ahlak*, s.58

¹¹⁹Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara, 2001, s.7

¹²⁰ Ramazan Erhan Güllü, A. g. e., ,s.56-57

1543 yılında şehrin 28'i Müslüman, 1'i Ermeni olmak üzere toplam 29 mahallesi vardı. Bunlarda da 1802 Müslüman hanesine karşılık, 28 ermeni hanesi yer almaktaydı. Ermeni nüfusu 28 hane ve 6 bekâr olarak saptanmıştı.¹²¹ Şehrin toplam nüfusu 1536 tarihinde 9288, 1543 tarihinde ise 9872 idi. yine 1543 yılında şehirdeki Ermenilerin toplam nüfusa oranı sadece % 1,4'dü. 1543 yılında 1536 yılındakine kıyasla, zaten küçük bir topluluk olan şehirdeki ermeni nüfusta biraz daha azalma olduğu görülüyor. Orul köyünde Antep'in merkezindekinden daha fazla ermeni yaşıyordu. 1543 yılında Orul'daki ermeni nüfusu 60 hane ve 11 bekâr olarak saptanmıştı.¹²² Bu durumda Orul'da merkezdekinin iki katından daha fazla bir ermeni nüfus olduğu görülüyor. Aynı tarihte Antep'in en büyük üçüncü köyü olan Nehrülceviz Nahiyesi'ne bağlı Orul köyünde toplam 153 haneden oluşan nüfusun¹²³ 60 hanesini Ermenilerin oluşturması ciddi bir rakamdır. O dönemde hem Müslüman hem de Hıristiyan halk için kırsalda yaşam kenttekinden daha yoğundu Orul'daki Ermenilerin köylerinde kendi kiliseleri de bulunuyordu. Leslie Pierce, merkezdeki ermeni nüfustaki bu azalmanın, kentten köye yaşanan göç sebebiyle, burada yaşayan Ermenilerin Orul'a göç etmelerinden kaynaklanmış olabileceğini belirtiyor.¹²⁴

Bu küçük azınlığın da ne zaman ve nereden gelip Antep'e yerleştikleri konusunda net bir bilgi mevcut değildir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren şehirdeki ermeni nüfusun giderek artmaya başladığı gözlenmektedir. Antep Ermenilerinden Kevok Avedis Sarafian'a göre; Antep'teki ermeni nüfus, İran'dan ve Doğu Anadolu'daki bazı şehirlerden gelenler sayesinde artmaya başlamıştı. Ancak bunlar zamanla ana dilleri olan Ermeniceyi unutarak, kendi deyimiyle "Türkçe konuşan Antepliler" haline gelmişlerdi. Antep'in bu küçük ermeni topluluğunun sayıca çok az olmasından veya Müslüman toplumla oldukça uyumlu yaşamış olmasından olsa gerek, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 1671 yılında Antep'i ziyareti ile ilgili bilgi verirken, "keferesi yoktur" kaydıyla, şehirde hiç Hıristiyan bulunmadığı belirtir.¹²⁵

---

¹²¹ 373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, s.38

¹²² Price, *Ahlak*, s.59

¹²³ Ramazan Erhan Güllü, , A. g. e. , s.57

¹²⁴ Price, *Ahlak*, s.59

¹²⁵ Evliya Çelebi, A.g.e., Cilt: 9, s.358

Evliya çelebi'nin iddiasını kanıtlayacak önemli bir gösterge bu dönemde Antep bölgesindeki hâkim dilin tamamen Türkçe olması olabilir. Osmanlı döneminde Antep'le ilgili yazılan hatıralarda ve bu dönemle ilgili yazılan diğer eserlerde belirtilen ortak nokta; Halep'in kuzeyi ile Antep arasında kalan bölgede, Antep de dâhil olmak üzere, hâkim dilin tamamen Türkçe olduğudur. Bölgedeki Ermeniler de tamamıyla Türkçe konuştukları gibi, Arapça dahi bölgede çok az konuşulan bir dildir.¹²⁶

1574 yılında ise kazadaki Ermeniler 79 hanede 395 kişilik bir nüfusa sahip bulunuyorlardı.¹²⁷ Ayrıca Antep 'teki Ermeni mahallesinde yaşayan Ermenilerin birçoğunun ismi de Türkçe idi. hatta Ermeni mahallesinde bir cami ile birlikte bu camide görevli bir imam ve bir müezzinde bulunmaktaydı. Burada yaşayan Ermenilerden bazılarının Ahmed, Mahmud ve Hacı gibi Müslüman isimleri aldıklarına bakılırsa, Ermeniler arasında ihtida (din değiştirme) hareketlerinin yaşandığı söylenebilir. Mesela 1536 tarihinde Antep'te yaşayan 236 kişilik ermeni nüfus arasında 30 civarında Türk ve Müslüman adı taşıyan ermeni olduğu görülmektedir.¹²⁸ Antep Şeriye Sicilleri üzerine yapılan araştırmalarda da, XVII. yüzyıl başlarında bazı Ermenilerin din değiştirerek Müslüman olduklarına dair örnekler görülebilmektedir.¹²⁹

Bunlarla beraber Ayıntab Sancağı'nın çok daha eskilerde bu oranla kıyasla daha fazla Ermeni ya da Hristiyan nüfus barındırmış olabileceğini gösteren çeşitli emareler de var. Bir zamanlar Sis'deki Ermeni katagigoslarının da ikametgâh olarak kullandıkları Rumkale ile yakınlığı ve Üç Kilise, Kırk Kilise, Kilise Vadisi, Rejim Manastırı, Mağara Manastırı, Gâvur Dağı, Küçük Gâvur gibi eskiden Hristiyan yerleşimi olabileceklerini akla getiren köy ve mezra isimleri bunlardan bazılarıdır. Antep yöresi gerçekten daha önceleri bu dönemdekinden daha geniş bir ermeni nüfus barındırıyorduyorsa ermeni nüfusundaki bu azalmanın; Haçlı Seferleri sırasında Ermenilerin Haçlılarla işbirliği yaparak Memlükler'in düşmanlığı üzerlerine çekmiş

---

¹²⁶ Ramazan Erhan Güllü, A. g. e. ,s.60

¹²⁷ 373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, s.85

¹²⁸ 373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, s.85

¹²⁹ 373 Numaralı ... s.85

olmalarından kaynaklanmış olabileceği gibi; kuraklık, kıtlık, salgın ve deprem vs. gibi Memlûkler döneminde sıklıkla karşılaşılmış felaketler yüzünden, genel olarak birçok din ve milletten ahalinin nüfusundaki benzer azalmalara paralel sebeplerden de kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.¹³⁰

“Anadolu, Suriye, Filistin Seyahatnamesi” isimli eserin yazarı Fransız Baltisin Poujoulat’a göre, 1832 yılında Antep’in nüfusu 15.000 kişi idi. bunun 12.000 kişisi Müslüman, 3000’i Hristiyan’dı. Antep bölgesinde bulunan halkın ezici çoğunluğunun Müslüman Türkler oluşturuyordu, az bir kısmı da hristiyan Ermenilerdi ve aynı yazarın belirttiği gibi, 11.yüzyıldan itibaren Antep bölgesinde her zaman Müslüman Türkler hâkim olmuştu.¹³¹Fakat 19. yüzyılın ortalarından itibaren Antep’teki ermeni nüfusta daha önceki dönemlere oranla ciddi sayılabilecek bir nüfus artışı yaşandı. Bu artışa rağmen, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, genel olarak Ermeni-Hristiyan nüfus Müslüman-Türk nüfusa oranla toplam nüfusun ancak beşte biri kadardı.¹³²

Bölgesinin önemli bir iş ve ticaret merkezi olan Antep’in ekonomik hayatında Ermeniler de etkin bir yere sahiptiler. 17. ve 18. yüzyıllarda ekonomik güç açısından Ermenilerle Müslümanlar arasında farklılık bulunmamaktaydı. Bu yıllarda biri diğerine hakim iki güçten ziyade iç içe geçmiş dengeli bir toplum görüntüsü daha egemendi. Bunun yanında aynı tarihlerde şehrin varlıklı aileleri arasında Müslümanlar gibi Ermeniler de vardı. Örneğin 17. yüzyılın sonlarında şehrin en zenginlerinden birisi, şehrin önemli dokuma tüccarlarından biri olan ve Hayik Müslüman mahallesinde oturan Kirkor veled-i Vanis isimli ermeniydi.18. yüzyıl terekeleri incelendiğinde de şehirdeki gerek Müslim gerekse gayr-ı Müslimlerin servet bakımından büyük oranda orta halliliği yansıttığı görülmektedir. 1760-1789 yılları arasında toplam 1081 terekenin 942’si Müslümanlara, 139’u gayr-ı Müslimlere aittir. Bu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, iki toplum arasında mal varlığı yada servet miktarı açısından dikkate değer bir fark yoktur. Ekonomik açıdan Müslim ve gayr-ı Müslimlerin hemen hemen birbirine iki denk oluşturdukları

---

¹³⁰ Price, *Ahlak*, s.59

¹³¹ Ramazan Erhan Güllü, A. g. e. ,s.61

¹³²Ramazan Erhan Güllü, A. g. e. ,s.61

anlaşılmaktadır.¹³³ Ayrıca hem Ermeniler hem de Müslümanlar birbiriyle kültürel etkileşimleri kadar, ticari alanda da yakın ilişki içindedirler. Aynı dönemde, birçok ermeni ve Müslüman'ın birbiriyle çeşitli alışverişlerde buldukları ve birbirine karşı borçlandıkları görülmektedir.¹³⁴

Ancak 19. yüzyıla gelindiğine Antep'teki ekonomik güç büyük oranda Ermenilere kaymaya başladı. Birçok Avrupalı devletin ve Amerika'nın Osmanlı Devlet'inden elde ettikleri çeşitli ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar sayesinde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Antep'te de bir yabancı tüccarlar grubu oluşmuştu. Ülkenin değişik bölgelerinden gelen birçok ermeni tüccar içinde Antep önemli bir iş merkeziydi. Ticari hayatın temelini oluşturan hanların ve bedestenlerin konuklarını genellikle bu zengin Avrupalılar, Amerikalılar ve Ermeniler oluşturuyordu.¹³⁵ Bunlar da tabikî ki şehirdeki Ermenilerle iş yapıyorlardı. Dolayısıyla Ermenilere ait hanlar ve bedestenler ticari hayatta çok daha etkindirler. Antep'in önde gelen ermeni ailelerinden Kürkçüyanlar'ın sahibi oldukları "kürkçü Hanı" bunlardan biridir. Osmanlı han mimarisine uygun olarak 1890 yılında yapılan Kürkçü Han'ında zemin kattaki kısımlar dükkân, depo ve ahır maksadıyla; üst kat ise yolcuların konaklaması için yapılmıştı. Bu han günümüzde de halen ayaktadır.¹³⁶ Yine 1868-1869 yıllarında yapıldığı tahmin edilen "Millet Han'ın ilk sahibinin de ermeni cemaatinden Aşçıoğlu Kesbar Kavrak" olduğu zikredilmektedir. Han, zamanla yapılan tamiratlar ve eklenen dükkânlarla orijinal özelliğini kaybetmiş, bazı kısımlarıysa tamamen yıkılmıştır. 2001-2003 yıllarında yeniden restore edildikten sonra günümüzde odaları dükkân ve depo olarak kullanılmaya devam etmektedir.¹³⁷

Yabancılarla verilen imtiyazlar bu tarihlerde o kadar artmıştı ki, Ayıntap Şehri'ndeki bazı yabancı uyruklu kişilerin ruhsatsız olarak büyük fabrikalar açtıkları hükümete bilgi vermeden belli yerlerden maden kömürü çıkarttıkları, ruhsatsız bina yaptıkları bile oluyordu.¹³⁸ Bu gibi olaylar çok yaygın hale gelmişti. Islahat

---

¹³³ Zeynel Özlü, " *Kassam Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep* ", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.6-53

¹³⁴ Özlü , A.g.t., s. 103-128

¹³⁵ Mehmet Solmaz- Hulusi yetkin, A.g.e. Gaziantep, 1965, s.55; Hulusi Yetkin, Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep, 1968, s.35

¹³⁶ *Gaziantep Kültür Envanteri*, Gaziantep Valiliği Yayını, Gaziantep, 2005, s.66-68

¹³⁷ *Gaziantep Kültür Envanteri*, Gaziantep Valiliği Yayını, Gaziantep, 2005, s.101-102

¹³⁸ C. Güzelbey, *G. Ş. M. S. , 2. Fasikül*, s.48-c 145, s. 62, Belge Tarihi 1277/1860

fermanındaki hükümlere göre madencilik, arazi alım satım gibi konularda haklar verilmeden çok önce yabancı sermaye ülkeye yerleşmişti. Antep'te 19. yüzyılın ikinci yarısında o kadar faal bir yabancı tüccarlar grubu meydana gelmişti ki bunların işiyle uğraşmak üzere konsolosluklar kurulmuş konsoloslar tayin edilmişti.¹³⁹ 1853 yılında Antep'te gönderilen bir buyrultuda yabancı ülkelerden gelecek olan ve bu ülkelerde yollanacak olan mallardan gümrük vergisi alınması, sadece Osmanlı uyruklarının verdikleri vergilerin bunlardan da alınması isteniyordu.¹⁴⁰ Osmanlı devletinin uygulandığı yabancılara her türlü ticari kolaylığın uygulanması politikaların sonucu devletin diğer birçok yerinde olduğu gibi Antep'te de büyük bir yabancı tüccarlar grubu oluşmuştu. Bunlar daha çok şehirdeki Ermenilerle iş yapıyorlardı. Antep'te 19. yüzyıl da Ermeni azınlığı gittikçe güçlendiği görülmekte idi. Türk gençleri sürekli askere alınıyor ve gidenlerin birçoğu geri dönmüyor, dönenler de hasta veya sakat kalıyorlardı. Bu durumda eskiden Türkler'e ait olan birçok iş, işyeri, arazi, ermeni azınlığın eline geçmeye başlamıştı. Çünkü Ermeniler askere gitmiyorlar üstelik yeni kabul edilen birçok yasalarla onlara imtiyazlı bir durum bahşediliyordu. Ermeni gençleri her geçen gün ticaret ve sanayi işkollarında daha fazla hâkim olmuştu şehre gelen yabancı tüccar topluluğu ile en fazla bunlar iş yapmışlar birlikte çalışmışlardı. Ermeni azınlığının çok zengin bir hale gelmişti. Köylülere getirilen ağır vergiler topraklarının Ermeniler'in eline geçmesine sebep olmuştu.¹⁴¹

Millet Han'ında sahibi olan Ermeni cemaatinden Aşçıoğlu Kesbar Kavrak Antep'in zengin Ermenilerdendi. Aşçıoğlu'nun vasiyeti üzerine 1874 yılında, kendi miras bıraktığı paraya ve kilisedeki bir takım gümüş eşyaların satılmasıyla elde edilecek gelire ek olarak ermeni hayır sahiplerinden de toplanacak bir miktar para ile yeni bir han ve bir kahve yaptırılması ve hanın tamamı kahvenin de yarı hissesinin geliri ermeni okulunun öğretmenlerine aylık olarak verilmek ve okul malzemelerine harcanmak koşuluyla vakfedilmişti.¹⁴² Antep'te geliri ermeni kilise ve okullarına harcanmak üzere vakfedilmiş buna benzer birçok ermeni vakfı vardı. Müslüman

¹³⁹ C. Güzelbey, *G. Ş. M. S.*, 2. Fasikül, s.50-c 146, s. 106, Belge Tarihi Şaban Sonu 1275/1858 Mart

¹⁴⁰ C. Güzelbey, *G. Ş. M. S.*, 2. Fasikül, s.39- c 145, s. 177, Belge Tarihi 1269/1852

¹⁴¹ Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep, 1968, s.35-36

¹⁴² Esmâ Özlem Tiryaki, A.g.t., s.69-70

vakıfları kadar çok ve etkin olmasa da ermeni vakıfları Ermeniler arasındaki sosyal yardımlaşmanın önemli bir unsuruydu.¹⁴³

Bu şekilde Ermenilerin uluslararası ticarete dâhil olmaları yanında, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta yaşadığı askeri ve siyasi sorunlar da Ermenilerin zenginleşmesine olanak sağlayan bir ortam oluşmasına katkı sağlıyordu. Sürekli devam eden çoğunlukla yenilgiyle sonuçlanan savaşlar yüzünden Türk gençleri sürekli askere alınıyor ve gidenlerin birçoğu geri dönmüyordu. Dönenlerde ya hasta idi veya sakat kalmıştı. Bu durumda eskiden Türklere ait olan birçok iş, işyeri ve arazi ermeni azınlığının eline geçmeye başlamıştı. Çünkü Ermeniler askere gitmiyorlardı. Bunun yerine “bedelat-ı askeriye” denen bir vergi ödüyorlardı. Bu sayede ermeni gençleri her geçen gün ticaret ve sanayi iş kollarında daha fazla hâkim olmuşlar, şehre gelen yabancı tüccar topluluğu ile en fazla bunlar iş yapmışlar, birlikte çalışmışlardı. Köylülere getirilen ağır vergiler topraklarının Ermenilerin eline geçmesine neden olmuştu. Bu sebepler yüzünden şehirdeki ekonomik üstünlük gittikçe Ermenilere kayıyordu. 20. yüzyılın başlarında Antep şehrinin ticari, sanayi ve zirai varlığının yarından fazlası, nüfus bakımından şehrin dörtte birini bile teşkil etmeyen Ermenilerin eline geçmişti.¹⁴⁴

Kişilerin servetlerini tespit açısından çok önemli bilgiler veren terekelerden de 19. yüzyıla gelindiğinde Ermenilerin ne kadar zenginleştikleri görülebilmektedir. 1830-1908 yılları arasındaki tereke kayıtlarından yola çıkılarak tespit edilebildiği şekliyle şehrin zengin Ermenilerin o devirdeki mal varlıkları servet miktarı şöyledir;

“Bu döneme ilişkin 576 terekeden 48'i Ermenilere aittir. 1830-1849 yılları arasında 21.734 kuruş servet ile kuyumcu Sari Kirkor veled-i Agob 84 kişi arasından en zengin kişidir. Diğer 8 Ermeni'nin serveti Türk toplumundaki ortalamaya yakındır. 1850-1874 aralığındaki 277 terekeden 22'si Ermenilere aitti. En zenginler sıralamasında 3. sırada arazileri bulunan Karamenek oğlu Kirkor veled-i Karabet, 5. sırada Keşişoğlu Okancan Bin Ağyan isimli üretici bulunmaktadır. 1880-1890 aralığındaki 180 kişiden 17'si Ermenidir. Bu grup içinde olan en zengin kişi, serveti

¹⁴³Ütfade Çukurova , “ *Gaziantep Kentinde Sosyal Yapı (1856-1950)*”, Hacettepe üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, s.74

¹⁴⁴ Mehmet Solmaz- Hulusi yetkin, A.g.e., s.35-36

en yakın rakibinin yaklaşık iki katı olan Nizipli Artin Ağa'dır. Servetin büyük kısmını Antep civarında bağlar, Nizip civarında fıstıklar oluşturmaktadır. 1897-1908 arasında ise en zengin kişi, yine çok geniş topraklara ve Antep içinde emlake sahip olan, serveti 296.800 kuruşu bulan Kürkçüyan Dr. Nazar veled-i Agob Ağa Karabet Ağa'dır. Dr. Nazar'ın bir oğlu bir oğlu Amerika'da okumaktadır. Şehirden topladığı ılık kira geliri 14.700 kuruştur ve bu gelir dahi 1830-1908 yılları arasında terekesi bulunan 528 Türk'ün % 90'ının servetinden daha fazladır. Daha çok kumaş ticareti, kumaş üretimi, çilingirlik, kazancılık, bakırcılık, kuyumculuk, terzilik, mermercilik, berberlik gibi işlerle uğraşan Ermenilerin çoğunun antep civarında bağları bulunmaktadır. Kırsalda yaşayanlar çiftçilik yapmaktadır. Terekelerinde dikkat çeken bir başka özellik ise, mal varlıları içinde alacak-verecek ilişkilerinin çok fazla olmasıdır. Bu durum Ermenilerin zenginleşmesinde faizle para vermelerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Faiz ilişkileri öncelikle akrabalarla daha sonra kendi toplumuyla ve son olarak Müslümanlarla olmaktadır. Ermeniler özellikle II. Meşrutiyet sonrası yabancılarla kurdukları ticari ilişkiler ve faizle verdikleri para karşılığı topladıkları geniş topraklarla I. Dünya savaşı yıllarına kadar hızla zenginleşmişlerdir.¹⁴⁵

19. yüzyılın sonlarından itibaren kazadaki birçok meslek dalı dahi adeta Ermenilerin tekeline geçmiş gibiydi. Terzilik Ermenilerin ve Yahudilerin elindeydi. Ermeni ve Yahudi kadınlarının birkaç tane de kadın terzisi vardı. Ayakkabıcılık ermeni mesleği haline gelmişti. Antep'te çok eski devirlerden beri kullanılmakta olduğunu belirttiğimiz yemeni ve postal türü ayakkabılar dahi artık sadece Ermeniler tarafından üretiliyordu. Taş ve yapı ustalarının çoğunluğunu Ermeniler oluşturduğundan Türk yapılarının çoğunun mimar ve ustaları Ermenilerdi. O kadar ki 1922'de Ermeniler Antep'i terk ettikten sonra şehirde sadece bir tane Türk yapı ustası vardı. Bu sebepten milli Mücadele'den yeni çıkmış ve neredeyse tamamen harap olmuş olan şehirdeki yapıların onarımı epeyce zaman almıştır.¹⁴⁶ Aynı şekilde kalaycılıktan lehimciliğe hatta tuhafiyeciliğe kadar birçok sanat dalında Türk bulmak

---

¹⁴⁵ Bülent Çukurova , “ 1922 Yılında Ermenilerin Antep 'ten Suriye'ye Göçlerinde Sosyo-Ekonomik Faktörler” , ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, C:III, Ankara 2003, s. 49

¹⁴⁶ Mithat Enç, *Uzun Çarşının Uluları*, İstanbul, 2005, s. 199-200

imkânsız gibiydi. Savaşın ardından bu işleri yapacak insan bulmak da büyük sorun olmuştu.¹⁴⁷

Antep Milli Mücadelesinde bulunan, bir ara Şahin Bey’le birlikte mücadele eden, Şahin Bey’in şahadetinden öncede beraberinde bulunan ve Antep’in bağımsızlığına kavuşmasından sonra da Sakarya Savaşına katılan Antepli yedek subay Ali Nadi Ünler hatıralarında Antep Ermenilerden ve Ermenilerin 19. yüzyılda ekonomik gücü ellerine geçirmelerinden şöyle bahseder:

“... Antep Ermenileri bütünü ile Türk harsını benimsemişlerdi. Adetleri, görenekleri, dilleri Türklerin aynı idi. Hepsi Antep şivesiyle Türkçe konuşurdu. Konuşurken bir Ermeni’yi bir Türk’ten ayırmak mümkün değil gibiydi. Ancak Türkler “Ağam”, Ermeniler “Gülüm” diye hitap ederlerdi. Hiçbir ermeni Ermenice bilmezdi, kiliselerinde bile ibadetlerini, ayinlerini, vaazlarını Türkçe yaparlardı. Yeni terimler bulacak kadar Türkçeyi benimsemişlerdi. Örneğin, Amerikan Hastahanesindeki Amerikalı hemşirelere İngilizce Miss. Sözü karşılığı olarak “Kız Hanım” derlerdi. Amerikan kolejlerinin kuruluşundan, 1876 tarihinden sonradır ki, koleje devam eden Ermeni gençleri Ermeniceyi öğrenmişlerdir. Amerikan koleji, Ermenilere Ermeniceyi öğrettikten başka milliyet duygusunu ve Türk düşmanlığını da aşlamıştır. Kolej idaresinin bu alanda izlediği kötü yol Antep Ermenilerinin felaketine sebep olmuş, devlete karşı giriştikleri ayaklanmalar sonunda Ermeniler Türk topraklarından atılmak suretiyle hıyanetlerinin cezasını bulmuşlardır. Antep Ermenileri, Antep’in ve çok geniş olan hinterlandının iktisadi egemenliğini de ellerinde tutuyorlardı. Bütün sanat ve ticaret kolları ellerinde idi. geçmişi çok eski devirlere dayanan Antep dokumacılığı Ermenilere geçmişti. Bu sanat kolunun ayak kalfalığını, boyacılığını, presçiliğini ve nihayet patronluğunu Ermeniler yapıyordu. Türkler bu sanat kolunun yarı bellerine kadar çukur içinde mekik atan ve az para kazanan işçiliğini yapardı. Sabunculuğun büyük kısmı Ermenilerde idi. çok gelişmiş olan kuyumculuk, bakırcılık, kunduracılık, terzilik, yapı ustalığı ve kalfalığı, taş yontuculuğu, kiremitçilik, demircilik, bıçakçılık, çilingirlik, yazmacılık gibi hemen bütün sanatlar da Ermenilerde idi. bu sanat kollarında çok ileriydiler. Sanatlarını kıskançlıkla korurlar, Türklere öğretmezlerdi. Büyük sanayiden yalnız tabaklık ile

---

¹⁴⁷ Mithat Enç, *Selamlık Sohbetler*, İstanbul, 2007, s. 121-123

kısmen sabunculuk, küçük sanatlarda marangozluk, sabancılık, tenekecilik, saraçlık, köşgerlik de Türklerde idi.

Antep ticareti de Ermenilerin elinde idi. Türkler Ermenilerin büyük tüccarlarına komisyonculuk ederlerdi. Tarım ve sanat ürünlerini yurt içine ve yabancı ülkelere ermeni tüccarlar sevk eder, dışarıdan gelen eşyayı da Ermeniler ithal ederdi. Amerika'ya fıstık, Antep el işleri, üzüm; Mısır'a deli tütün, Antep sahtiyanları; Avrupa'ya cehre, bağırsak ihraç ederlerdi. Dokumaları, sabunu, bakır işlerini, kuyumculuk mamullerini, üzüm, pekmez ve diğer yer ürünlerini yurt içine yükleyen de onlardı. Her biri nefis bir tablo kadar göz alıcı olan Antep el işlerini, göz nuru dökerek Türk kızları yapar, Ermeniler ise patronluğunu yapar, satıcılığını yapar; parasını kazanırdı. Şehrin en büyük manifatura, tuhafiyeye mağazaları Ermenilerindi. Doktor, eczacı ve dişçilerin hepsi ermeni idiler. Elllerinde tutukları bütün sanat ve ticarete ilaveten Osmanlı Bankasından az faizle çektikleri para ile murabahacılık yapar, ağır faizlerle Türk halkını soyarlardı. Bu suretle köylerin ve şehrin en kıymetli, taşınmaz ve taşınır mallarını ele geçirmişlerdi. Ermeni murabahacılara borçlu olmayan Türk tüccarı ve mülk sahibi yok gibiydi. Çocuklarını Türk okullarına göndermezler, ermeni cemaatinin açtığı kendi okullarında öğretim ve eğitim yaparlardı. Okul çağındaki kız. Erkek çocuklarını okutacak ilkokullardan başka bir idadi ve bir öğretmen okulları vardı. Katolik Fransiskin kilisesindeki Fransız mektebi ile koleji de yalnız ermeni çocuklar giderdi. Memlekette hâkim unsur olan Türkler Fakr-ü zaruret içinde bocalar, emlak ve arazi sahipleri atadan kalma nazlı mülklerini Ermeniler lehine ellerinden çıkarırken Ermeniler; sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda da elde ettikleri üstünlük ile bu yurdun hakiki hâkimi olarak yaşarlardı. Daha önceleri fakirlik ve sefalet içinde ömür süren Ermeniler, Tanzimat'tan özellikle Amerikan Koleji'nin kuruluşundan sonra çok ilerlemiş, bu refah ve bolluğa kavuşmuşlardı. O zamanki sosyal ortamda Ermenilerin lehine Türklerin aleyhine idi. Türkler, imparatorluğun çeşitli sınırlarında pençeleşir; Yemen'de, Hicaz'da, Dürzî Dağlarında, Rumeli'nde isyanları bastırmak için kanlarını akıtır, gençliklerini çürütürken, Ermeniler; diğer Müslüman olmayan unsurlar gibi askerlik yapmazlardı. Bu sayede çoğalmak hem de memlekete hâkim olmak fırsatını bulmuşlardı. Türkler ne Fransız okuluna ne de koleje rağbet etmezlerdi. Bunda taassup ve cehaletin rolü olduğu kadar bu isteksizliği körükleyen yabancı okullar idarecilerin din gayretiyle

Ermeniler lehine Türkler aleyhine yönelen tutumlarının da etkisi vardır. Ermeniler 1908 meşrutiyet inkılâbından ve özellikle balkan harbinden sonra çok şımarmışlar, evvelce önlerinde boyun kestikleri Türklere adeta bir hasım durumu almışlardı. Bilhassa ermeni gençleri çok şımarıktı. Alleben ve kavaklık mesireleri adeta Ermenilerin tekelinde idi. Ermeni gençleri burada yalnız buldukları Türkleri kovar, döver ve hakaret ederlerdi ¹⁴⁸

Ecnebilerin reislerle aidatını vermeden ruhsatsız fabrika kurdurulmaması. ¹⁴⁹ 1861 yılına tekabül eden bu buyrultudan anlaşıldığı üzere o dönemde Antep'te fabrikaların faaliyet gösterdiğini ve ecnebilerin de bu tür işlere giriştiğini görmekteyiz. Ayrıca aidat ödememek için izinsiz bir şekilde fabrika kurma teşebbüsünde bulunmaları söz konusu ki böyle bir buyrultu gönderilmiştir.

Miyan balı yapmak üzere yabancı uyruklu kimselerin Osmanlı memleketinde belli yerlerde ruhsatsız olarak büyük fabrikalar açtıkları, bazı kimselerin bu fabrikalar için hükümete bilgi vermeden belli yerlerden maden kömürü çıkarttıkları öğrenilmiştir. Yabancı uyrukluların ruhsatsız bina yapmaları ve iş yerleri açmaları muahedelere aykırıdır. Bu işler memurların ihmaliyle yapılmıştır. Kimin elinde olursa olsun miri topraklardan çıkan madenler hazineye ait olduğu gibi araziye elinde bulunduranlarında hiçbir madeni zaptetmeğe, hisse almağa hakları yoktur. Vakıf topraklarda da durum böyledir. Bu gibi davranışlara meydan verilmemesi padişah emri icabıdır. ¹⁵⁰ Yine aynı döneme ait bu fermanın da görüldüğü gibi yabancı uyruklu kişilerin ruhsatsız fabrika açma ve daha usulsüz işlerde bulunma gayretindedirler. Yabancı tüccarların bu denli faaliyetler içinde olmalarının nedeni ise aslında 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre yabancı uyruklu tüccarlara büyük oranda kolaylıklar sağlanmıştır. Fakat bu kolaylıklara rağmen yine de daha ucuz ve kolay bir şekilde ticaret ve üretim yapmaya çalıştıkları görülmektedir.

---

¹⁴⁸ Ali Nadi Ünler, " *Gaziantep Ermenileri* " , Gaziantep Kültür- Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi, Cilt: XIII, sayı:7, Gaziantep, Mayıs 1972, s. 151-152

¹⁴⁹ *GŞS*, 62/146, 1277, Hulusi Yetkin, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1966

¹⁵⁰ *GŞS*, 66/146, 1277, A.g.e.

Adana, Halep, Şam, Kayseri, Keban Madeni, Ruha, Maraş kadılarına gönderilen bu fermanla, Karabet adlı bir rahibin ve Ermeni taifesinden manastırlarına, ziyaret yerlerine gidip gelişlerinde toprak bastı parası alınmaması, rahibin kendi taifesinden sadaka almasına dokunulmaması, 13 Muharrem 1233 günlü berat teyit edilmektedir.¹⁵¹ 1828 yılına ait bu fermanla dini ve buna bağlı olarak ekonomik açıdan oluşan sıkıntıların giderilmesi söz konusudur.

Memeleketteki Ermeni kiliseleriyle devletin emir ve yasaklarını kendi cemaatlarına bildirmek için İstanbul Ermeni Patriki tarafından birer, ikişer hatta üçer papaz gönderildiğinden ve bunlar sadaka ile geçindiklerinden, gönderildiklerinden, gönderildikleri yerlerde vergi mükellefleri içine sokulmalarıyla görevlendirildikleri yerlere rağbet etmedikleri bildirilmiş olduklarından bu bilgilerin bağ ve bahçeleri, yetişmiş evladları olsa kendilerinden vergi istenmemesine dair ferman.¹⁵² 1834 tarihli bu fermanın içeriği de yukarıda belirttiğimiz fermana benzemektedir. Fakat farklı olarak papazların vergiden muaf tutulduklarını görmekteyiz. Bu da yabancı azınlığın elde ettiği haklardan biridir ve önemli bir ayrılmalıdır.

Ermeni cemaatından Aşçıoğlu Kesbar Kavrak'ın vasiyeti üzere para ve kilisedeki gümüş takımlar satılarak bundan elde edilen para, ayrıca Ermeni hayır sahiplerinden sağlanan para ile Lala Mustafa Paşa Bedesteni yakınında sınırlanan genel yol bedesten Kazaz Çarşısı İshak Paşa oğlu Kadri beyin yaptırdığı çarşı ve Bıcağı Pazarı ile çevrili altı üstü ahır ve sofraları bulunan ve Aziziye Han'ı adı verilen han ve ayrıca bir kahve yaptırılarak hanın tamamı ve kahvenin yarısı hissesinin geliri Ermeni okulunun öğretmenlerine aylık verilmesi, okul malzemelerine harcanması koşullarıyla vakfedilmiştir.¹⁵³ 1874 yılına ait bir Ermeni vakfi belgesidir. Belgeye baktığımızda şehrin önemli noktalarında Ermenilere ait dükkân ve hanların olduğunu görmekteyiz. 19. yüzyılın ikinci yarısında Ecnebi azınlığın ekonomik açıdan giderek güçlenerek ve buna bağlı olarak da daha fazla söz hakkına sahip olmuşlardır. Bazı Ermenilerin vergiden muaf olmaları bunu kanıtlamaktadır.

¹⁵¹ GŞS, 55/142, 13 Muharrem 1244, A.g.e.

¹⁵² GŞS, 8/143, 21 Rebiülahir 1250, A.g.e.

¹⁵³ GŞS, 182/148, 7 Rebiülevvel 1291, A.g.e.

Aslen Arapgirli olup, Antep'te ticaretle uğraşan Senafil oğlu Senafilafyan Karbet, Orul köyündeki 33 parça zeytinlik ve hayırlığını, Arapgir'de Meryem Ana Kilisesi yanında yapılan Sanafilyan okulunun ihtiyaçlarına harcanmak üzere vakfetmiştir.¹⁵⁴ Yine bir vakfiye belgesidir. 1881 yılında kayda alınmıştır. Antep'in önemli üretim merkezlerinden biri olan Orul köyünde Ermenilere ait toprakların olduğunu görmekteyiz. Bu kişinin ticaretle uğraşması da diğer önemli bir noktadır. Ayrıca Antep-Arapgir hattında da ticaret yapıldığı anlaşılmaktadır.

2.4. Antep Ticaret Meclisinin Kuruluşu

Tanzimattan sonra önce Ticaret Mahkemelerinin sonrada ticaret meclislerinin açılması Vilâyet ve liva merkezlerinde kurulan ticaret meclisleri, ticaretin gelişmesini sağlamak için ticarî davalara bakıyorlardı. Vilayet ticaret meclisi, bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşuyordu. Dönemin ticaret anlayışına uygun olarak, bu meclisler yörenin tüccarlarından ve esnaf temsilcilerinden kuruluyordu. Bu kurul, Ticaret Nezareti'ne bağlı idi. Üyelik için uygun görülenlerin atamaları Ticaret Nezaretinin onayı ile kesinleşiyordu. Bir başkan, iki daimi üye ve dört geçici üyeden ibaretti. 1868 yılında devletin 64 yerleşim merkezinde Ticaret meclislerinin faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

Antep'te bu dönemde ihrac konusunda oldukça önemli bir merkezdi. Buna bağlı olarak yabancı tüccar ve girişimci sayısı giderek artmaktaydı. Bu nedenle memleketin birçok yerinde kurulun ticaret meclislerinin burada da açılmasına izin verilmiştir. 30 Temmuz 1855 Pazartesi “gerekli şartlar hâsıl olduğu zaman bir ticaret meclisi kurulmasına izin verilmesine”¹⁵⁶

¹⁵⁴ GŞS, 205/15012 Recep 1298, A.g.e

¹⁵⁵ Musa Çadırcı, A. g. e. , s.86

¹⁵⁶ Bkz; Belge-3BOA, Sadâret Mektubî Kalemî Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.MKT. UM), Dosya, H 15 Zilkade 1271/ M 30 Temmuz 1855,no:203, G.10. “ Halep Vilayetine, Mahal- i sairede icra olunduğu misüllü Ayntab 'a dahi bir Meclis- i ticaret teşgîli istidasına dair mahal- i mezkur da bozan tüccar tarafından varid olan mazbata kalkalı varak takdim kılındı ğı beyanla icrayı icabını havi tevârüd eden tahrirat beyanıyla Meclî- i Valâya havale ile ticaret nazırı devletlü paşa hazretleri ile muhabere olundukta bu misüllü meclis- i Ticaret teşgîl olunacak mahalde evvel emirde beratlu hayriye tüccarın var mıdır oldu ğu halde anların kâffesinin intihabıyla hayriye tüccarından birinin tüccar vekil ve Avrupa ticaretinden dahi bir nefer Diputata olmağ şayan kangısıdır taraflarından bir kıt'a mazbatayla i ş'âr ittikten sonra icabına bakılması ve beratlu tüccar olmadığı taktirde vekil ve Diputata tayin olunacak tacirlere ferman-ı ali itasıyla vekaletleri icra olunması meclis-i ticareti ifası le ekl-i beyn nizamı iktizasından olduğuna vech-i me şruh üzere meclis- i mezkura üç nefer izanın dahi intihabıyla isimlerinin mezkur mazbatayı derc usûl mer'iyeden olduğundan ol vecihle iktizasının icrasıyla keyfiyetle ba mazbata i ş'ârı hususunun suret-i dusturlarına bildirilmesi nazır müşarileyh hazretleri tarafından cevaben ifade ve iş'âr ve bu babda meclis-i ticareten terkim olunan mezkure tisar olunması. Bu sureti Meclis-i Valâ'da dahi

Ayıntab'ın ticari hayatında, dışarıdan gelen tüccarlarında canlılık kazandırdığı görülmektedir. Bu tüccarların en çok rağbet ettiği mallar, dokuma ve deri mamülleridir.¹⁵⁷

16. yüzyılda Anadolu'da en önemli tekstil üretim merkezleri arasında Gaziantep bulunmaktadır. Bölgede tekstil üretimine bağlı olarak boya endüstrisi de gelişmiş ve kent 16.yüzyılda en önemli boyahane merkezlerinden biri olmuştur. Buna göre Gaziantep kenti verdiği 52.800 akçe vergi ile 400'den fazla vergi mükellefi barındıran bir pazara sahip 65 yerleşme içinde altıncı sırada yer almıştır.¹⁵⁸ Bu durum 19. yüzyıla kadar artarak devam etmiştir. Bunun sebebi tekstil üretiminin ve ihracatının yön değiştirmesidir.

Uluslararası Ticaret açısından büyük bir öneme sahip olan Antep 19. yy da Halep'e bağlı bir sancak olmasından dolayı ekonomik anlamda Halep Bölgesinin idari, askeri, ticari ve kültürel merkezi olmuştur. Bu hareketlilik 1868 yılında Fransız tüccarların sorunlarını çözebilmek için Fransız Konsoloslugu açılmasını getirmiştir. 1872 yılında Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluginun ardından Yunanistan ve İran Konsolosluklarının açılmasıyla kentteki temsilcilik sayısı dört olmuştur.¹⁵⁹ Burada dikkat çeken nokta bu konsoloslukların ticari problemleri çözmek için açılmış olmalarıdır. 19. yüzyılda Antep doğuda ve batıda birçok devletle aktif bir şekilde karşılıklı olarak ticaret yapmaktaydı. Bunu konsoloslukların yanı sıra sicillerde yer alan yabancılara kendi ülkeleriyle de bağlantılı olan şirketlerden ve fabrikalardan da açıkca görmekteyiz.

XVIII. yüzyılda bu durumunu koruyan Antep, XIX. yüzyılda da bölgenin önemli ticaret merkezlerinden biri olmayı sürdürdü. V. Cuinet'e göre şehirde XIX. yüzyıl sonralarına doğru 3815 pamuklu dokuma tezgâhı ve yetmiş boyahâne vardı. Dokuma sektöründe 4000 kadar kadın çalışıyor, hamam takımları, döşemelik

---

tezkire kılınmak olma ğın ol vecihle icabının icra ve inhasına himmet buyurmaları sabıkan şukka.” denilmektedir.”

¹⁵⁷ GŞS, 56/102, 111, A.g.e.

¹⁵⁸ Faroqhi, A. g. e. , s.190

¹⁵⁹ Uğuroğ Barlas, “Gaziantep, Gaziantep Tıp Fakóltesi ve Azınlık Okulları”, Gaziantep Kóltség Derneği Yayınları, 1971,s.100

dokumalar, kilim, halı, alaca imali yapılıyor; bağcılıkla ilgili yan sanayi kolları bulunuyor, yağ ve sabun imali önemli bir kolu oluşturuyordu. Şehirde dericilik eskiden beri sanayi kollarının başında yer almaktaydı. Sarı, kırmızı sahtiyan işleniyor ve bunlar Halep, Kilis ve Mısır'a: alaca, bez, abâ, sabun gibi ürünler Anadolu'nun çeşitli yörelerine sevk ediliyordu. Kâmûsü'l-a'lâm'da Antep'te 2215 bez ve alaca tezgâhı, 45 boyahâne, altı yağhane, biri buharla çalışan on iki değirmen, beş sabunhanenin bulunduğu kayıtlıdır. Bu yüzyılda, işlek kervan yollarının kavşak noktasında bulunması dolayısıyla şehrin ticari yönden önemi daha da artmıştı. Şehir Maraş'tan Halep'e, Birecik'ten Akdeniz kıyılarına, Diyarbakir'den İskenderun'a ulaşan yolların kesiştiği yerde bulunuyordu. Bu sayede XX. yüzyılın ilk senelerine doğru oldukça gelişmiş bir şehir olup Halep'ten sonra ikinci sırayı almıştı.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlarla yabancılara tanınmış olan imtiyazlar genişletilmiştir. Yabancı tüccar, Osmanlı uyruğu tüccar gibi iç ticaret yapma hakkını elde etmiştir. Bundan sonra Avrupa ülkeleriyle olan ticarî ilişkiler artmış, sorunlar ve anlaşmazlıklar da çoğalmaya başlamıştır.¹⁶¹ 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dış ticaretteki devletin tekel (yed-i vahit) düzeni kaldırılmış ve devletin dış ticarete olağanüstü vergi veya sınırlamalar uygulama hakkından vazgeçilmiştir. İthalat vergisi % 5, ihracat vergisi % 12 olarak belirlenmiştir. İngilizlerin yerli tüccarlarla aynı haklara sahip olması ve tezkere ile iç gümrüklerden muaf tutulması benimsenmiştir. Antlaşmanın son maddesine göre anlaşma hükümleri Osmanlı ülkesinde herkes hakkında uygulanacak, başka devletler de ticaretlerini bu koşullara uydurmak isterse, Osmanlı Devleti buna izin verecekti. Bu antlaşma ile ithalattan alınan vergiler azaltılmış, tersine ihracattan alınan vergiler arttırılmıştır.¹⁶²

1838–1864 yılları Osmanlı ekonomisinin ticaret antlaşmaları ile dış etkilere tamamen açıldığı bir dönem oldu. Batılı kapitalist ülke tüccarları ve sanayicileri kendi ülkelerinde göremedikleri ölçülerde liberal, özgür bir iş ortamında faaliyet göstermeye başladılar. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı pazarları yabancı mallarla dolmuş tüketim onların ürünlerine göre oluşmaya başlamıştır.¹⁶³ 1861

¹⁶⁰ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 468-69

¹⁶¹ Musa Çadırcı, A.g.e., s. 6–9.

¹⁶² Esmâ Özlem Tiryaki, A. g. t. s.62

¹⁶³ Musa Çadırcı, A.g.e., s.354

yılından başlanarak Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya, Amerika, Prusya, Avusturya ve diğer devletlerle yapılan ticaret antlaşmaları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin en fazla ticari ilişki de bulunduğu devlet Fransa'dır.¹⁶⁴

XIX. yüzyıl ikinci yarısı için ise imzalanan ticaret anlaşmaları gerçeğinin Antep'te ticari hayatın canlanmasına etki ettiğini söyleyebiliriz. XIX. yüzyılda Ayıntab'ın Halep, Urfa, Maraş ve İskenderun ile hayli işlek ticareti bulunmaktadır.¹⁶⁵

Tarihsiz bir arzuhaldeAyıntab Halep Esnafı, Trablus'dan manda alıp Sivas'a ve o taraflardan koyun alıp Halep ve Şam'a götürürlerken verilen toprak basdı parasına kanaat edilmeyip bazı vali zabıtlar mandanın çiftinden on sekiz para aldıklarından men'i istenmiştir.¹⁶⁶ Bu durum, Antep'te hem küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın bulunduğu konumu hem de Antep'in bölgelerarası ticaretteki konumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu ferman içeriği şöyledir:bkz:4

2. 5. Esnaf Teşkilatı

Bilindiği gibi Osmanlı kentlerinin ticari fonksiyonlarını işleten ve pazarlayan, sosyal hayatın düzenlenmesine önemli katkı sağlayan, kısacası kenti kent yapan hiç kuşkusuz esnaf ve esnaf gruplarıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana hem

¹⁶⁴ Musa Çadırcı, A. g. e. , s.356

¹⁶⁵ Şemseddin Sami, *Ayıntab. Kamüsü'l – Âlâm*, c.V, İstanbul,1314,s.3232

¹⁶⁶ Bkz; Belge-4,*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Cevdet Maliye no:13227 'Ayıntab'un Celeb Tüccarları (Celeb: Koyun, keçi, sığır vb. kesilecekhayvanların ticaretini yapan kimse). Ashâb-ı 'arzuhal celeb taifesi dâhiliden kimesnelerin zabıtları oldukları kasaba ve kara topraklarında vâki' kadimi otlak yerlerine koyunlarıyla varub oturub otunda ve suyundan intifâ' etmezlerse mürûr ve 'uburatda hayvanları dinlendirmek için iki üç gün oturduklarında otlak resmi ve toprak basdı namıyla akçe alınması hilâf-ı kanundan ferman devletlû şah-ı 'âlidir. "Devletlû, merhametlu sultanım hazretleri hân-ı ulu Bu kulları medine-i 'ayıntab sekânatından ve tüccar taifesinden olub Trablusda camûş alub Sivas tarafına götürüb fûrûht ve Sivas tarafında dahi ganem alub Halep ve Şam-ı şerife getirüb fûrûht ve mürûr ve 'ubûr eylediklerimiz kazalarda olan vali ve zabitanına kadim üzere toprak basdılarımızı vermeye razı iken ba'zı vali ve zabitanı kanun-ı kadime kana'at etmeyub camuşun çift başına yedişer guruş ganemin her birisinden on sekiz para toprak basdı namıyla akçelerimizi alub ahvalimiz perişan olmağla müraca'ad ki camûş ve ganemin toprak basdı kanunu ne mikdar olduğu derkenar olunub ma'lûm olanları buyruldukda derkenarı mucebince uruzyan talebiyle zahir olan müdahale ta'addileri men' olunmak babında ferman buyrulmağın ..."

siyasal hem sosyal hem de ticari misyon üstlenerek şehirlerin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardı.

Esnaflar Teşkilâtı, üretim yapan, hizmet sunan ve ticarî faaliyetlerde bulunan kentli zümreleri bünyesinde örgütlenmiş olarak bulunduran yaygın ve gelişmiş bir sistemdir. Bu teşkilâtın şehrin yönetimi ve ekonomisinde önemli bir rolü olmuştur. Kendi üyelerinin mesleki ve sosyal yaşamlarında da temel ve belirleyici bir unsur olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁷

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Antep'te sanayi ve ticaret hızla gelişmiştir. Esnaf birlikleri, medreseler, köy, aşiret ve oymak örgütleri oldukça düzenli çalışmışlardır. Vakıfların vesile olduğu birçok medrese, kitaplık, han, hamam, cami, bedesten gibi topluma yararlı tesisler meydana getirilmiştir. Transit ticaret önem kazanmıştır. Esnaf kuruluşlarının çok düzenli çalıştığını ve şehirde yabancı uyruklu bir tüccar grubunun faaliyetini, buna bağlı olarak da yabancı konsoloslukların bulunduğunu şer'î mahkeme sicillerinden öğrenmekteyiz.¹⁶⁸

Esnaflar teşkilatlarının kurulma amaçları şehirlerin iktisadi işleyişini düzenli bir şekilde gerçekleştirmektir. Bu nedenle belli kurallar çerçevesinde toplanarak çeşitli dallara ayrılarak zanaatlerini icra etmişlerdir. Böylece kentlerin kalınmasına ve ticari olarak gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Esnaflar, kent ve kırsal kesim arasında yapılan ticaretin odak noktasıdır. Şehirdeki ticaretin yönlendiricisi esnaf gruplarıdır. Şehirlerin ilk kuruluşunda kendi içinde yapılan bu ticaret, zamanla şehrin büyümesi ile önce şehirlerarası daha sonra ise yabancı ülkelere kadar ulaşmaktaydı.

---

¹⁶⁷ Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", (Çev.) S. Feriel, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1970-1974, 8-12, s. 99-119.

¹⁶⁸ Hale Şıvgın, "XIX. Yüzyılda Gaziantep" Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997, s.17.

Tablo 9: XVI. Yüzyılda Antep'te Bulunan Esnaf Grupları¹⁶⁹

Arasacı: 1 adet	Kaymakcı: 2 adet
Allef: 2 adet	Kefşger(köşger): 5 adet
Arpacı: 2 adet	Kargiri: 2 adet
Aşçı: 2 adet	Keçeği: 4 adet
Attar: 1 adet	Kerpici: 1 adet
Avcı: 2 adet	Kendirci: 1 adet
Abacı: 9 adet	Kuyrukcu: 1 adet,
Basmacı: 1 adet	Kürtüncü: 3 adet
Bazcı: 1 adet	Kürkcü: 1 adet
Bıçakçı: 4 adet	Katırcı: 1 adet
Boyacı: 3 adet	Kabbancı: 1 adet
Bostancı: 4 adet	Kırbacı: 1 adet
Börkcü: 1 adet	Kiracı: 1 adet,
Baklavacı: 1 adet	Kadayıfçı: 1 adet
Balıkçı: 1 adet	Kassab: 8 adet
Başçı: 6 adet	Leblebici: 1 adet
Cüllâh: 4 adet	Muzedûz: 1 adet
Çörekci: 1 adet	Muytâb: 1 adet
Çerçi: 5 adet	Mazıcı: 3 adet
Değirmenci: 6 adet	Nakkâş: 3 adet
Dakak: 1 adet	Natur: 1 adet
Deveci: 1 adet	Neccâr: 1 adet
Dellâl: 12 adet	Oyuncu: 2 adet
Derzi: 10 adet	Okcu: 2 adet
Debbağ: 4 adet	Saka: 1 adet
Demirci: 4 adet	Sucu: 2 adet
Etmekci: 2 adet,	Sabbâğ: 1 adet

¹⁶⁹ Hüseyin Özdeğer, "Antep'te Pazar Ekonomisi, (16. Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)", Türk Dünyası Araştırmaları, s.20, İstanbul, Ekim 1982, s.169.

Eşekçi: 2 adet	Sayyâd: 1 adet
Ekinci: 5 adet	Sagırıcı: 1 adet
Eyerci: 1 adet	Sırçacı: 2 adet
Hamrî: 1 adet	Şerbetçi: 1 adet
Hallac: 13 adet	Silâhi: 1 adet
Hasırcı: 1 adet	Tanburî: 1 adet
Helvacı: 4 adet	Tacir: 2 adet,
Hattâb: 1 adet	Tarakçı: 3 adet
Hariri: 1 adet	Tabılcı: 1 adet
Kazancı: 1 adet	Taşçı: 7 adet
Küföncü: 1 adet	Yazıcı: 1 adet
Katranıcı: 1 adet	Zerger: 5 adet
Kılıccı: 2 adet	Zeytunî: 2 adet
Kalburcu: 1 adet	Zibilci: 5 adet

Antep'te 55 esnafın % 18,19'u alım-satım yapmakta, geriye kalan 45 esnaf grubu ise (%81,81) mal ve hizmet üretiminde bulunmaktadır. Üretici esnafın %52,72'si mal üretimi yapmakla birlikte, alım-satım veya satım işini de aynı zamanda yürütmektedir. Mal üretimi dışında hizmet üretiminde bulunan 16 esnaf grubunun oranı %29,09'dur. Mevcut yapıyı tespit etmeye yönelik yüzde ve sayı gruplandırmasında çıkan ilk sonuç üretim ağırlıklı esnafın varlığıdır. Elimizdeki belgelerde dükkân sayısı ve esnaf sayıları açısından rakamlara sahip değiliz. Bu sebeple bu konuyla ilgili net bilgiler verememekteyiz. Dükkân sayısı ve esnaf sayılarının bilinmesi şehirdeki üretim hizmetlerinin yeterli olup olmadığı konusuna açıklık getirecektir.¹⁷⁰

1884-86 tarihlerinde Ayntab kaza merkezinde dönemin ihtiyaçlarına yönelik birçok mesleğin icra edildiği görülmektedir. Bu durum oldukça zengin bir esnaf potansiyeli meydana getirmiştir. Esnaf, tabiatıyla toplumun gündelik zaruri ihtiyaçlarını gören mesleklerle işgal etmektedir. Zamanın şartları gereği ahalinin büyük bölümünün geçimi çiftçilik ve hayvancılığa dayandığı için bu alanlarla ilgili

¹⁷⁰ Esmâ Özlem Tiryaki, A.g.t., s.27

çeşitli mesleklerin revaçta olduğu görülmektedir. Bunlar arasında nalbantçılık, bıçkıcılık, arpacılık, semercilik, mahsercilik, demircilik ve değirmencilik önemli yer tutmaktadır. Ayrıca çeşitli teknolojik ürünler ve değişen yaşam şartları gereği bugün var olmayan çoğu meslek de yine 1884-86 yıllarında Ayntab kazasında önemli yer tutmaktadır. Tenekecilik, külekçilik, kalaycılık, keçecilik, abacılık, toprakçılık, kendircilik, katırcılık, hasırcılık, kuşakçılık gibi meslekler bunlar arasında gösterilebilir.¹⁷¹

Tablo 10: 152 Numaralı Sicilde Tespit Edilen Esnaf Gurupları

Abacı	Çarşafçı	Hışveci	Keresteci	Pastacı
Arabacı	Çulhacı	Kabkabcı	Kireççi	Semerci
Arıcı	Debbağ	Kafaf	Köşker	Simitçi
Arpacı	Değirmenci	Kâhkeci	Külâhçı	Sıva(k)çı
Attar	Demirci	Kahveci	Külekçi	Tahtacı
Bakkal	Ekmekçi	Kalaycı	Kuşakçı	Tarakçı
Balçı	Göncü	Kasap	Lokmacı	Taşçı
Baltacı	Halıcı	Katırcı	Mahsereci	Toprakçı
Bıçakçı	Hamamcı	Kazgancı	Mermerci	Tüccar
Bıçkıcı	Hancı	Kebabçı	Nalband	Tenekeci
Bostancı	Hasırcı	Keçeci	Nalbur	Tütüncü
Boyacı	Helvacı	Kendirci	Neccar	Yapıcı

¹⁷¹ Mehmet Ali Yıldırım, A.g.e., s.1219-1220

Tablo 11: Antep'te 1804 (Ekim) Yılında Mevcut Olan Esnaf Grupları¹⁷²

Bedestenciyanma'a Oturakçıyan	Nalbandan
Haffafan	Semerciyanma'a Çulcıyan
Fatlacıyan	Naccaranma'a Bıçakçıyan
Attaranma'a Çubukcıyan	Börekçıyan
Sarracan	Katırcıyan
Kazzazan (Gazzaz ya da Kazazlar)	Devecıyan
Abacıyanma'a Alacacıyan	Değirmenciyan
Demircıyan	Kendircıyan
Kazgancıyan	Tacir-i Ağnam (Koyun Tüccarları)
Muytafan (Mutaflar)	Kebabcılarma'a Kahkeçiler
Helvacıyan	Leblebiciyan
Keçeciyan	Hışvacılar
Debbağan	Kuyumcıyan
Kassaban	Bostancıyanma'a Zerzevatçılar
Etmekçıyan	Tuzcıyan
Boyacıyanma'a Bağçeciyan	Hallacanma'a Kasarcıyan
Tütüncüyan	Yapıcıyanma'a Taşcıyan
Tüfenkçıyan	Muasereçiler
Berberma'a Hamamcıyan	Arpacıyan
Kirişçıyan	İlaç ve kasar yapıcılar
Semerci	Berberler
Merkeççiler	Çubukçular
Alacacılar	Kazancılar
Helvacılar	Bıçkıcılar
Ekmekçiler	Kebabçılar
Basmacılar	Hırdavatçılar
Sebzeciler	Masereçiler
Tuzcular	

¹⁷² GŞS, 135/136; Cemaziyelahir sonu 1219 (Ekim. 1804) , A.g.e.

Bu belgeyi incelediğimizde Antep'te XVI. Yüzyıldan bu yana faaliyet gösteren bazı esnaf gruplarının artık bulunmamasıdır. Bunun nedenleri arasında Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki genel gidişatındaki olumsuzlukların yanı sıra yabancı tüccara sağlanan ayrıcalıklardır. Bu ayrıcalıklar özellikle esnaf gruplarını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Tablo 12: Antep'te 1832 (Hazitan-Temmuz) Tarihli Belgeye Göre Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları:¹⁷³

Etmekciyan	Kefişgeran
Değirmenciyan	Taşçıyan
Neccaran	Berber ma'a Hamamcıyan
Sarracan	Kebabcıyan
Haffafan	Leblebiciyan
Kuyumcuyan	Ma'asereciyan
Kassaban	Semerciyan
Katirciyan	Deveciyan
Kazgancıyan	Abacıyan
Bakkalan	Bedestenciyan
Cullahan	Hammalan
Kendirciyan	Kasarcıyan
Attaran	Çıbıkçıyan
Bostancıyan	Muytafan
Boyacıyan	Tuzcuyan
Basmacıyan	Helvacıyan
Tüfenkciyan	Kazzazan
Arpacıyan	Fadlacıyan
Demirciyan	Keçeciyan
Debbağan	Nalbandan
Tütüncüyan	Hışvacıyan

¹⁷³*Gazintep Şerriyye Sicilleri*, no: 142, H Gurre-i Safer 1248/M Haziran Temmuz 1832, s. 351-353

Elimizdeki kaynakların incelenmesi sonucunda Antep'te XIX. yüzyılda 55 farklı meslek grubu olduğu görülmektedir. Şehir halkının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan esnaf gruplarını, mesleki özelliklerine göre sınıflandırdığımızda 12 değişik grup ortaya çıkmaktadır. Bunlardan 16 değişik meslek, yiyecek içecek grubuna girmekte ve toplam meslek sayısının % 29,09'luk oranı ile ilk sırayı oluşturmaktadır. İkinci sırada, 12 meslek çeşidi ile önemli bir grup olan dokuma ve giyim bulunmakta ve % 21,8'lik bir orana ulaşmaktadır. Diğer gruplar ise, sırasıyla deri sanayi %12,73, inşaat %9,09, hizmet üretimi %7,27, nakliye % 5,46, maden % 3,63, silah %3,63, küçük imalâtçı %1,82, Attar % 1,82, kullanılmış eşya satımı %1,82, hayvan alım-satımı %1,82'lik oranla yer almaktadır.¹⁷⁴

Görüldüğü gibi 16. yüzyıldan bu yana esnaf guruplarının sayıları giderek azalmıştır. Bunun sebebi daha önce de bahsettiğimiz gibi ülkede yaşanan siyasi ve iktisadi problemlerdir.¹⁷⁵

Ayntab 'da iktisadî hayatın önemli bir parçasını oluşturan meslek erbablarının da varlığı gözlerden kaçırılmaması gereken bir konumdur. Berber, bakkal, hallaç, demirci, değirmenci, semerci, yorgancı, neccar, kahveci, nalband, kazgancı, bostancı, debbâğ, boyacı, ekmekçi, bez dokumacılığı, kasap, attar, ma'saracı, hamamcı, samancı bu meslek grupları arasındadır. Mesleklerin çeşitliliği şehrin iktisadî hareketliliğini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Meslek kuruluşlarının başına şeyh tayininin yapıldığını da görüyoruz. Osmanlılarda esnaf sistemindeki hiyerarşide esnaf şeyhi en üst sırada gelmektedir.¹⁷⁶ Bu tarihlerde Bostancılar Şeyhi olarak Şeyh Mehmed'in¹⁷⁷ ismi geçmektedir.¹⁷⁸ Bu durum klasik dönem esnaf teşkilatı olan lonca sisteminin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

---

¹⁷⁴Esmâ Özlem Tiryaki, A. g. t., s.27

¹⁷⁵ Esmâ Özlem Tiryaki, A. g. t., s.27

¹⁷⁶ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985, s.63.

¹⁷⁷ *Gaziantep Şer'ıye Sicili*, 65, s.84-85/2 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:156.

¹⁷⁸ Mehmet Demiryürek, "*XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler*", Tarih Araştırmaları Dergisi cilt: XXVIII, sayı: 45, Ankara 2009, s. 14-37

Tablo 13: Gaziantep’te faaliyette bulunan esnafın bir listesi bulunmaktadır.¹⁷⁹

Ekmekci	Tütüncü
Değirmenci	Kefişker ¹⁸⁰
Nacar ¹⁸¹	Taşcı
Nalbant	Berber
Saraç	Hamamcı
Hafaf	Kebabcı
Kuyumcu	Leblebici
Kasap	Masereci
Katırcı	Semerci
Kazancı	Deveci
Bakkal	Abacı
Hallaç	Hamal
Kendirci	Kasarcı
Attar	Hışvacı
Bostancı	Keçeci
Boyacı	Mutaf
Basmacı ¹⁸²	Çıbıkcı ¹⁸³
Demirci	Tuzcu
Tüfekci	Helvacı
Arpacı	Kazaz
Debağ	Fatlacı ¹⁸⁴

Mahkeme sicillerinde esnaflarla ilgili birçok belge bulunmaktadır. Bu belgelerde esnaf sayılarının ve isimlerinin dışında farklı konuları içermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

¹⁷⁹ GŞS, 63-66/142, A.g.e

¹⁸⁰ Köşger, hışva: Vaktiyle pamuklar koza haline getirilir, pamuklar hışvacı esnafı tarafından kabuğundan ayırt edilirdi.

¹⁸¹ Nacar kelimesi Gaziantep’te marangoz karşılığı kullanılır. Cetvelde o zaman çiftcilerin büyük ihtiyaçlarına cevap veren Sabancılar ter almamıştır. Marangozların aletlerini kullanan sabancıların nacarlar arasında sayıldığı düşünülmektedir.

¹⁸² Bu esnaf daha çok çenber denilen, kadınların kullandıkları yazmaların üzerindeki renkli nakışları basmakla uğraşırlardı. Cumhuriyet devriminden önce çenber yani yazmalar sarık olarak da kullanılırdı.

¹⁸³ Torna ve elle ağaç sigara ağızlığı yapan sanatkâra denir.

¹⁸⁴ Tabakların işleyip kullanılacak hale getirdikleri, kayış, sahtiyan, kösele gibi deri mamullerini satan esnaftır.

Kalealtında bir semerci dükkânı, Arasada Buğday Pazarında bir Boyahanenin 1/4 'nü vakfetmiştir.¹⁸⁵ Yine bir vakfa ait bir belgedir. Bu kez de bir semerci dükkânı bağışlanarak vakfa dönüştürülmüştür. Bu belgeyle de semerci esnafının hala faaliyet gösterdiğini görmekteyiz.

Hallaç Şeyhi olan kimselere esnaf tarafından “sofa parası” adıyla bir para verilmesi ve ayrıca yemek ziyafeti çekilmesi usulden iken esnaf kendi aralarında anlaşarak sofa parası verilmesinden vazgeçilerek yalnız ziyafetle yetinilmesine karar verdiklerinden durumun tesciline dair buyrultudur.¹⁸⁶ Ahilik geleneğinde bu tür olaylara rastlanmaktadır. Birçok gelenek zamanla önemi kaybetse de yerine farklı gelenekler getirilmiştir. Teşkilat tamamen önemini kaybedene kadar bu şekilde devam etmiştir.

Kasap esnafı kesdikleri davarların bağırsaklarını kirişçi esnafına vermeyip Ömeriye, Pişirici, Esenbek ve Ağa Camiine şirlağan yağı alınması için vakfetmişlerdir.¹⁸⁷ Bu tür vakfiyelerin sayısı oldukça fazladır. Ayrıca birçok meslek dalı yanında farklı mesleklerin de faaliyet göstermesini sağlamıştır. Bu belgede olduğu gibi kasap esnafına bağlı kirişçi esnafıda faaliyet göstermekteydi. Yani bir esnaf grubu aynı zamanda yan dallardan oluşan farklı esnafın da ortaya çıkmasını sağlamıştır.

a.Dokuma Esnafı

Tablo:14

Alacacılar	Direzın Tarakçılar
Alaca Ustası	Hallaçlar¹⁸⁸
Bekereci¹⁸⁹	İplikçiler

¹⁸⁵ GŞS, 175/143, 13 Şevval 1254(1838) , A.g.e.

¹⁸⁶ GŞS, 145/143, 1253 (1837) , A.g.e.

¹⁸⁷ GŞS, 270/144, Recep başı 1265, A.g.e.

¹⁸⁸Pamuk ve yün atarlardı. Mahalle aralarında dükkânları vardı. Çıkırıkla pamuk ipliği eğiren kadınlar, kadın hallaçlarda pamuk ve yünleri attırırlardı.

¹⁸⁹ O zaman Gaziantep'te tek bir berekeci vardı: berekeci Ahmet. Dükkânı kalaaltı pazarında idi. yanına çırak da almazdı. Çıkırık eğiren bütün kadınlar, bereke almak için ona gelirlerdi. Kendi yapar, kendi satardı. Bereke

Boyacılar	Kazazlar¹⁹⁰
Cülhalar¹⁹¹	Kilimciler
Çırçircılar¹⁹²	Mutaflar¹⁹³
Çorbacılar	Takakçılar¹⁹⁴
Çorab Örucüler	İplik Bükücüler

b.Madenci Esnafı

Tablo:15

Kovacılar¹⁹⁵	Tüfekçiler¹⁹⁶
Kireşçiler¹⁹⁷	Tenekeçiler¹⁹⁸
Kazancılar	Dökmeciler

keçiboynuzundan yapılırdı. Haras tornası gibi elle çalışan torna ile çevrilirdi. On santim kadar uzunluğunda yaklaşık olarak bir santim çapında, ortası çıkırcık iyine girecek kadar ince delikli, üzeri tırtıllı, girintili çıkıntılı bir küçük araçtı. Bereke çıkırcık iyine iyice oturulur, çıkırcığı çevirecek urganlar, iblik, berekenin girintilerine geçirilir, iyine ile çıkırcık tekerleği arasına irtibat kurulur, çıkırcığın kolu döndürüldükçe bekereye takılmış urganlarda, ipliklerde iyi döndürürdü. Çıkırcık eğiren kadın sol el ile bediris dene, 30 santim uzunluğunda ve başparmak kalınlığında pamuğu tutar, sağ el ile de çıkırcığı çevirir, elindeki pamuk süyüm iblik olarak iye sarılır. İyi süyümlerle dolunca, çıkırcık durdurulur, iyedeki iplik kelepçek denen bir araca sarılır, sonra ondan sıyrılır, kelep yapılırdı. Bekere denen bu küçük alet çıkırcıkla iplik eğirmede en önemli unsurdur. Motorlu makinelerde kendisine kayış takılıp büyük çark vazifesini gören bir aletti bekere. Bekereci Ahmet bir kahramandı. Gaziantep- Fransız harbinde çok yararlık göstermişti. Çeteleri ile beraber Fransızların gözlerini yıldırması. İşgal kuvvetleri kumandanlığınca idamlığına hüküm edilmişti. Fakat harp devam ettiği müddetçe “ekmek kakada, it hendekte” idi. pek hatırlamıyorum ama işgalden sonra Gaziantep’ten belki uzaklaşmış düşmanın gözünden kaybolmuş, Anteb’in tekrar Türklere geçmesinden sonra gelmiş olsa gerek Bekereci Ahmet’in evi Suburcunda, şimdiki “ baklava palas” otelinin yerinde idi. Allah bütün vatan için çalışanlara vereceği manevi mükâfatı ona da ihsan buyursun mekâmı cennet olsun.

¹⁹⁰ Arapçada kazzaz ipek satan demektir. Gaziantep’te ipek satanlara değil de ipek işleri, bindallılar, fes püşkülleri yapıp satanlara kazaz denir. Kelime Türkçeleştirilmiş kazzaz, kazaz olmuş deyimide başka anlamda kullanılmıştır. Kazazların uzun çarşıda, kemikli bedestende ve atar pazarında dükkânları vardı. Gaziantep’te kazazlar denilen bir aile vardı. İlkokul öğretmenlerinden Sayın Abdurahman Bey bu ailedendir, amma soyadını ipek almıştır

¹⁹¹ Cülhalar dokumacıların bir diğer çeşididir. Dokumacılar; her topu bir elbise olan kalın dokuma dokurlar. Cülhalar ise yatak yüzü dokumaları, yatak çarşafı, bez, astar ve benzeri şeyler dokurlardı. Dokudukları şeyleri; bedestencilere, Pazar bastacılarına devredilerdi. Mahalle aralarında değişik yerlerde dükkânları vardı.

¹⁹²Hişvadan –Kozadan çıkarılan pamukları çiyidinden ayırmak için kullanılan ve çırçır denen elle çevrilen aletle sanat icra eden sanatkârlara çırçircılar denirdi. Şimdi bu iş fabrikalarda yapılmaktadır.

¹⁹³ Keçi kılından haral- harar, büyük kıl çuval, yem torbası, hayvan kolanları, göçebe çadırı gibi şeyleri halı tezgâhına benüeyen ilkel tezgâhlarında dokur ve satarlardı. Kazancı pazarı ile yemenici pazarı arasında dükkânları vardı.

¹⁹⁴ Kitrelenmiş dokumaları; bu işe özgü tahta örs üzerinde tahta tokmakla döverek parlak ve düzgün bir hale koyanlara takakçı denir. Yaptıkları işe takaklamak, böyle yapılmış dokumaya takaklanmış dokuma denir. Takakçılar han odalarında çalışırlardı.

¹⁹⁵ Kenarı saç, kulplu demir, alt kısmını tahtadan, silindir biçiminde kovalar, saç sobalar, ateş küreği, saç mangal gibi şeyleri yapıp satarlardı. Dükkânları nacar pazarı ile arasa çarşısı arasında, tenekeçilerle bir aradaydılar.

¹⁹⁶ Tüfekçiler; tüfek onarırlardı. Arasa Çarşısıyla Pineci Pazarı arasında, Pineci Pazarıyla Buğday Pazarı arasında yer yer dükkânları vardı. Gaziantep savaşında, muhasarade iken tüfek mermilerini ve bombaları tüfekçiler yapmışlardır. En başta gelenlerden biri Yusuf usta idi.

¹⁹⁷ Keçhane yokuşu denilen bölgedeki dükkânlarında sönmemiş kireç satarlardı.

¹⁹⁸ Tenekeçilerin küçük dükkânları Nacar Pazarı ile Arasa Çarşısı arasındaydı. Kum saati biçimindeki maltuz aralarında isittikleri keveleri – hayvanları- ile lehim işleri ve teneke eşyalar yaparlardı.

Kasaplar	Bıçakçılar
Kalaycılar¹⁹⁹	Demirciler²⁰⁰

c.Ahşap Esnaf

Tablo:16

Sabancılar²⁰¹	Külekçiler
Haraçlılar²⁰²	Nacarlar²⁰³
Direkçiler	Bıçkıcılar
Çubukçular	

d.Hizmet Üreten Esnaf

Tablo:17

Kömürcüler²⁰⁴	Saraçlar²⁰⁵
Kelleciler²⁰⁶	Saatçılar

¹⁹⁹ Kazancı pazarı ile yemenici pazarı arasındaki dükkânlarında bakır kablaları kalaylardı. Ayrıca şehrin kenar çarşılarında da tek tek kalaycı dükkânı vardı.

²⁰⁰ Çiftçi araçları yapan demirciler ile ufak tefek diğer demir araçları yapan demirciler –ki bu ikincilere başka yerde çilingir denir- birbirinden ayırılmayarak her ikisine de demirci denir. Pineci pazarı ile Pirsafa türbesi arasında kırkçü hanı dolaylarında toplu olarak bulunurlardı. Buraya demirci pazarı denirdi. Çiftçi araçları yapan demirciler, çarşının başka yerlerinde de vardı.

²⁰¹ Ağaç çiftçi araçları yapıp satan sabancıların dükkânları Arasa çarşısıyla Gümüş Kasteli arasındaydı. Buraya Saban Pazarı denirdi.

²⁰² Tahta tornacılarına Harat denir. Bunlara çıkırkçılar da derler. Arasa çarşısı ile direk pazarının başladığı kısım arasındaki yere Harat pazarı ya da çıkırkçı denirdi. Dükkânları burada idi. el ile döndürülen tornalarla tahtadan yapılan şeyleri kendileri satarlardı. Çıkşağı, taktaki, derme denilen tomaç gibi çocuk oyuncaklarını da bunlar yaparlardı. Harat Mehmet Ali baba, haratların en ünlülerindendi. Ramazan topunu da o atardı. Gaziantep savaşında meşhur kırk ikilik topu da Mehmet Ali baba atmıştır.

²⁰³ Marangozlar. Bunlar dükkânlarında sandık ve ufak tefek tahta şeyler yapar satarlardı. Asıl yaptıkları şey, odaların içlerini nacarmaktır. Odaların iç duvarları çivinin kolayca girdiği yumuşak havara taşıyla yapılır, nacarlar odanın duvarlarını tahta ile kaparlar, dolapları, kapı ve pencere kapaklarını yaparlar. Bu işe nacarmak denir. Nacar dükkânları Kunduracı Pazarı ile Kovacı Pazarı arasındaki nacar çarşısında idi. Bir de ince nacar vardı. Bunlar şehrin çeşitli yerlerinde, mahalle aralarında bulunan dükkânlarında mobilya yapar ve satarlardı.

²⁰⁴ Yalnız mangal kömürü satan bir esnafta vardı. Bunların çeşitli yerlerde dükkânları vardı. Bunlara kömürcüler denirdi.

²⁰⁵ Yemenici Pazarıyla Arasa çarşısındaki Atar Pazarında, Pineci Pazarında yer yer dükkânları vardı. At eğerleri, hayvan kolanları, tabanca kılıfları, fişeklikler, su tulumluları ve benzeri şeyler yapıp satarlardı. Peşek kalıplarının koşumlarını da yaparlardı. Deriko ve Kanberoğlu meşhurlarındandı. Uzun çarşıda da bir saraçhane vardı.

²⁰⁶ Sakatatçılara kelleciler derlerdi. Kesilen davarların kelle, ayak, karın-işkembe, munbar ve ciğer gibi şeylerini satarlardı. Semerci pazarından belediye hanı arkasına giden, tuz hanının arkasındaki sokakta satış yaparlardı. Buraya kelleci pazarı denirdi.

Kanevetçiler²⁰⁷	Tanburacılar²⁰⁸
Tahmis	Masmanlar²⁰⁹
Kahkeçiler	Meyhanalar
Ekmekçiler	Mühürçüler
Hamamlar	Bardakçılar²¹⁰
Oturakçılar²¹¹	Bedestenciler²¹²
Külhanlar	Körükçüler²¹³

e.Tüccar Esnafı

Tablo:18

Hancılar ve Hanlar	Dellallar
Katırcılar²¹⁴	Kuyumcular
Tabaklar²¹⁵	Mağazalar

²⁰⁷ Şehir suyu; Pancarlı'dan Gaziantep'e kayadan oyma bir suyu ile gelir, Suburcundaki kırk gözlü bir su deposundan bardak künklerle şehre dağılırdı. Bu su şehirde evden eve yine bardak künklerle yer altından akar, her evdeki kane denilen küçük su havuzuna dökülürdü. Açıkta bu havuzcularda her türlü pis şeyler yıkanır, sonra o evden öteki eve bardaklarla gider, ev halkı akan su pis tutmaz der bunu kullanırdı. İçme suyu idi de bu su. Bu su ve yollarını idare ve kontrol eden esnafa kanevetçiler denirdi. Kanevetçiler, hükümete ya da belediyeye bağlı bir teşekkül değildiler. Esnaf şeyhi tarafından yönetilirdi. Gaziantep'te kanevetçiler denen eski bir aile vardı, amma zannedersen soyadını kenviçi olarak almışlardı.

²⁰⁸ O zamanlar, şimdiki Kalaaltı Çarşısının, Karanlık Bedestene yakın bölümünde bir tek tanburcu vardı. Müslüman'dı. Bu sanatkâr, tanburanın karnını yeni sapın sonundaki şişkin kısmını bir dut ağacı kütüğünü, keserle oyarak yekpare yapardı. Şimdi bu kısım, ince tahtalar birbirini tutkalla tutturularak yapılmaktadır, demiri ince; bir keserle bir dut kütüğünü yarım santim kadar inceltmenin ne kadar emek istediği malum. Bu sanatkârın vefatından sonra, birinci cihan harbi yıllarında yine kalaaltı çarşısında bir Müslüman tanburcu sanatkâr daha vardı. O da tanburayı aynı usulde yapardı.

²⁰⁹ Sabun yapılan yerler Gaziantep'te eskiden beri yüklü küçüklü pek çoktur. Şehrin çeşitli yerlerinde masmanalar vardı. Kürkçü hanı arkasında kürkçü masmanası, Sabun hanı karşısında söylemez Sait masmanası, kendi adıyla anılan kara nazar hanında kara nazar masmanası, Gümüş Kasteli dolaylarında yetkinlerin Masmanası, kendi adıyla anılan kara nazar hanında kara nazar masmanası en büyükleriydi.

²¹⁰ Çok büyük dükkânlarında ayakları ile döndükleri turnik üzerinde çömlek, testi, küp; kalıplarda kiremit yapıp satarlardı. Kunduracı çarşısında iki imalathane vardı.²¹⁰ Kalaaltında Avrat pazarında da imalathaneler vardı.

²¹¹ Yeni ya da kullanılmış elbise, kilim, halı gibi şeyleri satanlara oturakçılar denir. Dükkânları Pazar yerinde yeni camii güneyindeki sokağın Pazar yerine yakın bölümünde idi. Buraya oturakçı pazarı denirdi.

²¹² Manifaturacılar bedestenciler denir. En kalabalık kısmı kepenkli bedestende bulunmasından dolayı bu adı almış olabilir. Ayrıca pineci ve demirci pazarı ile atar pazarı arasında yer yer dükkânları vardı. Bedestencilerin bazıları hem toptancı hem perakendeci; kimisi de perakendeci idi. Yalnız toptancılık yapanlar kürkçü hanında mağazalarında çalışırlardı. Kimi perakendeciler; mevsiminde, bastık sermek için gündelikle şire yapanlara kiralarlardı. Manifatura perakende olarak arşınla satılırdı. Bir arşın dört "urup" : iki "nişan" idi. Pazar yerlerinde manifatura satanlara "pazarıcı" denirdi.

²¹³ Mangal kömürü, ocak ve odun sobası yakmak için kullanılan; büyüklü küçüklü, körük yaparak satarlardı. Kunduracı pazarında dükkânları vardı.

²¹⁴ Şehirlerarası eşya taşımalarını katırcılar yapardı. Bunlar kervan halinde yola çıkarlardı. Uzun çarşıda iki katırcı hanı vardı.

²¹⁵ Şehrin tabakhane denilen bölgesindeki iş yerlerinde ham deriyi işlerler, fadlacılara, taşraya gönderen tüccarlara aktarırlardı.

Tacirler²¹⁶	Sarraflar²¹⁷
Tüccarlar	

5.1. Ticaret Yerleri

a.Hanlar

Hanlar; tüccar hanları, ticarethane hanları, kimi sanatkârların iş yeri olarak kullandıkları hanla, depo ve ardiye olarak kullanılan hanlar, gece yatma için odaları kiralanmış hanlar... gibi yada bunların karışımı halinde çeşit çeşitti. Tüccar hanları, bütünü bir tüccara ait olan hanlardı. Birkaç odası yazıhane diğer odaları depo ve ardiye olarak kullanılırdı. Ticarethane hanları, hanın her odasında toptan ya da perakende satış yapanların buldukların hanlardır. Bütünü bir tüccara ait olmayan hanları ya hanın mülk sahibi, ya da bundan tamamını kiralamış olan tarafından oda oda kiraya verilir. Bu kimseye ‘ hancı’ denirdi. Her hanın kapıcılığını ‘ odabaşı’ denilen biri yapardı. Hana girip çıkanlardan ve hanın temizlik ve korunma işlerinden bunlar sorumlu idi. toptan alınan handan çıkarken odabaşları hancılık denilen belli bir ücret vermek yükümü vardı.²¹⁸

Antep’te ticarî canlılıkları rahatlıkla gözlenebilen hanların sayıca çok olması, şehrin ekonomik ve ticarî açıdan önemli bir merkez olduğunun bir göstergesidir.²¹⁹

Ayıntab’daki hanlar içerisinde en fazla imtiyaza olanı, İki Kapılı Han’dır. Ayıntab’ın Orul, Hıyam, Keret gibi köylerinde ve diğer mahallelerinde dokunup, satılmak için şehre getirilen ham bez yükleri, camız gönü ve keten gibi mamüllerin şehirde satılma imtiyazı olan yer burasıdır. Böyle bir imtiyazın sağlanma sebebi ise,

²¹⁶ Halvacılara, helva yapmak üzere üzüm suyu hazırlayanlara taarci denirdi. Taaarci ayrıca satış yapmaz helvacı hesabına çalışırdı. Her helvacının bir taarci dükkânı vardı. Dükkânlarında boyacı küpüne benzeyen sabit küplerinde üzüm devlibinde ezilmiş üzümü su ile ıslatarak helva şerbetini hazırlardı. Çarşıya yakın mahalle aralarında taarci dükkânı vardı.

²¹⁷ Arasa çarşısındaki kimi dükkânların bir köşesinde yerleştirdikleri yanları ve üstü cam bir sandık başında otururlar kâğıt ve gümüş para değiştirme işini yaparlardı. O zamanlar doğu güney Anadolu’da altın ve gümüş para geçerdi. Kâğıt para resmi para idi. Sarraflar faizcilikte yaparlardı.

²¹⁸ Hasan Remzi Çitçi, Osmanlı Devleti ‘nin Son Yıllarında Gaziantep ‘te Sanat ve Ticaret Dalları, Yeni Matbaa Yayınları, Gaziantep (Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları s.58), 1971, s.25

²¹⁹Esmâ Özlem Tiryaki, A.g.e., s.36

bu hanın 2/3 hissesinin Mihâliye Medresesi vakfına, 1/3 hissesinin de Aydınolu vakfına ait olmasıdır.²²⁰

Ayıntab şehrinde bir başka imtiyazlı han da Pekmez Han'ıdır. İbn-i Şeker mahallesinde bulunan bu han, Şeyh Abdurrahman Erzincanî evladından Şeyh Muhyiddin efendi'nin vakıfları arasında yer almaktadır ve 1124/1712 yılında bir yıllık kirası 200 guruştur.²²¹ Pekmez Han, 18. yüzyılda şehirde tartı (vezn) işlerinin yapıldığı kapalı ile dikkati çekmektedir. Nitekim bu konu ile ilgili şehirdeki yöneticilerle, vakıf görevlileri arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklardan birisi de şehrin aşar mülteziminin 1764 yılındaki kapana gelen malları engelleyici tavrı üzerine çıkmış ve bu durum İstanbul'a vakıf görevlileri tarafından bildirilmiştir. Bu şikayet üzerine gelen emirde, Pekmez han'ına 1543 yılında verilen ferman gereğince konulan kapan ile, şehre gelen pirinç, bal, pekmez, yağ, kuru üzüm gibi ihtiyaç maddelerinin ücreti devlete ait olmak üzere burada tartılmasına izin verildiği belirtilmiş ve eskiden olduğu gibi hareket edilmesi istenmiştir.²²²

Gaziantep'te I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda otuz bir olan hanlardan bugün hepside şehir hanı planında yapılmış on sekiz tanesi mevcuttur; ayrıca şehre 10 km. mesafede Sam Köyü Hanı bulunmaktadır. Eldeki bilgilere göre hanların en eskisi, Mihaloğlu Yahşi Bey Medresesi'ne vakfedilen Hân-ı Cedid olmalıdır. Pürçekli Kervansaray'ın 1462 öncesinde, Dulkadirli Alâüddevle Bozkurt Bey'in hanını ise XVI. yüzyılın başında yapıldığı kabul edilmektedir. Şehir merkezinde halen mevcut bulunan en eski han, Lala Mustafa Paşa'nın 1563 yılı civarında yaptırdığı Paşa Hanı'dır. 1648'de buraya gelen Evliya Çelebi hanların sayısı hakkında bir rakam vermemekle birlikte Mustafa Paşa'nın Pekmez Hanı'nı, Tuz Hanı'nı, Börekçi Hanı'nı ve Mustafa Ağa Hanı'nı ismen zikreder.

Bütün hanlarda odalar bir avlunun etrafına sıralanmıştır. Tek katlı hanlardan yalnız Paşa Hanı revaklıdır; çift katlıların ise ikinci katlarında ahşap veya kâgir ayaklar üstüne oturan revaklar mevcuttur. Çok katlılarda alttaki odalar alışveriş

²²⁰ GŞS, 101/393-392, A.g.e.

²²¹ GŞS, 29/64, A.g.e.

²²² C. Cahit Güzelbey- Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler*, s.77-78

merkezleri ve atölye, üstekiler dinlenme yeri olarak kullanılmıştır. Gaziantep hanlarının beklide en önemli özelliği, ahırların mahalle şeklinde kayaya oyulmuş olmasıdır. Bütün hanlar kapıları hariç genellikle sadedir; Yeni Han ile Elbeyli, Millet, Belediye ve Kürkçü hanları siyah-beyaz taş işçiliği ile dikkat çeker. Han ve pazarlardaki dükkânların kira bedelleri, ortalama olarak senelik 300 kuruşu bulmaktadır.²²³ Ancak vakıf dükkânlarının kirası oldukça düşüktür. Hatta bu konuda birçok dava da sicilde kayda geçmiştir. Örneğin Hüseyin Paşa Vakfı'na ait bir dükkânda oturan Aşcıoğlu Bedros, vakfa aylık 8 kuruş ödemektedir. Ancak dükkânların kira emsali, bu rakamın çok üstünde olduğundan bu durum şikâyet konusu olmuştur.²²⁴

Sam Köyü Hanı (XVI. yüzyıl), Paşa Hanı (XVI. yüzyıl ortaları), Tütün Hanı (1754 öncesi), Yeni Han (1557 öncesi), Tuz Hanı (XVII. yüzyıl başları), Emir Ali Hanı (1719), Yüzükçü Hanı (1735 öncesi), Şeker Hanı (1850), Mecidiye Hanı (1864 öncesi), İlet Hanı (1874), Belediye Hanı (1885–1886), Eski Gümrük Hanı (1887), Kürkçü Hanı (1890), Kumruoğlu Hanı (XX. yüzyıl başları) ve Elbeyli Hanı (XX. yüzyıl başları).²²⁵

b. Pazar Yerleri

Ayntab şehrinde ticaretin kalbi şehrin pazarında atmaktaydı. Pazar, şehirde üretilen ürünlerin veya şehre dışarıdan getirilen ürünlerin şehir halkına pazarlandığı yerd. Pazarbaşı, pazardaki tüm planlamalardan, alışverişin düzenli ve hakkaniyete uygun olarak yapılmasından sorumlu idi. Şehrin pazarına gelen mallar, öncelikle narhları tespit edilmek suretiyle satılabilirdi. Mallar kadının konuyla ilgili tüccar, zanaatkâr ve muhtesibe²²⁶ danışarak belirlediği sabit fiyattan satılırdı. Bu dönemde

---

²²³ GŞS, 152: 117/1, A.g.e.

²²⁴ GŞS, 152: 76/2, A.g.e.

²²⁵ Nusret Çam, “Gaziantep ([Mimari]”, Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996, s. 473.

²²⁶ Muhtesip; ihtisap denen piyasa denetim işiyle görevli olanlara muhtesip denirdi. Muhtesip, esnaf birliklerinde hükümetin bir temsilcisi idi. Osmanlılarda bu görevin emanetle yürütülmesinden itibaren ihtisap emini ismini almıştır. Çarşıları dolaşır, alınan ve satılanları muayene eder, aykırılık halinde ceza verirdi. Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 2003, s.282

Pazarbaşı olarak Hamza Beg görev yapmaktadır.²²⁷ Ayrıca Karagöz, Kefeşker, Küçük Bâzâr, Kocacık, Tarakçı ve Bez pazarı gibi pazarlar da vardır.²²⁸

Tablo 19: 152 Numaralı Sicile Göre 1884–86 Tarihlerinde Ayntab'daki Pazarlar

Pazar Adı
Bazaristan
Eskici Pazarı
Abacı Pazarı
Fadlacı Pazarı

Tablo 20: Toplu Olarak Kimi Esnafın Çalıştıkları Pazar ve Çarşı Adları²²⁹

Attar Pazarı	Kovacı Pazarı
Buğday Pazarı	Kunduracı Pazarı
Demirci Pazarı	Kuyumcu Pazarı
Direkçi Pazarı	Külahçı Pazarı
Dökmeci Pazarı	1Külekçi Pazarı
Çıkrıkçı–Harat-Pazarı	Odun Pazarı
Elmacı pazarı	Oturakçı Pazarı
Haphapçı Pazarı	Pineci Pazarı
Hasırcı Pazarı	Sabancı Pazarı
Huderci Pazarı	Semerci Pazarı

²²⁷ *Gaziantep Şer'iyeye Sicili*, 65, s.59 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:105.

²²⁸ *Gaziantep Şer'iyeye Sicili*, 65, s.79 / 189 / 116 / 41 / 275 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:146 / 360 / 214 / 72 / 109.

²²⁹ Esma Özlem Tiryaki, A.g.t., s.37

Kazancı Pazarı	Yemenici Pazarı
Kelleci Pazarı	

Tablo 21: Semt Olarak Anılan Çarşı ve Pazarlar

1- Arasa Çarşısı
2- Avrat Pazarı
3- Küçük Pazar
4- Nazlı Pazarı
5- Pazar Yeri
6- Tuz Pazarı
7- Uzun Çarşı

c. Çarşıları

Osmanlı şehirlerinin en hareketli yerleri hiç şüphesiz çarşı, arasta ya da sük denilen ticari hayatın çok canlı olduğu yerlerdir. Arasta, üstü genellikle tonoz veya çatıyla örtülü bir sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve aynı cins malları satan dükkânların meydana getirdiği çarşı olarak tanımlanmaktadır.²³⁰ Buralar adeta şehrin atar damarlarıdır. Ayıntab şehri de bu özelliği ile ön plana çıkan şehirlendendir. Belki bunun en büyük sebebi, Halep gibi ticari ve ekonomik bakımdan hareketli olan bir şehrin komşusu olmasıdır. Ayıntab şehrinde, ticari faaliyetlerin yoğun olduğu şehirlerin başında Arasa Meydanı gelmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen Arasa Meydanı, şehirlilerle köylülerin karşılaştıkları ve karşılıklı alışveriş yaptıkları bir çarşı özelliğini taşımaktaydı. 16. yüzyılda Galle Pazarı olarak da anılan burası, daha çok buğday, arpa, un gibi ihtiyaç maddelerinin satıldığı bir pazardı. Buradaki birçok dükkânın, 17. yüzyılın ortalarına doğru, Mevlevîhâne'nin vakıfları arasında yer alması, ayrıca zikredilmesi gereken bir hususdur. 18. yüzyılın başlarında Arasa Meydanı'nda diğer dükkânların yanında 8 un, 12 adet arpa dükkânı

²³⁰ Nusret Çam, "Arasta" Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991, s.335.

bulunmaktaydı.²³¹ Bu durum Arasa'nın, 16. yüzyılda hububat pazarı olma özelliğini daha sonraki yıllarda da devam ettirdiğini göstermektedir.

Ayıntab şehrindeki diğer önemli bir çarşı da Sûk-u Tavail de denilen Uzun Çarşı'dır. Bu çarşıdaki ticari faaliyetlerin hengi alanda yoğunlaştığını mahkemeye intikal eden esnaf şikâyetleri ile ilgili kayıtlardan öğrenmek mümkündür. Uzun Çarşı esnafı eskiden beri kahve, nişadır, kalay, mazı, cehrî, boya gibi maddelerin alım satımlarını yaptıklarını; fakat son zamanlarda bakkal esnafının bu tür maddelerin alım satımına el atmaları nedeniyle davacı olmuşlardır. Davalarının istekleri doğrultusunda gerçekleşmiş olması, onların yeniden bu tür maddelerin alım satımlarını ellerine aldıklarını göstermektedir.²³²

1884-86 tarihlerinde Ayntab'da oldukça güzide olan ve bugün var olmayan birçok mesleğin icra edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Mesleklerin çeşitliliği ise şehrin ekonomik hareketliliğini oldukça açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu meslekler dolayısıyla meslekleri icra eden esnaflar, genellikle çarşı ve pazarlardaki dükkânlarda işlerini yürütmekle beraber şehrin değişik mahallelerinde de birçok dükkân bulunduğu sicil kayıtlarında görülmektedir. Bu tarihlerde Ayntab'ın 4 bedesteni ve muhtelif bedesten, çarşı ve mahallelerde bulunan 1.965 dükkânı bulunmaktadır.²³³ Özellikle han ve çarşılarda bulunan dükkânların kira bedeli ve mülk fiyatı olarak oldukça değerli oldukları görülmektedir. Örneğin Kale altında bir Arpacı dükkânına 2.500 kuruş değer biçiliyor iken Attar Pazarı'ndaki bir Attar dükkânının fiyatı, 8.000 ile 10.000 kuruş arasında değişebilmektedir. Ancak pazar veya hanların hareketliliği ile dükkânın büyüklüğü ve mahiyeti, doğal olarak fiyatları daha yukarıya çekmektedir. Buna göre; Eskici Pazarı'nda veya Muhtab Çarşısı'nda 4.000-4.500 kuruşa dükkân alınabilirken Tuz Hanı'ndaki bir Keçeci dükkânının fiyatı 12.000, Pekmezci dükkânının fiyatı ise 15.000 kuruş olabilmektedir. Tarla-yı Atik mahallesinde bir Bakkal dükkânı ise 4.500 kuruş civarındadır.²³⁴

---

²³¹ GŞS, 51/7, A.g.e.

²³² C. Cahit Güzelbey- Hulusi yetkin, *Gaziantep, Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (81-141)*, s.78

²³³ Mehmet Ali Yıldırım, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab'ın Sosyal ve Ekonomik Durumundan Bir Kesit", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol 11, No: 4, 2012, s.1219

²³⁴ GŞS, 152:25/1, 65/1, A.g.e.

Tablo 22: 152 Numaralı Sicile Göre 1884-86 Tarihlerinde Ayntab'daki Çarşıları

Çarşı Adı
Arasta Çarşısı
Balıklı Çarşısı
Eblehan Çarşısı
Muytab Çarşısı
Sabahçı Çarşısı
Suk-ı Tâvil (Uzun Çarşı)

Tablo 23: Toplu Olarak Kimi Esnafın Çalıştıkları Çarşı Asları²³⁵

Arasa Çarşısı
Nacar Çarşısı

d. Bedestenleri

Eski Osmanlı-Türk şehirciliğinin ana prensiplerinden biri şehirlerde dinî ve ticarî merkezlerin kurulması olmuştur. Ticaret hayatı yeni Türkleşen her şehirde ilk kurulan tesislerden olan ve mimarisi bakımından ulu camiye benzeyen bir bedesten etrafında ve yakın çevresinde gelişmiştir. Bütün ticaret bölgesinin merkezi olarak kurulan bedesten, sağlam ve kârgir yapısı ile tüccarların değerli mallarını koruyan bir çeşit iç kale olmuştur. Buralarda tüccarların kıymetli malları dışında çarşı esnafının, tüccarların kasaları, evrakları, defterleri yakın tarihlere gelinceye kadar önemli bir sosyal müessese olan esnaf ve zanaatkâr loncalarının belgeleri muhafaza edilmiştir. Bedestenler çarşı ve endüstri mahallelerinin bir çeşit çekirdeği durumundadır. Çarşılar bunun etrafında biçimlenir, yakınına tüccar hanları yapılır veya evvelce yapılanlar gittikçe yayılan sınırların içinde kalır, aralarda iki kenarında dükkânlar

²³⁵ Esmâ Özlem Tiryaki, A.g.t., s.37

olan sokaklar meydana gelirdi.²³⁶ Osmanlı kentlerinde ticaretin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Burada değerli malların alım-satımı ve depolama işlevleri yapılmaktaydı. Gelişmiş iktisadi yapıya sahip tüm Osmanlı kentlerinde, çarşının merkezinde vakıf eserleri olarak inşa edilmişlerdir. Bedestenlerin dört önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; malların fiyatlarının belirlendiği yer olması günümüz tabiriyle borsa işlevi görmektedir. İkinci olarak; vergilendirmenin yapılması ve verginin tahsil edildiği yer olmasıdır. Yani bir nevi vergi daresi konumundadır. Üçüncü fonksiyonu ise; kamuya ve özel şahıslara ait değerli malların, bilhassa kumaşların, altın-elmas gibi değerli madenlerin devlet kontrolü altında depolanması ve satışa sunulmasıdır. Dördüncü fonksiyonuna gelince; yerli tacirlerin faaliyetlerini yürüttüğü ve uluslar arası ve şehirlerarası ticaret için kervanların hazırlandığı yerdir. 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar hem ticaret hem de seyahat amaçlı kullanılmışlardır. 16. yüzyıldan sonra ise borsa ve ticaret merkezi olarak kullanılmışlardır. İran, Hindistan ve Avrupa'dan gelen malların toplanma merkezi olan bedestenler tarihi İpek Yolu'nun önemini korumuşlardır. Antep'te İpek Yolu'nun geçiş güzergâhında olduğundan bu zenginlikten payına düşeni almıştır. Böylece hem kültürel olarak hem de iktisadi olarak birikimli bir şekilde ilerleme kaydetmiştir.

Bedesten şehrin kalbi durumundadır. Bedestenli şehir genel bir kural olarak uluslar arası ticaretin merkezi kabul edilirdi. Bir şehirde ortaya çıkan bedesten, orasının gelişme halinde olduğunu ortaya koyarken, aynı zamanda zengin ve korunmaya muhtaç tüccarı da kendisine çekirdi.²³⁷

Ayıntab şehrinde 18. yüzyılda iki bedesten bulunmaktaydı. Bunlar, Lala Mustafa Paşa'nın Kalealtı'ndaki 16.yüzyıla ait, içerisinde 112 dükkânı bulunan Eski Bedesten (Eski Bezzazistan)²³⁸ ile Hüseyin Paşa'nın 1717 yılında Tarla-i Atik mahallesinde Çekirdeklik mekiinde yaptırdığı ve içerisinde 80 dükkân bulunan Zincirli Bedesten (Yeni Bedesten)'dir.²³⁹ 1132/1719-20 yılına gelindiğinde ticari faaliyetler bedestenler dışına kaymaya başlamış; bu da bedesten esnafının ve tüccarının

²³⁶ Semavi Eyice, "Bedesten" Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1992 is.311.

²³⁷ Halil İnalçık, "İstanbul'un İncisi: Bedesten", s.121

²³⁸ GŞS, 76/99-95, A.g.e.

²³⁹ C.Cahit Güzelbey, "Bedesten ve Gaziantep Bedestenleri", s.94

şikâyetine sebep olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak, Rakka valisi Ali Paşa, Ayıntab nâibi ve sancakbeyine gönderdiği buyrultuda, eskiden olduğu gibi ticari emtianın bedestenlerde satılmasını ve bezzasıztan esnafına da yardım edilmesini istemiştir.²⁴⁰

Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda Antep'te çeşitli zamanlarda yapılan 6 tane bedesten bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan en eskileri, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Eski (Karanlık) Bedesten (1578)'dir. 1957 yılında yandıktan sonra sebze haline çevrilen ve günümüze ulaşan Zincirli Bedesten (1717) zamanımızda 35 işyeri olarak kullanılan Kemikli Bedesten (1853) bulunmaktadır. Kadri Paşa (Fatlacılar) Bedesteni (1854–1857), Oturakçılar Bedesteni ile Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı Kuyumcular Bedesteni ise (XVI. yüzyıl) artık mevcut değildir. Bedestenlerin kuruldukları yerlere bakıldığında Kuyumcular Bedesteni'nin kalenin güneybatı tarafında, diğerlerinin ise Tahtânî Camii'nin batısında olduğu görülmektedir.²⁴¹

Bedesten esnafı hakkında önemli bilgiler sicillerde yer almaktadır. Bununla ilgili sicil örneği şöyledir:

Bedestenci esnafı başlarından şeyleri Hacı Hasan Efendi, Acem zade Hafız oğlu Ahmet ağa, Hiyami zade Ahmet ağa oğlu Molla hasan, Muytaf zade recep ağa uzun çarşıda bedestencilik konusuna giren eşya ticaretiyle uğraşan Hübbidiz zade Seyit Ahmet, Halaç oğlu Seyit Ahmet Söylemez oğlu Seyit Mehmet, Seyfettin oğlu Mehmet, Yahudi Şaso haklarında bedestencilik esnafı arasında uygulanan usullere riayetsizlik ettiklerinden, tekâlifî örfiye içinde bedesten de değiliz diye kaçındıklarından bahisle bunlarında bedesten içinde ikamet etmeleri, şeyh kontrolunda şeri şerife göre alış veriş yapmaları, tehammüllerine göre örfî tekâliflere katılmalarını isteyip dava eylemeleri üzerine dava yerinde görülerek aykırı hareketlerinde mahkeme marifetiyle hâkimlik ve voyvoda mutbahlarına 250 şer kuruş ödemelerine...²⁴² Ticaretle uğraşan bu kişilerin açtığı davadan da anlaşıldığı üzere gayrimüslim tüccarların yabancı tüccarlara tanınan kolaylıklardan da

²⁴⁰ GŞŞ, 71/209, A.g.e.

²⁴¹ Nusret Çam, "Gaziantep (Mimari) ", Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996, s. 473.

²⁴² Cemil Cahit Güzelbey-Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şerriyye Sicilleri (1729-1825)*, 13 Zilkade 1232 (25 Eylül. 1817),Gaziantep, 1970,s. 112-114

faydalanarak bu tür vergi ödemedi kaçma gibi bu tür olayların sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Tabii yerli tüccarlar da bu kişilerle çıkarları doğrultusunda birlik olarak bedesten esnafını huzursuz etmişlerdir.

Yukarıdaki sicil kaydından da anladığımız üzere, zamanla değişen siyasi ve buna bağlı olarak iktisadi durumlar, özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu durumdan zarar gören kurumlardan birisi de bedestenler ve bedesten esnafı ile tüccarlarıdır. Gümrük indirimi ile ülkeye mallarını sokan yabancı tüccarlar, bu ayrıcalıkların dışında kanunları bahane ederek usulsüz bir şekilde satış gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu durum doğal yerli esnafı rahatsız etmiştir ve bu tür olayların mahkemeye intikal etmesine neden olmuştur. Tüm bu yaşananlar, şehrin önemli ticaret merkezi olan bedestenlerin, diğer Osmanlı kentlerinde de olduğu gibi Ayıntab'ta da zamanla önemini kaybetmesine sebep olmuştur.

3. BÖLÜM

EKONOMİK HAYAT

3.1. Üretim

3.1.1. Tarım

Anadolu şehirlerinin genel özelliklerinden birisi de şehirlerin çevresinde o şehirde oturan ahaliye ait ve onlar tarafından işlenen toprak parçalarının bulunmasıdır. Şehirde yaşayan pek çok aile kendi yetiştirdiği tahıl, meyve ve sebze tüketir ve pazara olan bağımlılığı azaltırdı. Bu toprak parçalarında yetişen mahsüller, şehrin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir katkıya sahiptiler.²⁴³ Hiç şüphesiz diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, Ayıntab şehri de kendi ürettiklerini tüketmesi bakımından diğer şehirlerle benzerlik arz etmektedir. Şehrin içerisini kaplayan bostanlar, şehrin çevresinde bulunan bağlar, bahçeler ve tarlalar hem üretimin hem tüketimin ve hem de ticari hayat açısından şehre canlılık kazandırmıştır. Ayrıca şehrin iâşesinin karşılanmasına da katkıda bulunmuştur. Evliya Çelebi, şehirdeki ağaçlardan çınar, kavak, limon, turunç ve diğer meyve ağaçlarını saydıktan sonra; şehri bağ ve bahçelerinden dolayı “irem bağı”na benzetmekte ve Paşa’sının (sancakbeyinin) defterinde öşür tahsil edilen 700.000 bağın bulunduğunu, bunların içinde de “doksan üç kere yüz bin ve kırk altı bin” yani 976.000 teyek olduğunu ifade etmiştir. Kâtip Çelebi’nin Müteferrika neşri Cihanümâ’sında ise, şehrin sularının ve bostanlarının bol ve ziyâde olduğu belirtildikten sonra bıçakla kesilen beyaz pekmezinden bahsedilmiştir, kayısı ve elmanın tanesinin de bir vukıyye (okka) geldiği ifade edilmiştir.²⁴⁴ Bütün bu bilgiler şehrin bağ ve bahçelerle kaplı, suları bol ve şirin bir belde olduğuna ve şehirde yaşayan halkın büyük bir çoğunluğunun da tarımla iç içe olduğuna işaret etmektedir. Ayıntab şehrinin içinde bulunan bostanlar hakkında eldeki derli toplu tek bilgi kaynağı 1700 yılına ait bostan

²⁴³ Faroqhi, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul, 1994, s. 297

²⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, s.355-358; Kâtip Çelebi, *Cihanümâ*, s.599

yaftalarının yer aldığı kayıtlardır.²⁴⁵ Buna göre şehrin 34 mahallesinde 304 kıt'a (parça) bostan bulunmaktadır. Bu bostanlardan tahsil edilen yafta yani öşr-i bostan ise 3.674,5 para²⁴⁶ olarak kaydedilmiştir.

Mahkeme sicillerini incelediğimizde ziraat hakkında birçok kayıt yer almaktadır. Çoğunluğu ordu ihtiyaçları için olan bu fermanlar o dönemde Antep'te yapılan tarımsal faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Bu belgeler şöyledir:

Asker isteğine ait 1223 tarihli fermana göre birkaç yıldır Antep ve çevresinde kıtlık olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁷ Bu belgeye bakarak Antep'te yüzyılın başında yaşanan kıtlık nedeni ile askerin ihtiyacı olan zahireleri gönderme konusunda aksaklıklar yaşandığı anlaşılmaktadır.

Köylerden şehirlere göç edildiği bu durumun tarım işlerini aksatması dolayısıyla önlenmesi ve gelenlerin yerlerine geri çevrilmeleri için Antep kadısı ve şehir ileri gelenlerine buyrultudur.²⁴⁸ 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bu göç dalgası Antep'te tarımsal faaliyetleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu da tarımda aksamalara neden olmuştur. Göçün nedenlerine gelince, değişen dengeler sonucu köylü toprağını kaybetmiş, toprağını büyük toprak ağalarına devretmek zorunda kalmıştır. Kendi toprağında işçi konumuna düşmüştür. Aynı zamanda Sanayi İnkılabında getirdiği sonuçlar neticesinde köyden kente göç etmiştir. Bu durum tarım topraklarının işlenmesi konusunda aksamalara neden olduğundan durumun normale dönmesi için böyle bir buyrultu gönderilmiştir.

Antep, tarım toprakları bakımından Halep'in önemli kazalarından biriydi. Çok fazla dağlık olmamasından dolayı geniş tarım arazilerine sahipti. XIX. Yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne nüfuz ederek ticaret ve sanayiye bitirmesi ve kendisinin Avrupalılar tarafından bir tarım ülkesi olarak gösterilmesi, Antep ve çevresinin önemini bir kat daha arttırmıştır. Ekim alanları azalsa da üretim

---

²⁴⁵ GŞS, 51/97-96, A.g.e.

²⁴⁶ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri", ODTÜ Gelişme dergisi (Özel Sayı 1978), s.9. Paranın 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında akça karşısındaki değeri 3 akçadır.

²⁴⁷ GŞS, 269/138, Cemaziyelahir sonu 1223 (Ağustos.1808), A.g.e.

²⁴⁸ GŞS, 11/139, 13. Cemaziyelahir 1229(4. Haziran.1814), A.g.e.

artmıştır. Buna bağlı olarak ziraat yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca sicillerde merkezden gönderilen fermanlarda yer alan taleblere baktığımızda da bunu görebiliriz. Antep'ten özellikle arpa istendiği gözlenmektedir. Bunun dışında Sivas, Erzurum gibi kentlere de yine arpa başata olmak üzere birçok zirai ürünün ticareti yapılmaktaydı.

XIX. yüzyılda da Antep bölgesinin en önemli geçim vasıtasını ziraat teşkil etmekteydi. Özellikle üzüm bağları oldukça önemli bir yer tutuyordu, fındık ve zeytin üretimi de önem kazanmış bulunuyordu. Ancak en fazla üretimi hububat oluşturmaktaydı.²⁴⁹

Ayıntab şehrinde yaşayan insanların kırsal kesimle ilişkilerinin oldukça canlı olduğu görülmektedir. Şehir halkının çoğunun şehrin finâsı (çevresi) denilen Çakırbağ Mağarabaşı, Sarayaltı gibi yerlerde sebze bostanı (hadravat), bağ, bahçe ve cevizlikleri bulunmaktadır. Ayrıca pek çok kimsenin Ayıntab'ın köylerinde bulunan tarla, bağ, bahçe ve ceviz ağaçlarını da burada zikretmek yerinde olacaktır.²⁵⁰

Şarkıyan mahallesinden Attar Ahmed Çelebi b. el-Hac Mehmed, şehirde oturduğu halde şehir dışında en çok gayrimenkulü olan kimselerdendir. Bu kimsenin, terekesinde yer alan bilgilere göre Çeğde, Karasöğüt, İncesu, Mizar, Keklikpınarı gibi köylerde şehrin çevresinde içerisinde 38.000 civarında teyek bulunan ve 1.811 guruş kıymet takdir edilen 52 kıt'a bağlı bulunmaktaydı. Ahmed Çelebi'nin çeşitli kimselere borç veren bir kimse olması ve bu bağların çoğunun kişi adlarını taşıması, bunların, verilen borçlara karşılık rehin olarak bırakıldığı göstermektedir. Ayrıca yine bu köylerden elde edilmiş olan buğday, arpa, nohut gibi ürünler de köylülerle olan ilişkilerinin boyutlarını gözler önüne sermektedir.²⁵¹

Ayıntab'ın Kelbin köyünde içerisinde 1.800 üzüm teğegi bulunan 23 parça bağın sahibi Tarla-i atik mahallesinden es-Seyyid el-Hac Kasım b. es-Seyyid Ramazan,

²⁴⁹ *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.469

²⁵⁰ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim dalı, Tez Danışmanı: İdris Bostan, İstanbul, 2000, s.353

²⁵¹ *GSS*, 92/101-109; 122-119, A.g.e.

şehirdeki bir başka bağ zenginidir. O, 1703 yılında vefat ettiğinde bağları için 1.000 guruş, bu bağlardan elde ettiği 5 kantar pekmez için de 65 guruş kıymet takdir edilmiştir.²⁵² Şehir dışında toprağı olanlar arasında yine 1703 yılında vefat eden İbn-i Şeker mahallesinden el-Hac hasan b. el-Hac Mehmed'de yer almaktadır. Onun, Mağarabaşı denilen yerde ortak olan 230 guruş değerindeki sebze bostanı, 1/4 hissesi kendine ait olan 400 guruş değerindeki havuzlu bostanı, Çakırbiçağı denilen yerdeki 1/4 hissesi 200 değerindeki olan kuyulu bostanı, Teftiğin köyündeki 1/4 hissesi 50 guruş değerindeki şeftali bostanı, Hacer köyündeki yarı hissesi 300 değerindeki zerdali bahçesi, Humaniz köyündeki 30 guruş değerindeki tarlası ve Kamalakayağı denilen yerdeki 1/4 hissesi 200 guruş değerindeki erik bahçesi gayrimenkullerinin büyük kısmını oluşturmaktadır.²⁵³

Ziraî alanda başta buğday olmak üzere, arpa, mercimek, küşne, nohut gibi tahılların üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tahıl ürünlerinin yanı sıra tereke ve alım-satım belgelerine göre Ayntab 'ta üzüm yetiştiriciliğinin de önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Aynı zamanda bağcılık yapılan alanlarda ceviz, incir, dut yetiştirildiği de tespit edilmiştir. Buğday üretiminin yaygın olmasına bağlı olarak defterimizde kayda geçirilmiş değirmen isimleri de yer almaktadır. Bu değirmenlerin nerelerde olduğunu tespit edememekle birlikte bu değirmen isimleri şunlardır: Çıkrak, Hakir Kara, Hayâsız, Kadı ve Tüftekin Değirmeni'dir.²⁵⁴

Antep bulunduğu bölge itibariyle ve sahip olduğu iklim şartları sebebiyle tarımsal üretime oldukça uygun bir bölgeydi. Bu nedenle iklim şartlarına uygun olan tüm hububatlar üretilmekteydi. Halep salnamelerinde yer alan bilgilere göre 1869-1871 yılları arasında yulaf dışında tüm hububatlar üretilmekteydi. Yem amaçlı kullanılan fi(fiğ) bitkisi ve çavdar bu yıllar arasında Halep dâhil olmak üzere Antakya ve Kilis sancaklarında hiç üretimi yapılmazken, Antep'te miktarı düşsede üretimi yapılımaya devam etmiştir.

Ayntab şehri havasının ve suyunun temizliği ile ürün bolluğundan dolayı öteden beri Arus-ı Arabistan (Arabistan'ın Gelini) olarak bilinir. Bölgeye has özelliği

²⁵² GŞS, 53/154-153, A.g.e.

²⁵³ GŞS, 52/279, A.g.e.

²⁵⁴ *Gaziantep Şer'iye Sicili*, 65, s.61 / 84 / 275 / - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:110 / 156 / 275

günümüzde de devam eden zeytin, üzüm ve fıstık üretimi Ayntab'ın ekonomik hayatında öteden beri hayli önemlidir. Ayrıca bağ ve fıstıklıklarda hayir (incir) ağaçları bulunmakla beraber müstakil hayir bahçeleri de mevcuttur. Sulu yerlerde penbe (pamuk) üretimi yapılmaktadır. Yine Ayntab'ın özellikle güneyinde ceviz, erik, şeftali, elma, nar üretilmekte ve tarla etraflarına kavak ağacı ekilmektedir. Bu ağaçların kerestesi ise ticarete oldukça önemli bir kalemi oluşturmaktadır. Ulaşım şartlarının göz önünde bulundurulması, çabuk bozulan bostan ürünlerinin şehre yakın sulu tarlalarda daha yoğun bir şekilde üretildiğini göstermektedir. Tahıl ürünlerinde ise başta hinta (buğday) olmak üzere şa'ir (arpa), mercimek, küşne, nohut, culban, küncü (susam) ve darı (mısır) olarak en çok yetiştirilen ürünler arasındadır. Zahire olarak bulgur ve simit (ince bulgur) sicil kayıtlarında en çok adı geçen ürünler arasındadır. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, buğday üretimine bağlı olarak değişik bölgelerde tesis edilmiş değirmenler de sicilde kayda geçmiştir. Bunların sayısı ise biri buhar değirmeni olmak üzere toplam 12'dir. Ayrıca arıcılık ve bal üretiminin de Ayntab ekonomisinde önemli yeri olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.²⁵⁵

3.1.1.1. Zirai Üretim

Tablo 24: Halep Sancağı'nda Üretilen Hububat ve Miktarı (İst. Kilesi)²⁵⁶

Kazalar	Tarih	Buğday	Arpa	Darı	Fî ²⁵⁷	Susam	Pirinç
Halep	1869	61100	42000	1360	-	-	-
	1870	120000	61000	8300	-	1300	-
	1871	3000	61000	1500	-	1300	-
Antakya	1869	96800	31100	-	-	-	2110
	1870	90000	30000	-	-	-	2000
	1871	95000	32000	-	-	-	2100
Kilis	1869	856700	365000	42700	-	28700	800
	1870	556770	1340000	5600	-	24630	1550

²⁵⁵ Mehmet Ali Yıldırım, A.g.m., s.1218

²⁵⁶ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu araştırmaları Merkezi Yayınları No:8; Tarih Şubesi Yayınları:7, Elazığ, 2004, s. 59

²⁵⁷ Daha çok hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitkidir. Ayrıca toprağı azotça zenginleştirmesi nedeniyle, yeşil gübre ve nadas bitkisi olarak tarımda yaygın biçimde kullanılır.

	1871	175000	52000	5000	-	200	300
Ayıntab	1869	272700	202500	7000	4047	790	3000
	1870	272700	202500	7000	4047	790	3000
	1871	153000	100000	2000	1000	120	-

Tablo 25: Halep Sancağı'nda Yetiştirilen Baklagil Miktarı (Kiyye)²⁵⁸

Kazalar	Tarih	Bakla	Nohut	Mercimek
Halep	1869	6000	800	13000
	1870	6000	750	12000
	1871	600	200	1000
Antakya	1869	-	570	2230
	1870	-	556	2000
	1871	1500	600	2000
Kilis	1869	-	11350	25900
	1870	-	8900	11900
	1871	120	300	100
Ayıntab	1869	-	11700	16670
	1870	-	11700	16670
	1871	-	6000	6000

3.1.1.2. Hayvancılık

Antep yüzyıllardır hayvancılık açısından önemli bir bölge olmuştur. Özellikle küçükbaş hayvancılık yaygın bir şekilde yapılmıştır. Bunun sebebi ise hem Antep merkezinin ve çevre köylerin mera yönünden oldukça zengin olmasıdır. Sicillerde bu konu hakkında birçok kayıt vardır. Ayrıca Halep salnamelerinde yer alan kayıtlara göre çayır yani mera alanları 1869'dan 1871'e kadar 240 dönüm olarak tespit edilmiştir.

Antep kazalarının her birinden 500 koyun sağlanıp gönderilmesi hakkında buyruktur.²⁵⁹ Kazların her birinden 500 koyun istenmesi Antep'te koyunculüğün

²⁵⁸ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s.61

önceki yüzyıllarda da olduğu gibi devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Antep, doğu-batı yönünde koyun sevki konusundaki Pazar statüsü durumunu korumaya devam etmiştir.

Tablo 26: 1869–1871 Yılları Arasında Halep Sancağı'nın Hayvan Mevcudu(Adet)²⁶⁰

Kazalar	Tarih	Çift Hayvanı (Öküz ve Manda)	Damızlık Kara Sığır(Boğa, İnek, Dana)	Damızlık Hergele (Aygır, kısrak tay)	Damızlık Koyun	Damızlık Keçi
Halep	1869	1665	1185	720	8900	3260
	1870	3100	1404	856	36300	3453
	1871	2700	1100	835	29505	1017
Antakya	1869	1399	2057	264	2346	8720
	1870	1326	2050	185	2322	5945
	1871	1823	2070	217	10110	5940
Kilis	1869	11800	4321	3262	24885	21860
	1870	11695	4040	2819	17900	25695
	1871	6800	2320	895	23360	11410
Ayıntab	1869	1261	302	241	5551	8063
	1870	4902	2388	765	13985	47680
	1871	4750	4300	2130	13600	38300

Bu tablo Antep'te 1869-1871 yılları arasında bulunan hayvanların ve bu hayvanların sayısını göstermektedir. Antep'te bu dönemde damızlık manda hiç bulunmazken, ziraatte ve ticarete kullanılan tüm hayvanların bulunduğunu görmekteyiz. Hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bunun yanı sıra taşıma amaçlı kullanılan hayvanlarda sayı bakımından azımsanmayacak kadar mevcuttur.

²⁵⁹ G,ŞS, 15/139, 13. Cemaziyelahir 1228 (14 Haziran 1813) , A.g.e.

²⁶⁰ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s.64

Antep kasabası yakınında, Değimiçem adındaki mer'a eskiden beri halka mahsus olduğu halde bazı kimseler tarafından tarla haline getirilmekte olduğundan bahsile şikâyet edildiğinden yapılan müdahalenin meni²⁶¹ dair buyrultudur. Antep'in etrafının o dönemlerde mera, bağ, bahçe, bostan ve tarla olarak kullanıldığını sicillerde görmekteyiz. Bu belgede de anlaşıldığı üzere bir mera tartışması söz konusur. Buna bakarak mera hayvancılığının devam ettiği bilgisine ulaşabiliriz.

Tabloda bulunan ürünlerden ipek kozası dışındaki tüm ürünlerin üretimi Antep'te yapılmaktadır. Yıllara göre üretim miktarı değişmiştir fakat üretim durmadan devam etmiştir. Ayrıca deve yünü üretiminin Halep'ten fazla olması dikkat çekicidir. Çünkü Halep bölgesi ile deve sayısının hemen hemen aynı olmasına rağmen deve yününe bağlı üretim Antep'te oldukça fazladır. Bunun dışında sicillerde sürekli koyun taleb edilmesine karşın ferman ve buyrultular yer almasına karşın hayvan sayısı ve yün üretimi bakımından keçi ile keçi kılının azımsanmayacak kadar fazla olduğunu görmekteyiz. Çevre kentlerle kıyasladığımızda Antep bölgesinin hayvansal üretimde önde olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.1. Hayvansal Üretim

Tablo 27: 1869–1871 Yılları Arasında Halep Sancağı'nda Üretilen Bazı Hayvansal Ürünler(Kıyye)²⁶²

Kazalar	Tarih	Bal			Yapağı	Tiftik	Keçi kılı	Deve yünü
		Kovan sayısı Adet	Üretilen bal	Bal mumu				
Halep	1869	1299	4150	7200	5560	35	595	2
	1870	1325	5671	8000	6250	45	625	15
	1871	1315	2620	500	6250	45	625	15
Antakya	1869	423	219	36	160	-	464	-

²⁶¹ GŞS, 246/146, 28 Muharrem 1280(1863), A.g.e.

²⁶² Hilmi Bayraktar, A. g. e., s.66

	1870	420	200	32	120	-	435	-
	1871	1200	500	100	1500	-	350	-
Kilis	1869	12670	3800	905	18360	-	6930	-
	1870	10600	2122	500	19900	-	4400	800
	1871	9000	9000	200	20000	-	8000	300
Ayıntab	1869	9080	16870	1046	3830	415	8040	200
	1870	9080	16680	1046	3830	415	8040	200
	1871	7000	700	200	4000	300	9000	200

Antep'te üretilen hayvansal ürünler şehirde keçe imalatı ile muytafçılığın geliştiği izlenimini vermektedir. Muytafçılığın temel hammaddesi keçi kılıdır ve bunu debbağlardan temin etmektedirler. Debbağlar keçi kılını önce muytaflara satmak mecburiyetindedir.²⁶³ Antep Sivas'ın sebze meyve gibi ürün ihtiyacını da karşılamıştır.²⁶⁴

3.2.1.1. Antep'de Tarım ve Hayvancılığa Bağlı Faaliyet Gösteren Esnaf Grubu

Tablo:28

Arpacılar
Bostancılar
Darıcılar
Değirmenciler
Devlipçiler ²⁶⁵
Hüderciler ²⁶⁶
Halipçiler ²⁶⁷

²⁶³ Mehtap Özdeğer, "19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Esnaf ve Sanatkârlar", Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002, Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul,2003, s. 293

²⁶⁴ Ömer Demirel, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989, s.256

²⁶⁵ Hasan Remzi Çitçi, A.g.e. s.18-19.Bulgur yapılmak için kaynatılıp kurutulmuş buğdayın kabukları-kepekleri-devliplerde çıkarılırdı. Devlip taşı at ile döndürülürdü. Çukur bostancı (Hükümet Konağı, Merkez, Ziraat ve emlak kredi bankaları ve postahanenin bulunduğu yerde), Meydanda(istasyon dolaylarında) ve şehrin kenar kısımlarında devlipler vardı. Kimi yerde devlibe seten denilmektedir. Devlipte yapılan işe "bulgur dövme" denir.

²⁶⁶ Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.28 Hüder, zervavat sebze demektir. Hüderciler Pazar yerinin direkçi pazarı ile tuz pazarı arasındaki dükkânlarda satış yaparlardı..

Kabalcılar
Kendirciler
Küsbeciler
Leblebiciler
Marulcular
Masereler ²⁶⁸
Miyan Şerbetciler ²⁶⁹
Nalbantlar ²⁷⁰
Uncular
Pamukçular- Hışvacılar
Pirpirimciler ²⁷¹
Sütçüler
Sülükçüler ²⁷²
Süpürgeciler
Tütüncüler

Meyvecilik 19. yüzyılda Antep'in önemli gelir kaynaklarından birisiydi. Sicillerde yer alan birçok vakfiye kaydında meyve ağaçları bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi limon ve portakalın dışında bütün meyvelerin üretimi Antep'te yapılmaktadır. İncir, ceviz, nar, kavun-karpuz ve üzüm üretimi oldukça fazlaydı.

²⁶⁷ Şakir Sabri Yener, A. g. e. s.60-61. İlkbahar oldu mu Antep'e Suriyeli halipçiler gelirlerdi. Halipçi keçileri, uzun kulaklı, bol süt veren bir cins keçilerdi. Bunlar sabah erken sürülerini Antep'in muhtelif caddelerine getirirler, çatı denen büyük tahta küleklere sağlarlar, hem sağdıkları yerde satarlar, hem de baklavacılar, perakende süt satıcılarına satarlardı. Bu sürüler iki saat içinde sağılıp biter, sonra yayılım yerlerine götürülürdü.

²⁶⁸ Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.41-42. Masere; Arapçada sıkılan şeyin usaresi – aynı su ya da yağı- çıkarılan yer demektir. Şehrin içinde, benim bildiğim; biri Ali Dola Camii önündeki yol altında, biri de küçük pazarda olan iki Masere vardı. Yeraltında kayadan oyma mağara idiler. İçindeki fırında susam kavrulur. Maasere kilimi denilen kendir kilimler üzerine serine serilerek büyük ağaç tokmaklarla dövülerek kabuğu çıkarılır, su değirmenine benzeyen; taşı atla döndürülen değirmende ezilerek tahin haline getirilir. Tahinden; gerekirse; susam yağı – şirik- çıkarılır. Yağı çıkarılmış tahin posası küsbedir.

²⁶⁹ Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.65 Miyan kökünden yapılan şerbeti: şerbetçi, tuluma doldurur sırtına asar, uzun zincirlere takılmış pirinç küçük taşlarını şinkirtatarak ara sırada “ karlı, karlımı” deye bağırarak gezip satarlardı.

²⁷⁰ Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.44 Odun pazarında, semerci pazarında dükkânları vardı. Dükkânları ayrıca köylü hayvanlarının barınağıydı.

²⁷¹ Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.65. Pirpirim semizotudur. Bunu köylü kadınları ya da küçük çocuklar, çarşının belli yerlerinde bir bez üzerine küçük kömeler yaparak, köme hesabı ile satarlardı.

²⁷² Hasan Remzi Çitçi, A. g. e. s.68. İlkbaharda sülükçüler mahalle aralarında bağırarak sülük satarlardı. Sülük kan almak için kullanılırdı.

Tablo 29: Halep Sancağı'nda Üretilen Bazı Meyve ve Sebze ve Miktarı(Kiyye)²⁷³

Kazalar	Tarih	İncir	Ceviz	Fıstık	Nar	Kavun Karpuz	Üzüm
Halep	1869	5000	10000	6000	15000	135750	-
	1870	6000	11000	7500	6500	159000	-
	1871	200	2000	2500	650	9000	-
Antakya	1869	-	9100	-	10000	136110	-
	1870	-	9000	-	9000	138113	300
	1871	1600000	900	-	11000	145000	700
Kilis	1869	69650	1800	-	112390	4250000	-
	1870	7275	25000	-	11000	4250000	945000
	1871	8500	25000	-	-	120000	250000
Ayıntab	1869	149940	20500	5000	14100	25550	-
	1870	149940	20500	5000	16100	25530	1818500
	1871	5000	85000		11100	268900	-

Yukarıda da belirttiğimiz gibi birçok sicil kaydında Antep'te üretilen meyveler hakkında bilgi almaktayız. Şehrin hem merkezinde hem köylerinde çeşitli meyve ağaçları ve bağlar bulunmaktadır. Özellikle bağcılık önemli bir yere sahiptir. Bağcılığa bağlı olarak pekmez üretimi oldukça fazlaydı.²⁷⁴

Keret köyünden Mehmet Kethuda kızı Zeynep, aynı köydeki bir boyahane tamami, mağara boyahanesinin yarı hissesi, 1/4 hisse Devlip, 23/40 hisse elma bahçesi, 25/40 hisse elma ve armut bahçesi, 1/5 ceviz bahçesi ve evini vakfederek gelirini Hayrata ve Halepli Derviş oğlu Süleyman efendinin çocuklarına şartetmiştir.²⁷⁵ Bu belge ile 19. Yüzyılda da meyveciliğin önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

²⁷³ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s. 63

²⁷⁴ GŞS, 228/150, A.g.e.

²⁷⁵ GŞS, 222/144, Şaban sonu 1249, A.g.e.

Gülşen hanesi mahallesinden Mustafa oğlu Hacı Ali oğlu Hacı Mehmet Nurgana köyündeki bir bahçesinin tamamını, Kefercebel köyünde bir fıstıklığının 3/4 sehmini, Cidet köyünde bir bağının 1/2 hissesinin gelirini çeşitli hayır işlerine harcamak, artanı evladlarına, evladları yok olursa Beşinci Mescidi'ne bırakılması şartıyla vakfetmiştir.²⁷⁶ Fıstık üretiminin yapıldığını gösteren bir vakfiyedir.

Hacı Halil mahallesinden Hacı Mehmet oğlu Hacı Hüseyin Tilfar köyünde muhtelif üç, Ok mevkiinde olmak üzere 5 parça fıstık ve zeytin ile, Güngürge köyünde bir parça bağın gelirinin 1/5 mütevellie 1/5'i nazıra, 2/5'i Kilis'te Hacı Abdullah efendi Tekkesinde post sahibi Nakşibendi halifesine, verilmesine, her sene Recep ayında 2 çeşit yemek yaptırılıp, yoksullara dağıtılması, hatim okunması, kurban bayramı arefesinde kurban kesilmesi, artan para her kişiye birer kuruş verilmesi, ölümünde oğlu Mahmut müteveli, ölü kızı Ayyuş'un kızı Vakıfe hanımın nazır olması, mütevellik ve nazırlık evladan evlada geçmesi şartıyla vakfetmiştir.²⁷⁷ Bu vakfiyeden de anlaşıldığı üzere Antep fıstığının geçmişi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Zeytincilik zaten bilinen bir faaliyettir. Zeytin üretimi ile ilgili bir vakfiye örneği de şöyledir: "Kızılcakent köyünden Çara İbo, aynı köyde Tavşantepe mevkiindeki 36 ağaç zeytinini vakfederek mahsul bulunduğu yıl Şeyh Camiine 5 batman zeytinyağı verilmesini,... vasiyet etmiştir."²⁷⁸

Kabasakal mahallesinden Hacı Mehmet oğlu Molla Ali kızı Fatma, Nurgana'da bir nar bahçesini, Humanız'daki bağının 2/3 hissesini Abdülgaffar mahallesindeki evinin gelirinden, Ramazanda Kur'an okunması, 1/10 'unun mütevellie verilmesi geri kalanıda, erkek 2, kız 1 olmak şartıyla vakfeylemiştir.²⁷⁹ Antep bölgesinde üretilen diğer önemli bir meyve de bu vakfiyede geçtiği gibi nardır. Nar üretimi yukarıdaki tabloda da anlaşıldığı üzere 1869-1871 yılları arasında Halep'ten bile fazlaydı. Yine bir nar bahçesi vakfiye örneğidir: "Bostancı mahallesinden Ali kızı Hacı Şerife hanım, Ömer Şeyh Camii altında 40 maşara sebze bostanı, Sualtında 75 maşara bostan, Kilisecik köyünde bir nar bahçesinin yarı

²⁷⁶ GŞS, 18/151, 7 Cemaziyevvel 1299, A.g.e.

²⁷⁷ GŞS, 180/151, 10 Recep 1301, A.g.e.

²⁷⁸ GŞS, 59/143, 15 Şevval 1249, A.g.e.

²⁷⁹ GŞS, 28/152, 5 Muharrem 1302, A.g.e.

hisselerini, her yıl gelirinden 5 batman şırlağan yağı alınıp,...şartiyle vakfeylemiştir.”²⁸⁰

Şekeroğlu mahallesinde Kirişçi zade Hacı Abdullah kızı Rukiye Hanım Mervane köyünde bir zerdali bahçesi ile Keret köyünde Kilise mezrasında 1/2 hisse zerdali bahçesi ve yanında bulunan kavaklığı vakfetmiştir.²⁸¹ Tarihsiz olan bu vakıf ile Antep’te üretilen meyvelerden zerdalinin de bulunduğunu görüyoruz. Zerdali üretimi günümüze kadar gelerek eski önemini sürdürmese de üretimine devam edilen ürünlerdendir. Yine bu konuyla alaklı olarak: “Şehreküstü mahallesinden Hacı Kalender oğlu ölü Hacı Mehmet Hacı Mehmet Nurkana köyündeki bir erik bahçesini ağaçlarıyla birlikte vakfederek gelirinden daha önce vakfettiği masare kazanı tamir edilerek kalan paranın mütevelliyeye ait bulunması, mesare kazanı tamir edilmediği zamanlarda yemek hayratı yapılmasını şart ve vakfetmiştir.”²⁸² ve “Kayseri mahallesinden Mehmet kızı Ayşe vekili kethudazade Hacı Yasin oğlu Taha Çağdan köyündeki erik ve zerdali bahçelerini, gelirinden bir sene Muharrem ayında aşure pişirilip dağıtılması,... şartiyle vakfeylemiştir.”²⁸³ Vakıf arazileri tesis edilerek hem üretim devam etmiştir hem de sosyal yaşama katkı sağlamıştır.

Bey mahallesinden Serkeniz oğlu Hüseyin Antep’e bağlı Leylengiç Mezriasında 200 ağaçlık tut bahçesini gelirinden Ramazanda bey Camii kandillerinde yakılmak üzere şırlağan yağıtemin etmek, ... şartiyle vakfeylemiştir.²⁸⁴ Bu belgeyi incelediğimizde 19. yüzyılda Antep’te dut üretiminin büyük meyve bahçeleri şeklinde yapıldığını görmekteyiz.

Ayrıca Antep ceviz üretimi bakımından da önemli bir sancaktır. Çevresinde bulunan Antakya ve Kilis’e oranla daha fazla ceviz üretilmektedir. Bu konuyla ilgili bir de vakfiye vardır: “Kurbu Molla Ahmet mahallesinden Ali kızı Teslime Hatun Mahremen köyündeki bir sumak ile 12 ceviz ağacını, yoksullara yemek yeptirilip dağıtılmak,... şartiyle vakfeylemiştir.”²⁸⁵

---

²⁸⁰ GŞS, 449/142, A.g.e.

²⁸¹ GŞS, 84/146, A.g.e.

²⁸² GŞS, 10/143, 21 Sefer 1250, A.g.e.

²⁸³ GŞS, 176/142, 23 Şevval 1246, A.g.e.

²⁸⁴ GŞS, 392/142, 11 Şevval 1242, A.g.e.

²⁸⁵ GŞS, 73/143, 7 Recep 1255, A.g.e

Üzüm, gerek kurutulup tüketilmek gerekse işlenip pekmez haline getirilmek suretiyle üretimde ve ticarete önceki dönemlerde olduğu gibi en önemli ürün olarak dikkat çekmektedir. Zira 152 numaralı sicilin geneline bakıldığında özellikle alım-satım ve tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere bağcılık, Ayntab toprağı genelinde diğer tarım sahalarına oranla daha çok rağbet görmektedir. Bununla birlikte özellikle kuru üzüm her sene külliyetli olarak Memâlik-i Mahruse'ye ve Avrupa'ya ihraç olunmaktadır.²⁸⁶

Ayıntab etrafında Sucur kollarının suladığı bostan ve bahçeler hala büyük yer tutuyor. Ayıntablılar, asıllarca evvel Aynî 'nin kaydettiği şekilde, bağlarında yetişen üzümlerin kırktan fazla çeşidini sayarak, iftihar ederler. Şam fıstığının başlıca yetişme sahası Ayıntab (bugün Gaziantep) vilayetidir. Ayıntab, mahalli sanayi bakımından da ehemmiyetli idi. Katib Çelebi ve evliya Çelebi 'nin kaydettikleri gibi, yay, eğer ve koşum takımları imali meşhurdu. Ayıntab 'ın pekmez istihali de, miktar ve nefaset bakımından, hayli ileri gitmişti. Bağlarının çokluğu, Ayıntab 'da çok miktarda ispirotolu içki, bilhassa rakı imalini teşvik etmişti; zeytinliklerinin mahsulü de yağ ve sabun imalini temin etmişti.²⁸⁷

Kayseri mahallesinden Hacı Felek kızı diye belli Mehmet kızı Zeynep, Su Fenasında, Meydan Bai'daki 120 maşara bostanının yarı hissesini ve 140 maşara bostanının tamamını, Kale Kapısı yakınında bir dükkânını, Çağırğan mevkiindeki 900 tiyek bağ ve ceviz ağaçlarını vakfederek, gelirinden Tahtani Camiine ve Kayseri mahallesinde Mescidine yağ verilmesi ve yoksullara yemek yaptırılıp dağıtılması şartıyla vakfedilmiştir.²⁸⁸ Sulu arazilerde bostan yapılmasının yanı sıra bağcılıkta önemli bir yere sahipti. Bu belgede vakfedilen 900 tiyek bağ bunun kanıtıdır. Aynı zamanda ceviz ağaçlarının varlığı da sözkonusudur.

Ağcakent Köyünden Hasan oğlu Mustafa oğlu Ahmet Turlu değirmeni yanındaki bir bağını geliri Cidet Camiine harcanması ve bu camiinin imamı mütevelli olmak şartıyla vakfetmiştir.²⁸⁹

²⁸⁶ Mehmet Ali Yıldırım, A.g.m., s.1218-1219

²⁸⁷ *İslam Ansiklopedisi*, II. Cüz, MEB Yayınları, İstanbul 2009,s.66-67

²⁸⁸ *GŞS*, 91/ 144, 11 Rebiyülevvel 1258, A.g.e.

²⁸⁹ *GŞS*, 150 / 144, 1259, A.g.e.

Küçük arapdar köyünden Boybeyi oğlu Mehmet ağa oğlu Mustafa 2 bağ ile bir pekmez maseresini, geliri o köy camiine harcanmak üzere vakfetmiştir.²⁹⁰

3.3. Sanayi Üretimi

3.3.1. Dokuma Sanayi ve Üretimi

Lüzumlu bulunan çuvallar eskiden Kudüs Nablıs'de yaptırılırken “ Ahval-i Hazıra-i Harbiye” dolayısıyla 500 çuvalın Antep'ten yaptırılarak yollanmasına dair fermandır.²⁹¹ Antep'te üretimi yapılan diğer bir alan ise çuval üretimidir. Sicillerde sık geçen konulardan biridir. Belgede de belirtildiği gibi daha önce Kudüs'te üretilen çuvalların 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde ve öncesinden itibaren artık Antep'te üretilmeye başlandığını görmekteyiz. Tabi çuvallar o dönemde günümüzdeki gibi değil daha çok bezden ve yünden üretilmekteydi. Çoğu halı gibi dokunularak üretilmiştir. Zaten dokuma sanayii Antep'te önemli bir yere sahipti. Buna bağlı olarak çuval üretiminin de gelişme kaydettiği görülmektedir.

Osmanlı sınırları içerisinde pamuklu imalatı, renk ve desene göre çeşitli adlarla anılmaktadır. Dülbent(tülbent), bez ve bogasi (ince pamuklu kumaş) olmak üzere başlıca üç ana grupta üretim yoğunlaşmıştır. Şehir ve köylerde pamuklu dokuyanlar, cüllâh (culah, çulah veya çulha olarak da adlandırılır) ve bogasici olarak adlandırılmışlardır. Bunları birbirinden ayıran nokta, cillâhların, kaba bez; bogasicilerin de ince kalite bez dokumalarıdır. Osmanlı kayıtlarında yer alan kirpas(kirbâs) kelimesi de, bez ile aynı anlamda kaba pamuklular için kullanılmıştır.²⁹²

Penbe de denilen pamuk üretimi ve pamuklu dokuma 17. yüzyıldan itibaren Halep ve çevresinde önem kazanmaya başlamıştı. Bu üretim ve dokuma merkezlerinden biri de hiç şüphesiz Ayıntab sancağıydı. Ayıntab o dönemde pamuk üretimi yapılacak kadar sulu bir bölgeydi. Bu konu siciller dışında Evliya Çelebi ve

²⁹⁰ GŞS, 54/150 , A.g.e.

²⁹¹ GŞS, 264/142, Şaban sonu 1247(1831) , A.g.e

²⁹² Halil İnalçık, “ Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul, 1993, s. 279-280

Kâtip Çelebi'nin seyahatnamesinde de geçmektedir. Üretilen pamuk yine tarladan dokuma tezgâhlarına varıncaya kadar Ayıntab'ta işlem görmekteydi. Dokunan pamuk kumaşlar ise hem imparatorluk sınırları içinde hem de hem de imparatorluk dışında pazarlanmaktaydı. Yerli ve yabancı tüccarın rağbet gösterdiği pamuklu dokumalar işlenmiş bir şekilde pazara sürülmekteydi. Bu alışveriş 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşmış ve bu durum eski önemini yavaş yavaş kaybetse de 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Pamuklu dokuma önem kazandıktan itibaren devlet bu durumu hemen kazanıma çevirerek “Penbe Rüsûmu” adı altında vergi toplamaya başlamıştır.

Penbe rüsûmu mukâta'ası muhallefâtından Maraş ve Ayntâb ve Besni ve Elbistan ve Zamantı ve Hısnımansur ve Malatya ve tevâbi'i ve mecmû'-ı Maraş eyâletinde kâin mahâl ve mevâzi'de hâsıl ve bey' ve şirâ olunan rişte-i penbe ve kozalı penbenin rüsûm-ı mu'ayyene-i mîriyyelerinin toplanması hususunda Penbe Emîni Tavîl Ömerzâde Osman, Maraş ve Ayntâb kadılarına gönderilen fermân kaydır. ²⁹³ 19.yüzyılın başlarına geldiğimizde Antep'te Penbe olarak adlandırılan pamuk üretiminin yapıldığını ve buna bağlı olarak vergisinin toplandığını görmekteyiz. Belgeninin içeriği şöyledir;

1516'da Osmanlı egemenliğine giren Ayıntab, ham ipek ve sahtiyan üretiminin yapıldığı Diyarbakır ile yine kumaş üretimi açısından kervanların uğrak yeri Halep'in yolları üzerinde bulunduğundan, yüzyıllarca önemini korumuş, XVII. yüzyıldan sonra ipek ve baharatın deniz yoluyla batıya taşınmasıyla, kumaş üretim bölgeleri ve ticaret yolları üzerinde bulunan Şam, Halep, Bağdat, Diyarbakır ile birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. XIX. yüzyıldan sonra ticarete buharlı gemilerin kullanıma girmesi, bu bölgeleri daha da zora sokmuştu. ²⁹⁴

Ayıntab, tarihî süreç içerisinde tarım ve ticaretin yanı sıra sanayide özellikle de dokumacılık alanında ilerleme kaydeden bir şehir olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dokuma merkezleri arasında yer alan kent, özellikle de pamuk ipliği ve pamuklu kumaş üretiminde şöhrete sahiptir. Nitekim bu dönemde Ayntab'da 2.215 adet bez,

²⁹³ Serpil Acıoğlu, A. g. t. , s.97-98-99

²⁹⁴ Lütfü Güçer, *XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaa, İstanbul, 1964,s.197

alaca ve aba tezgâhı bulunmaktadır. Bu ürünler üzerindeki iç ticaret hacminin oldukça geniş olduğu yine belgelerden anlaşılmaktadır. Şehirde keten, kuşak, iplik, sicim ve pamuk ticareti yapan şirketler bunun en güzel örneğidir. Halep, Urfa, Maraş ve İskenderun ise ticarete ilk sırayı alan Anadolu kentleridir. Ayrıca debbağat (dericilik de) da Ayntab sanayisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde Ayntab'ta bulunan debbağhane sayısı 6'dır. Bunların yanı sıra 1884-86 tarihlerinde Ayntab'ın 3.815 adet kaş destgahı, 45 adet boyahanesi, 5 adet sabun imalathanesi, 8 adet müskirat fabrikası ve 6 adet de yağhanesi mevcuttur.²⁹⁵

Tablo 30: Halep Sancağı'nda Üretilen Sanayi Hammaddeleri (Kiyye)²⁹⁶

Kazalar	Tarih	Kendir Kiyye	Pamuk Kozası Kiyye	Tütün Kiyye	Alacac ehiri Kiyye	Cehri	Zeytin Kiyye
Halep	1869	-	3100	700	-	-	-
	1870	10 000	25200	750	-	-	3200
	1871	2000	1500	150	-	-	200
Antakya	1869	-	17500	6430	-	-	-
	1870	-	15000	6450	-	-	75250
	1871	-	14000	4000	-	-	4600
Kilis	1869	-	650000	7123	-	-	-
	1870	-	960000	60010	-	-	2 020 000
	1871	250	-	65000	-	-	600
Ayntab	1869	17100	7560	23730	130	1130	-
	1870	17100	7560	23730	130	1130	124340
	1871	2500	4000	9000	500	1200	200

Ancak Antep XIX. yüzyılda kentsel tekstil imalât faaliyetinin ve belki de sipariş sisteminin yoğunlaştığı en önemli merkezler arasındadır ve önemli sayıda dokuma tezgâhı bulunmaktadır.²⁹⁷

²⁹⁵ Mehmet Ali Yıldırım, A.g.m., s.1216-1217

²⁹⁶ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s.62

²⁹⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi Ticaret, Sermaye, Üretim İlişkileri (1820 – 1913)*, Yurt yayınları, Ankara, 1984,s.107

XVI. yüzyıl Anadolu'sunda güneydoğu vilayetleri içinde en önemli tekstil üretim merkezleri arasında Ayıntab 'da zikredilmektedir.²⁹⁸ Antep ve çevresi tekstil üretiminde ve pazarlamada bu yüzyıldan itibaren önem kazanmış ve ihracat önemli derecede artmıştır. Bu gelişme 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Fakat imzalanan ticaret antlaşması birlikte ülkeye çok fazla tüccar ve buna bağlı olarak çok fazla ürün girmeye başlayınca önemini yavaş yavaş kaybetmiştir. Bu durum doğal olarak en çok yerli üretici ve esnafın zarar görmüştür. Birçok meslek tamamen ortadan kalkarken birçokta sayı olarak azalmıştır.

Ayıntab şehrinin kaba bez imalinde oldukça ileri seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Şehirde resm-i damga-i kirpas ve dellâliye-i bez der Halep adında iki mukataanın bulunması bu konuyu açıkça ortaya koymaktadır. Dokuma sanayiinin gelişme göstermesinde, Halep üzerinden Marsilya'ya ihraç edilen Ayıntab'da imal edilen bezlerin de etkisi olmuştur.²⁹⁹

Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Ayıntab'da da kaba bez dokumacılığı evlerde ve dükkânlarda dokuma tezgazlarında yapıldı. Bez dokumacılığı yapan esnaf, şehirlerde cüllâhlar olarak teşkilatlanmışlardı. Ayıntab'da bulunan cüllâhların şeyhliğini (meşihatını) 1700'lü yılların başlarında Ali ve Mehmed adındaki kimselerin elde etmek için, birbirleriyle çekişme içerisinde oldukları görülmektedir.³⁰⁰ 1116/1704 yılında esnafının şeyhliğine, ebna-i sipahiyândan 190. bölükte günde 6 akça ulûfesi olan Mehmed Ahmed Ayıntab adındaki sipahi talip olmuştur. Mehmed Ahmed, ulûfesi olan günde 6 akçayı hazineye devrederek

cüllâhlar esnafı üzerine şeyh olmayı ve bu görevden alacağı ücretinde ulûfesi olmasını istemiştir. Bu istek 20 Rebiüevvel 1116/23 Temmuz 1704 tarihinde kabul edilmiştir.³⁰¹ Böylece askeri zümreden birisi, Cüllâh esnafının şeyhliğini ele geçirmiştir.³⁰²

²⁹⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. İstanbul, T.V.Y.Y. 2000, s. 189

²⁹⁹ Hüseyin Çınar, A.g.t., s.320

³⁰⁰ GŞS,52/58, A.g.e.

³⁰¹ GŞS,55/263, A.g.e.

³⁰² Hüseyin Çınar, A.g.t., s.320

Pamuklu dokumacılığı, XIX. asır sonlarında hala ehemmiyetini muhafaza ediyordu. Yüzyılın sonlarına doğru, Vital Cuinet'e göre 3.815 pamuklu dokuma tezgâhı ve 70 boyahane bulunduğunu kaydeder. Banse 'ın kaydına göre, bu tezgâh işlerinde 4000 kadar kadın çalışırdı. Hamam takımları, döşemelik dokumalar, halı, kilim, alaca imal edilir ve işlemecilik yapılırdı.³⁰³ Aynı dönemin bir başka kaynağı Kâmûsü'l-a'lâm'da, bez ve alaca tezgâhının sayısı 2.215 olarak verilmiştir.³⁰⁴ Belirtilen bu tezgâh sayıları, bu sanayii kolunun, şehirde varolan mukataalardan da anlaşıldığı üzere küçümsenmeyecek boyutlarda olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, gelişmesi dokumacılığa bağlı olan boyahânelerin sayısının, 18. yüzyılın ilk yarısında 63 olarak belirtilmesi de, dokuma sanayiinin gelişmişliğinin bir göstergesidir. Ayıntab şehrinin dışında, köylerde de pamuklu bez dokunmaktadır. Nitekim Resm-i Damga-i Kirpas Mukataası'nın içerisinde Ayıntab kazasına bağlı Hıyam, Keret ve Orul köylerinde dokunan bez ve astardan alınan damga resmi de yer almaktadır.³⁰⁵

Ayıntab'da dokunan bezlere 18.yüzyılda dış pazarda oldukça rağbet edilmiştir. Halep'e Ayıntab'dan giden bezlerle ilgili mukataalarda da belirtildiği gibi, bu pazarların belkide en önemlisi Marsilya'dır. Katsumi Fuksawa, Ayıntab'dan Marsilya'ya tüccarlar aracılığıyla ile gönderilen ham bezlerin kalite ve ölçüsünün zaman içerisinde bozulmaması için avans-takas usûlüne dayanan bir nizamnamenin düzenlendiğini ifade etmektedir. Buna göre, Ayıntab'da acem bezi imali ile uğraşan kimseler, bu bezlerin karşılığında, Marsilya pazarına bezlerini götüren tüccardan çivit ve pamuk gibi hammaddeleri almaktaydılar. Bunlarla da ham bezler dokunmakta ve boyanmaktaydı. Yapılan anlaşmayla tüccar tarafından imalatçıya verilmesi taahhüt edilen çivitin fiyatı, anlaşma metnindeki fiyattan çok fazlaydı. Bu anlaşmaya dayanarak çivit alan tüccar, %15-20 civarında zarar etmekteydi. Tüccar, çivit dolayısıyla uğramış olduğu zarardan sonra, imalatçıdan belirlenen miktarda bez alabilmesi için de, kaliteli pamuk temin edemiyordu. Haliyle bu da kaliteli kumaşların yerine kaba kumaşların imaline sebep oluyordu. Bu dönemdeki pamuk üretimindeki dalgalanmalar da tüccarın aleyhine gelişmişti. Ayıntab'lı bez imalatçılarıyla, Fransız ya da onlar adına bölgeden mal toplayan yerli tüccarların

³⁰³ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie Geographie Andministrative*, II, s.191

³⁰⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-a'lâm*, s.3232

³⁰⁵ *Emr-i şerif*, 29 Şevval 1151/7 Şubat 1739 tarihidir. Bkz. Gaziantep Şerriyye Sicilleri,93/87

yaptıkları avans-takas usûlü bez ticaretinde, pek başarı sağlanamamıştı. Bazı tüccarların takas nizamnamesini ihlal ederek, Ayıntab'a malı yerinde almak üzere gizlice anbar memurları göndermeleri de bu başarısızlığın bir başka yönünü teşkil etmiş ve 12 Kasım 1748 tarihinde takas nizamnamesi feshedilmiştir. Fuksawa, bez imalatçılarını Fransız tüccarlar tarafından verilen avanslarda, Ayıntab'da iki türlü tüccardan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi hem imal eden hem satan kesim, diğeri de sadece satıcı kesim; her iki kesimin Halep'te acenteleri bulunmakta, doğrudan Marsilya ile bağlantı kurmamaktaydılar.³⁰⁶ Bu ifadeler göstermektedir ki 18.yüzyılda Ayıntab'da dokuma sanayii yabancı tüccarın ilgi alanındadır.

3.3.2. Boya Sanayi

Dokuma sanayiinin en önemli yan kolları arasında kumaş boyacılığı gelir. Bu bakımdan boyacıları ve boyhaneleri kumaş sanayiiden ayrı düşünmek imkânsızdır. Byahanelerin faaliyetleri hem uygun boyaların bulunabilmesi, hem de dokuma sanayiinin bir başka ifadeyle kumaş imalının yani üretiminin durumuna bağlıdır.³⁰⁷ Bu bakımdan Ayıntab şehri, gelişme halinde olan Osmanlı şehirlerindendi. 16. yüzyılın ikinci yarısında şehirde varolan 3 boyahânenin geliri, Hüsrev Paşa'nın Halep'teki külliyesine vakıf olarak tahsis edilmişti. Ayıntab şehrindeki masbağ olarak belirtilen boyahâne dükkânlarından 50.000 akça gelir tahsil edildiği yer almaktadır.³⁰⁸ 1584 yılında 3 boyahanenin geliri 72.720 akça olmuştur.³⁰⁹

Ayıntab şehrindeki boyacılar kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan 10 dükkânda tüccar (bezirgân) ve terzi bezleri boyanırken; geriye kalan 53 dükkândaki boyacılar da Bandırma, Kürt ve Türkmen ipleri boyanmaktaydı. Hüsrev Paşa vakfının yöneticileriyle yapılan anlaşmaya göre, tüccar ve terzi bezi boyayan 10 dükkândan 300 guruşun 2/3 hissesi toplanırken; diğer byahânelerden 2/3 hisse toplanmaktadır. Bu iki grup birbirlerine müdahale etmemektedir.³¹⁰

³⁰⁶ Katsumi Fuksawa, *Toilerie Et Commerce Du Levant*, s.92-93

³⁰⁷ Osmanlı Döneinde boyacılar ve boyhaneler hakkında bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul, 1994, s. 182-189

³⁰⁸ Hüseyin Özdeğer, *Ayıntab Livası*, s.130

³⁰⁹ *TKGM, Halep Evkâf*, 556, s.39a-40a, 269b-270a

³¹⁰ Kadı'nın i'lâmı 3 Şevval 1131/ 20 Ağustos 1719 tarihlidir. *Gaziantep Şerriyye Sicili*, 61/287-288

Antep Naibi Topuz ağa ve şehir ileri gelenlerine! Örnek olarak yollanan külahlardan 500 tane gönderilmesi hakkında divan-ı Sivas sahay-ı Altundan yollanan buyrultu.³¹¹ Bu belge 19. Yüzyılın başında dokumanın önemini koruduğunu göstermesi açısından önemlidir. Orduda kullanılan külahların Antep'te imal edildiği görülmektedir.

3.3.3. Deri Sanayii

Ayakkabı, at koşum takımı, sofrası, kırba, matara gibi halkın ve ordunun ihtiyaç duyduğu çeşitli malzemeler deri ile yapılmaktaydı. Genellikle sığır, öküz, keçi, koyun gibi eti yenen hayvanlardan elde edilen deri, kullanılabilir hale gelebilmesi için bazı kimyevî işlerden geçirilmekteydi. Deri terbiyesine debâgat (sepicilik), bu işi yapan esnafa da debbağ denilirdi.³¹² Debbağların hammadde ihtiyacı Osmanlı Salhânelerinde ve kasap dükkânlarında kesilen hayvanların derileriyle karşılanırdı. Bu derileri satın alma hakkı öncelikle debbağlara tanınmıştı. Bilhassa bu derilerin hasar görmeden debbağlara gelmesi yönünde ihtisap kurallarında gerekli uyarılar da yapılmıştı.³¹³ Osmanlı döneminde Ayıntab şehrinde dericilik önemli sanayii kollarından biriydi. Bilhassa sarı ve kırmızı renkte işlenen sahtiyalar Halep, Mısır ve Kilis pazarlarına sevkedilmekteydi.³¹⁴ Debbağhâneler genellikle şehir ve kasabalarda kasabaların dışında, deniz kıyısı veya akarsuların yerleşim alanında çıktığı kesimlerde inşa edilirdi.³¹⁵ Ayıntab'daki debbağhâneler de şehrin kenarından geçen ve tek akarsuyu olan Alleben deresinin kenarına inşa edilmişti. Debbağhânelerin bulunduğu semt, her ne kadar bir mahalle adını taşımasa da, ekonomik bakımdan olduğu kadar, kendi adını taşıyan camisi, hamamı ve tekkesi ile sosyal yönden de hareketli bir yerleşim yeridir. Debbağ esnafı, Ayıntab şehrinde esnaf arasında önemli bir yere sahipti. Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi başlarında ahî baba ünvanlı başkanları bulunmaktaydı. 1113/1702 yılında Ayıntab'daki debbağların başında iki kişi aynı anda ortak ahî baba olarak görev yapmaktaydı.³¹⁶

³¹¹ GŞS, 13/139, 1229 (1814)

³¹² Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", s.635

³¹³ Suraiya Faroqhi, A.g.e s.635

³¹⁴ Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep", İslam Ansiklopedisi, C:13, Türk Diyanet Vakfı Yayınları,1996,s.468

³¹⁵ Zeki Tekin, "Deri (Türkler'de Dericilik), DİA, IX, s.177

³¹⁶ GŞS, 54/272, A.g.e.

Deriler debbağlar tarafından, kılları ve tiftikleri de muytablar ve keçeciler tarafından kullanılmaktaydı. Bu bakından deriden istifade ederek zanaatını icra eden bir başka meslek gurubu da kıl dokuyan ve bu kıllardan keçe, at örtüsü, yular, kolan, yem torbası, çuval bezi gibi eşyalar dokuyan muytab veya başka bir deyişle mutaf esnafıdır.³¹⁷

3.3.4. Maden, Keçe, Barut, Tuz Sanayi

Osmanlı şehirlerinde madeni eşya imalatı denildiğinde, genellikle kendi adlarını taşıyan çarşılarında zanaatlerini icra eden demirci ve bakırcı esnafı anlaşılırdı. Demircilerin atölyelerinde kazma, kürek, balta, tırpan, nal, mih gibi daha çok çiftçilerin ihtiyaç duyduğu malzemelerin yanı sıra bıçak, kama, yatağan gibi kesici aletler ile silah olarak kullanılan malzemeler imal edilmekteydi. Bakırcılar ise daha çok evlerin vazgeçilmezi olan kap-kacak imal etmekteydiler.³¹⁸ Osmanlı şehirlerindeki esnaf grupları, hizmet üretme bakımından birbirleriyle doğrudan ilişki halindeydi. Bakırcıların yaptıkları kap-kacak, kalaycılar tarafından kalaylanmakta; demircilerin kestikleri nal ve mihlar da nalbandlar tarafından kullanılmaktaydı.³¹⁹ Yukarıda bahsettiğimiz Dokuma, Boya, Deri, Maden sanayinin dışında aşağıdaki belgelerden anlaşılacağı üzere Antep'te barut, rakı, yuz imalatı olduğunda anlaşılmaktadır.

Mütesellim, Müftü ve ağalara! 1000 okka kara barut gönderilmesi, mevcut barut yoksa şeri izin ile kaledeki baruttan yollanmasına dair³²⁰ 1814 tarihinde gönderilen bu buyrultuya göre o dönemde Antep piyasasında barutun bulunduğunu görmekteyiz. Bu belgede önemli olan diğer nokta ise kalede bulunan barutun ancak hâkim kararı ile çıkarılıyor olmasıdır.

27 Sefer 1265 tarihli kayıttan anlaşıldığına göre Rakı imali (huzur iltizamı) adıyla Ermenilere bırakılmıştır.³²¹ 1849 yılına ait belgeyi incelediğimizde rakı

³¹⁷ Suraiya Faroqhi, A.g.e., s.173-174

³¹⁸ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İtimai Tarihi*, II, Ankara, s.147

³¹⁹ GŞS, 62/12, A.g.e.

³²⁰ GŞS, 13/139, 1229 (1814), A.g.e.

³²¹ GŞS, 267/144, A.g.e.

üretimini daha önce de yapıldığını ve bunu Müslüman kesimin yaptığı bilgisine ulaşmaktayız. Bu tarihten itibaren ise rakı imalinin Ermenilere devredildiğini görmekteyiz.

Sinekoğlu vakfına ait bir bostanın Hacı Taha Efendi tarafından sabunhane yaptırılmak üzere tah'kire bağlanmasına.³²² 1854 yılında imzalanan bu sözleşme ile vakıf arazisinin sabunhaneye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu durum imalat sanayii için oldukça önemlidir. Çünkü bir tarım arazisinin sanayii alanına çevrilmesi o bölgenin ekonomik olarak ilerlediğini gösterir.

Cubul tuz ocağının idaresi için Sadık ağaya tarafımızdan verilen buyrultu ile Cubul ağası tayin edilmiş ise de Mısırlılar bu yerden def oldukları sırada Cubul'da bulunan tuzları bazı kimseler yağma etmiş oldukları ihbar olunmuş, kaybolan tuzların buldurulması gerektiğinden kazanızda veya çevrenizden tuz yüklü geçen olursa muayene edilerek ellerinde Cunbul Ağası tarafından verilen mühür ve ruhsat tezkiresi bulunmayanların tuzlarının miri için zaptolunması ve durumun tarafımıza bildirilmesi için Divan-ı Haleb-i Şehba'dan işbu buyrultu yazıldı.³²³ Tuz ocağının bulunması tuz üretiminin de yapıldığını göstermektedir. Bu yağma olayı Mısır harbi sırasında sırasında yaşanmıştır. Bu ocağın bulunduğu bölgeye savaştan önce bir kışla yapılması için Antep'ten kereste temin etmek için buyrultu gönderilmiştir. Antep o dönemde ormanlık bir alana sahip olmalı ki kereste temin edilmek istenmiştir. Aynı zamanda ağaca bağlı bu tür üretimlerin yapıldığı görülmektedir: "Bu buyrultu şöyledir: Cubul'da yapılacak olan kışla için Antep'ten Kereste teminine dair buyrultudur."³²⁴

---

³²² GŞS, 144/145, 17 Zilhicce 1270, A.g.e.

³²³ GŞS, 188/143, 1256, A.g.e.

³²⁴ GŞS, 204/142, 27 Zilkade 1245, A.g.e.

4. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA AYINTAB'IN MALİ YAPISI

4.1. Vergiler

Antep kaymakamı Seyit ağanın azledilerek yerine Rikab-ı şahane kapucubaşlarından Ömer ağanın tayin edildiği, devlet varidatında yapılan tahsilât ve bakiye (artık, toplayan vergi ve resim) ler için tutanak düzenlenmesi, merkeze yollanması, genel olarak ilçenin iyi idaresine³²⁵ dair buyrultudur. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğine ait olan bu buyrultuda Antep'te vergi tahsilâtının yapıldığının ve ayrıntılı bir şekilde deftere kaydedildikten sonra merkeze gönderilmesi istenmiştir. Dikkat çeken diğer bir nokta ise o dönemde hala bir kaza olmasıdır.

Şehir ve köylerde oturur yerli yabancı, gelip geçen, Ehli Zimet Kefere, Yahudi, Ermeni, Acem taifelerden Cizyeye müstahak olanların kayıt ve tesbitleri.³²⁶ 1826 yılına ait bu belge ile Antep ve çevresinde yer alan gayrimüslim tebanın tespiti ve tahsili söz konusudur. Bu dönemde gayrimüslim halkın merkez dışındaki yerlerde de ikamet ettiğini görmekteyiz.

Antep Boyacı Şeyhi tayin olunan Şeyh Ağa'ya, boyacı esnafı aidat vermedikleri ihbar olduğundan örfü adet üzere bu aidatın verilmesine³²⁷ dair buyrultudur. 19. Yüzyılda çarşı esnaf grubundan olan boyacı esnafının vergi ödemek istemedikleri görülmektedir. Bu durum ükle genelinde yaşanan yönetim boşluğunun Antep'e de yansıdığını göstermektedir. Yine aynı güne ait vergilerin toplanmasına dair bir buyrultu yer almaktadır. Bu buyrultuya göre; “Maraş valisine ve aynı

³²⁵ GŞS, 125/146, 28 Ramazan 1276, A.g.e.

³²⁶ GŞS, 19/142, 12 Recep 1241, A.g.e.

³²⁷ GŞS, 24/142, 1247, A.g.e.

zamanda Niğbolu Muhafızlığı vazifesine verilmiş olduğundan 9 aydır Antep mütesellimi Mustafa Bey'e, valiye ait hâsılatı ve vergileri yollamadığından bir an önce bu hâsılat ve vergilerin gönderilmesi için tatar ve sancaktarı Emin ağanın yolladığı buyrultu.”³²⁸

Antep şeriye sicillerinde yer alan diğer bir konu ise vergilerin ödenme şeklidir. Bu kayıtlarda bu konu ile ilgili birçok ferman ve buyrultu vardır.19. Yüzyılın ilk çeyreğinde gönderilen bir ferman bulunmaktadır. Vergilerin iki taksitle alınacağına dair olan bu fermenda Antep sancağının kazaları deyimi geçmektedir. Bu deyim o zaman Antep'in vilayet ile kaza arası bir idari kuruluş olduğu anlaşılıyor. Ancak kazaların nereler olduğu belgede açıklanmamıştır.³²⁹

Dostallı ve Yenyapan köylerinin Avarız ve miri tekâlifleri Antep'e ödedikleri halde Kilis'ten aynı vergilerin alındığı, hâlbuki bir köy hangi kazaya tabi ise vergilerinin de o kazaca alınacağından Kilis'den alınmamasına dair buyrultudur.³³⁰ Antep'e bağlı olan bu köylerden, Kilis kazasının usulsüz bir şekilde vergi topladığı anlaşılmaktadır. Yine vergi toplama usulsüzlüğü ile ilgili bir belgeye göre; “Orul köyünden Osman, Tilsevet köyünden Veli ağa oğlu Mahli, Rumevlek köyünden Kılı Ali'nin oğlu, Yenice köyünden Velo adlı kimseler bütün tekâliflerini örf ve şeriat üzere Antep'e ödedikleri halde Barak tarafından da tekâlif hissesi istenildiği öğrenildiğinden işbu müdahalenin men'ine dair buyrultudur.”³³¹ Bu dönemde merkezi sistemin zayıflamasından kaynaklanan zaafiyetten dolayı vergi toplama konusunda bu tür olaylara sıkça rastlanmaktadır.

Bu belgedeki vergi cetvelinden anladığımıza göre H.1245(M.1834) yılında Antep esnafının sayısı 41'dir. Bu cetvele göre en çok vergi ödeyen esnaf bostancılar, en az ise hamallardır. Bostancılar 8085, hamallar 110 kuruş vergi ile mükellefdirler.³³² 19. Yüzyılda kayda alınan bu belgeye göre en çok kazanan kesimin Bostancılar, en az kazananın ise hamallardır.

³²⁸ GŞS, 57/142, 13 Cemaziyelevvel 1245, A.g.e.

³²⁹ GŞS, 61/142, 15 Rebiyülevvel 1245, A.g.e.

³³⁰ GŞS, 193/142, 7 Cemaziyelevvel 1245, A.g.e.

³³¹ GŞS, 208/142, 17 Zilkade 1245, A.g.e.

³³² GŞS, 202/142, 1245, A.g.e.

1244 yılına mahsuben her evden 100 kuruş avarız, 600 kuruş bedel-i nezil tahsili ve hazineye gönderilmesine dair fermandır.³³³ 1829 yılına denk gelen bu tarihte Osmanlı Devleti Edirne Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşma ile Rusya'ya çok ağır bir savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakılmıştır. Bu genel durumdan dolayı Antep bölgesinden de avarız vergisi toplanmıştır.

Bütün menziller kaldırılarak kiraya çevrildiğinden Antep kira taksitlerinin tahsili hakkında Maraş valisi Celalettin Mehmet Paşa'ya ferman.³³⁴

Menzil bedellerinin kiraya çevrilmesine dair ferman Maraş ve Antep'e bağlı kazalara gönderilmiştir.³³⁵ Osmanlı Devleti girdiği savaşları sürekli kaybetmiş bu nedenle ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Ekonomik problemleri çözmek için bulunan yöntemlerden biri de menzillerin kiraya çevrilmesidir. Böyle acil nakit ihtiyacı bir süreliğine halledilmiş oluyordu.

Maraş ahali vergi hisselerini azaltmak için Antep'in eskiden beri verdiğimiz hisseyi arttırmalarından ötürü yapılan şikâyet üzerine Antep hissesine ne miktar isabet eylediğinin, bir fermanla belirtilmesi istenildiğinden merkezden bu miktarın belirtildiği³³⁶

Ticaret-i dâhiliyede yerli tüccarların ödediği gümrük ve sâir vergileri Hristiyan devlet tüccarlarının da ödemesi husûsunda Ayntâb kadısı ve gümrük emînine gönderilen fermân kayıdır.³³⁷ 19.yüzyılın başında yayınlanan bu ferman yabancı tüccara sağlanan ayrıcalıkların yerli tüccara da sağlanması içindir.

³³³ GŞS, 269/142, 2 Zilhicce 1244; Avarız vergisi olağanüstü olaylarda özellikle harp sebebiyle alınan vergidir. Bedel-i nezil ise Menzil teşkilatının masraflarını karşılamak için alınan vergidir.

³³⁴ GŞS, 39/142, 24 Ramazan 1242, A.g.e.; Menzil genel olarak ev demektir. Burada kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri veya geceyi geçirmek için konakladıkları bina ve han yerinde kullanılmıştır. Sefer halindeki askerin yiyeceklerini sağlamak bedeli karşılığı zahire satın almak üzere menziller kurulur. Bu işler Menzil Emîni adlı memur tarafından görülürdü.

³³⁵ GŞS, 316/142, Zilkade ortası 1242, A.g.e.

³³⁶ GŞS, 58/142, 17 Rebiyülevvel 1245, A.g.e.

³³⁷ Serpil Acıoğlu, *137 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicilinin(H. 1216-1220/M. 1801-1806) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bilgehan Pamuk, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı, Gaziantep, Temmuz 2012, s.52-53

1853 tarihli bir buyruktuda³³⁸ ticaret antlaşması doğrultusunda izlenilecek yol şu şekilde açıklanmakta idi:

“Bir müddetten beri Rusya ve İngiliz sefirleri tarafından takdim kılınan tekarir üzerine iş bu Bac –1 Resmi yeni icad ve tertib edilmemiş olup, Bac-1 Kadim rüsumatından ise de, hariçten gelen ve harice çıkan eşyanın mürurunda Bac-1 Resmi alınmayıp fakat iç ticaret usulünce yedi devletin vermekte oldukları resimleri, onların dahi it’a etmeleri yeni ticaret antlaşmasınının 5.maddesinde kesinlikle açıklanmış olduğundan durumun zikrolunan sefaretlere ifadesiyle, eğer o makule tüccar ve yedi devletten Anadolu ve Rumeli taraflarında dış ticarete yönelik olan eşyadan yani yabancı diyarlardan gelmiş ve yabancı diyarlara gitmek üzere Osmanlı Devleti’nin tarım ve sanayisinden satın alınmış olan şeylerden ve hayvanlardan bac resmi talep olunmayıp, yalnız iç ticaret usulünce Osmanlı tarım ve sanayi mahsullerinden ve diğer eşyalardan olmak üzere ecnebi tüccarların satın alacağı yine Osmanlı topraklarından satın alacakları eşya ve hayvanlardan Devlet-i Aliyye tüccarı gibi kararlaştırılmış vergileri istisnasız olarak vermeleri ve bu iki çeşit ticaretin fark ve temyizi için mübaya’a olunan mahallerde gümrük defterlerine kaydettirilmediği dikkat verilecek tezkerelere açıkça kayd olunup harice çıkacak eşyadan ise bac resmi alınmaması Memalik-i Aliyyei Osmaniye’de satılacak ise bac resmiyle rusumat satanın talep olunması...” şeklinde belirtilmiştir.

4.2. Bütçeler

Tablo 31: 1841-1858 Yılları Arasında Halep Eyaleti’ndeki Bakiye Miktarlarının Kazalar Bazında Sektörel Dağılımı³³⁹

Kazalar	Vergi	Aşâr	Rusûmât	Cizye	Bedeli Asker	Diğerleri	Toplam
Halep	3123619	6293785	2305363	230797	576794	572760	13076118
Antakya	200460	617318	307515	718	768	46530	1173309
Kilis	1064143	1669086	27644	16672	82750	224401	3084696

³³⁸ *Antep Şerriyye Sicilleri*, no:145, H 23 Cemaziyülevvel 1269/M 4 Mart 1853, s.177

³³⁹ *Halep Vilayet salnamesi*, s.270

Ayıntab	67797	917554	19459	45960	132146	17105	1200021
---------	-------	--------	-------	-------	--------	-------	---------

Antep Osmanlı idaresine girdiği tarihten itibaren hem nüfus hem tarımsal hem de ticari bakımdan önemli gelişmeler katdederek büyümüştür. İlk zamanlar küçük bir yerleşim yeri iken daha sonraki yüzyıllarda sancak konumuna yükselmiştir. Bu gelişme doğal olarak alınan vergi oranlarını da etkilemiştir. Vergi miktarı bakımından 3. sıradadır.

Tablo 32: Halep Sancağı'nın 1307 Rumi Yılı Gelirleri³⁴⁰

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	72.000	597.773	517.703	1.888.044	614.500	3.690.020
Antep	1.087.648	212.786	301.300	1.088.341	388.391	3.789.467
Kilis	1.478.257	522.833	83.593	975.986	330.643	3.391.312
Maraş	2.000.000	1.215.000	577.000	1.535.000	672.800	5.999.800
İskenderun	275.868	51.658	31.629	203.860	269.409	832.424
Antakya	1.466.459	162.533	143.381	948.088	258.075	2.978.537
Urfa	1.341.511	1.965.676	264.259	1.941.547	225.358	6.738.346

Tablo 33: Halep Sancağı'nın 1307 Rumi Yılı Giderleri³⁴¹

Kaza ve Sancak Adı	Maliye	Adliye	Dâhiliye	Şer'îye
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	1.768.005	269.030	963.862	82.004
Antep	96.314	22.100	48.579	28.800
Kilis	95.088	22.120	63.567	28.800
Maraş	443.323	205.004	334.960	107.782

³⁴⁰ 1310 tarihli Halep... ,s.270

³⁴¹ 1310 tarihli Halep ...., s.271

İskenderun	32.069	25.090	53.329	22.800
Antakya	121.122	22.100	57.880	28.800
Urfa	450.797	180.406	249.554	69.123

Tablo 34: Halep Sancağının 1310 Rumi Yılı Gelirleri³⁴²

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	185.000	1.250.000	511.005	2.384.305	1.028.792	5.358.102
Antep	1.307.000	230.000	300.800	1.085.100	226.200	3.149.100
Kilis	1.800.000	550.000	80.000	1.000.000	131.000	3.561.000
Maraş	2.213.087	1.176.668	578.495	1.596.295	454.655	6.019.200
İskenderun	848.233	65.355	36.483	197.807	151.513	1.299.391
Antakya	1.405.700	171.719	148.000	917.500	185.700	2.828.619
Urfa	2.603.759	2.332.942	263.110	1.961.791	349.209	7.510.811

Tablo 35: Halep Vilayetinin 1310 Rumi Yılı Giderleri³⁴³

Kaza ve Sancak Adı	Maliye	Adliye	Dâhiliye	Şer'îye
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	491.545	369.030	1.062.569	82.904
Antep	46.085	22.100	48.828	28.800
Kilis	72.261	22.120	62.778	22.800
Maraş	246.584	202.526	353.893	107.782
İskenderun	29.566	25.090	53.628	22.800
Antakya	40.140	22.100	55.688	29.075
Urfa	248.023	180.456	246.540	96.123

³⁴² 1312 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.308-311

³⁴³ 1312 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.310

Tablo 36: Halep Sancağının 1311 Rumi Yılı Gelirleri³⁴⁴

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	152.000	1.240.000	532.000	1.980.000	1.975.000	5.879.000
Antep	1.085.600	245.238	301.151	1.075.000	248.000	2.954.989
Kilis	1.350.000	577.500	76.000	972.500	170.800	3.146.800
Maraş	2.247.485	1.180.012	581.880	1.594.199	464.600	6.068.176
İskenderun	150.891	62.261	37.223	208.254	554.351	1.209.982
Antakya	1.032.782	178.000	147.300	916.800	253.000	2.527.882
Urfa	2.281.169	2.362.682	266.086	1.956.639	312.953	7.179.521

Tablo 37: Halep Sancağının 1312 Rumi Yılı Gelirleri³⁴⁵

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	217.341	1.281.187	531.448	1.997.238	1.058.971	5.086.185
Antep	1.228.731	269.747	299.522	1.068.783	148.000	3.014.783
Kilis	1.310.830	653.596	76.557	985.672	70.800	3.097.454
Maraş	2.187.000	1.181.000	582.800	1.596.000	428.500	5.975.300
İskenderun	333.744	51.813	55.100	213.470	25.000	679.127
Antakya	1.067.771	162.313	140.927	900.245	159.000	2.430.259
Urfa	2.292.045	2.624.523	264.187	1.959.739	645.991	7.786.485

³⁴⁴ 1313 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.300

³⁴⁵ 1314 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.318

Tablo 38: Halep Vilayetinin 1312 Rumi Yılı Giderleri³⁴⁶

Kaza ve Sancak Adı	Maliye	Adliye	Dâhiliye	Şer'îye	Diğer Giderler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	949.575	369.030	1.366.685	89.240	807.537	3.582.067
Antep	51.215	22.100	48.728	28.800	6.877	157.720
Kilis	91.968	22.120	62.778	22.800	2.565	202.231
Maraş	266.852	202.566	359.893	107.782	150.766	1.087.859
İskenderun	29.569	25.090	53.628	22.800	-	131.087
Antakya	59.730	22.100	55.188	29.075	2.138	168.731
Urfa	278.248	180.456	246.540	96.123	175.149	976.516

Tablo 39: Halep Sancağının 1313, 1314, 1315, 1316 Rumi Yılları Gelirleri³⁴⁷

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	130.687	1.470.000	514.673	2.449.001	1.152.753	5.717.114
Antep	1.304.743	318.660	291.699	1.034.872	287.550	3.237.524
Kilis	1.500.000	715.680	72.704	929.540	197.305	3.415.229
Maraş	1.740.000	1.205.000	552.000	897.000	429.700	4.823.700
İskenderun	559.274	59.648	49.667	224.514	149.650	1.042.753
Antakya	1.045.000	166.464	145.573	853.388	197.117	2.427.542
Urfa	2.228.015	3.139.372	264.888	1.895.005	474.998	8.002.278

³⁴⁶ 1314 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.319

³⁴⁷ 1316 tarihli Halep Vilayet Salnamesi ,s.328; 1317 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.352; 1318 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.369.; 1319 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.387

Tablo 40: Halep Sancağının 1313, 1314, 1315, 1316 Rumi Yılları Giderleri³⁴⁸

Kaza ve Sancak Adı	Maliye	Adliye	Dâhiliye	Şer'îye	Diğer Giderler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	770.680	318.830	1.149.493	76.504	807.531	3.123.038
Antep	57.502	21.190	44.200	29.300	6.877	159.069
Kilis	78.659	21.180	54.652	21.200	2.565	178.256
Maraş	258.618	180.548	314.753	102.182	150.766	1.006.867
İskenderun	30.046	24.190	46.600	21.200	-	122.036
Antakya	64.539	21.190	50.200	26.600	2.138	164.667
Urfa	312.296	157.060	278.838	91.964	175.149	1.015.307

Tablo 41: Halep Sancağının 1317 Rumi Yılları Gelirleri³⁴⁹

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	132.395	505.224	503.598	2.370.009	851.143	4.262.369
Antep	1.652.300	321.732	300.000	858.500	266.000	3.399.532
Kilis	1.844.058	637.032	89.000	800.000	1.308.000	3.669.090
Maraş	2.210.584	1.588.564	477.185	1.007.000	421.000	5.704.333
Antakya	1.174.025	147.976	190.000	640.000	123.000	2.275.001
Urfa	2.502.724	1.640.036	237.520	1.564.302	387.355	6.338.937

Tablo 42: Halep Sancağının 1317(1907) Rumi Yılları Giderleri³⁵⁰

Kaza ve	Maliye	Adliye	Dâhiliye	Şer'îye	Diğer	Toplam
----------------	---------------	---------------	-----------------	----------------	--------------	---------------

³⁴⁸ 1316 tarihli Halep Vilayet Salnamesi ,s.329; 1317 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.352.; 1318 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.370.; 1319 tarihli Halep Vilayet Salnamesi s.388

³⁴⁹ 1320 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.394

³⁵⁰ 1320 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.395

Sancak Adı	Giderler					
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	770.680	318.830	1.149.493	76.504	807.531	3.123.038
Antep	57.502	21.190	44.200	29.300	6.877	159.069
Kilis	78.659	21.180	54.652	21.200	2.565	178.256
Maraş	258.618	180.548	314.753	102.182	150.766	1.006.867
İskenderun	30.046	24.190	46.600	21.200	-	122.036
Antakya	64.539	21.190	50.200	26.600	2.138	164.667
Urfa	312.296	157.060	278.838	91.964	175.149	1.015.307

Tablo 43: Halep Sancağının 1318 Rumi Yılları Gelirleri³⁵¹

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	132.395	505.224	503.598	2.370.009	851.143	4.262.369
Antep	1.652.300	321.732	300.000	858.500	266.000	3.399.532
Kilis	1.844.058	637.032	89.000	800.000	1.308.000	3.669.090
Maraş	2.210.584	1.588.564	477.185	1.007.000	421.000	5.704.333
İskenderun	692.121	63.892	45.520	217.564	114.078	1.733.075
Antakya	1.174.025	147.976	190.000	640.000	123.000	2.275.001
Urfa	2.502.724	1.640.036	237.520	1.564.302	387.355	6.338.937

Tablo 44: Halep Sancağının 1321 Rumi Yılları Gelirleri³⁵²

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş

³⁵¹ 1321 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.474

³⁵² 1322 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.496

Halep	181.752	500.000	508.080	1.899.236	813.911	3.942.979
Antep	1.800.000	290.000	300.000	780.000	276.700	3.446.700
Kilis	2.143.078	703.122	72.260	740.000	162.618	3.821.078
Maraş	2.295.000	1.380.000	553.400	982.210	423.679	5.634.179
İskenderun	527.431	63.284	47.920	221.920	135.022	995.410
Antakya	1.700.000	140.000	170.000	691.000	210.000	2.911.000
Urfa	2.120.023	1.767.128	261.313	1.428.390	413.907	5.990.761

Tablo 45: Halep Sancağının 1322 Rumi Yılları Gelirleri³⁵³

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	100.625	959.500	680.000	1.900.000	924.461	4.564.586
Antep	1.497.000	300.000	400.000	750.000	267.000	3.214.000
Kilis	2.275.000	735.000	105.000	745.000	153.800	4.003.800
Maraş	2.780.000	1.327.548	722.923	977.394	422.700	6.230.565
İskenderun	750.000	63.284	47.920	231.753	135.022	1.217.979
Antakya	1.500.500	145.000	226.000	701.000	220.500	2.793.000
Urfa	2.171.000	1.621.596	261.313	1.383.997	486.220	5.924.126

Tablo 46: Halep Sancağının 1324(1908) Rumi Yılıının Gelirler Bütçesi³⁵⁴

Kaza ve Sancak Adı	Aşar Hâsılatı	Ağnam ve Deve Vergisi	Askerlik Bedelleri	Emlak ve Temettu Vergisi	Diğer Gelirler	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Halep	185.000	851.328	730.598	2.314.348	1.025.606	5.106.880
Antep	1.500.000	280.000	511.000	780.528	348.302	3.419.830

³⁵³ 1324 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.512

³⁵⁴ 1326 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, s.507

Kilis	2.450.000	650.000	150.000	800.000	161.425	4.211.425
Maraş	3645000	1415000	974200	812970	526.000	7.373.170
Antakya	1.271.000	188.700	283.000	694.500	246.000	2.683.200
Urfa	2958000	1485000	467200	1318500	397600	6626300

Halep salnameleinde yer alan yıllık gelir ve gider tablolarını incelediğimizde Antep'in Kaza olduğu halde çevresinde bulunan Halep başta olmak üzere Maraş, Urfa, İskenderun ve Antakya gibi Osmanlı şehirlerine nazaran daha fazla vergi ödediği görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Antep dönemin önemli tarım ve ticaret merkezidir. 19. yüzyıl başlarında henüz Halep'in kazası konumunda olan Antep gelir-gider tablosunda birçok yılda Halep'ten daha fazla ya da yakın miktarda vergi ödemiştir. Ayrıca ödenen vergi türlerini incelediğimizde özellikle toprak vergisinin fazla olması dikkat çekicidir. Öşür bildiğimiz gibi sadece sadece toprak mahsullerinden alınan bir vergi değildi. Bunun içine bağ ve bahçe üretim faaliyetleri de girmektedir. Aşar oranlarına dahil olan bu üretim faaliyetleri, 19. yüzyılda Antep'in tarımsal faaliyetler bakımından oldukça aktif bir bölge olduğunu göstermektedir.

Tablo 47: 1889–1890 Senesinde Halep Eyaleti'nin Bütçesinde Bedel-i Askeri Bakiyeleri Oranı³⁵⁵

S.No	Gelir Mahli	Toplam Gelir	Bedel-i Askeri	Toplam G. oranı %
1	Halep	4398578	508756	11.3
2	Antakya	3005045	139589	4.6
3	Ayıntab	3468322	299895	8.5
4	Kilis	4137930	60640	1.5

Tablo:48: 1889/90 Senesinde Halep Eyaleti'nin Bütçesi³⁵⁶

Kazalar	Emlak,	Temettû	Aşâr	Bedel-i	Ağnâm	Toplam
---------	--------	---------	------	---------	-------	--------

³⁵⁵ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s. 221

³⁵⁶ Hilmi Bayraktar, A. g. e., s. 254

	Akarât				Asker		
			Itizaman	Emanet			
Halep	1842195	557627	140000	100000	508756	1250000	4398578
Antakya	477359	401050	1577241	235540	139589	174266	3005045
Ayıntab	537624	557646	1800133	-	299895	273024	346822
Kilis	627490	649800	2200000	-	60640	600000	4137930

4.3. Para ve Fiatlar

15.yüzyılın sonlarından itibaren, kent nüfusunun hemen tümünün ve kırlardaki nüfusun bir bölümü para ekonomisinin bir parçası olmuştur. 16. yüzyılda ise, hem değerli madenlerin bollaşması hem de kırsal ekonominin giderek pazara yönelmesi nedeniyle, para kullanımında büyük bir artış gerçekleşmiştir. 16. yüzyıl ve öncesinde Osmanlı para düzeni, Avrupa ve Asya ekonomilerinde olduğu gibi, altın, gümüş, bakır ve diğer madenleri içeren sikkelere dayanmaktaydı. 19. yüzyıla gelinceye kadar, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi dünyanın en gelişmiş ekonomilerinde bile kâğıt para kullanılmıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda da kâğıt para kullanımı 19. yüzyılda başlamış ve ancak 20. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır.³⁵⁷ Tüm Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Antep'te iç ve dış ticarete para kullanılmıştır. Sicillerde yer alan belgeler bunu kanıtlamaktadır. Antep'e ulaşmış olan buyrultu ve fermanlarda değişen para değerleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

4.3.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Yürürlükte Olan Paraları

Meskûkât (Madeni Paralar) ın adları:	Değeri	
	Kuruş	Para
Atik (eski) Sultan Ahmet altunu (findık)	45	10
Sultan Mahmut Fındık Altını	45	10

³⁵⁷ Şevket Pamuk, A, g. e. , s.113

Sultan Mustafa Fındık Altını	45	10
Atik Sultan Mahmut tam ve nısıf altınları	44	10
Atik Sultan Mustafa tam ve yarım altını	42	10
Atik Sultan Hamit tam ve yarım altınları ³⁵⁸	42	10
Fındık İstanbul Rubiye ve Cedid-i Rumi altınları	37	25
Atik Rumi altını	45	10
Atik Adlî altını	39	05
Cedit (Yeni) adli	35	10
Hayriye altını	41	05
Mısır altını	32	15
Mısır Barbut altını	31	10
Yüzlük, altmışlık, ikilik ve dane ³⁵⁹	1	13
Cadiye (cadiye okunuyorsada Cihdiye olmalı) ³⁶⁰	2	07
Mısır parası	3	02
Sahipkıran	2	36

³⁵⁸ Yarım, tamlar için aynı miktar yazılmış isede yarımarda bu miktarın yarısı alınması gerekecektir.

³⁵⁹ Zolota bir İspanyol parasıdır. Dane, Altmışlık, yüzlük'ün mahiyeti ve niteliği hakkında değerli kaynağımız tarih deyim ve terimlerinde bilgi yok. İkilik 1787'de çıkarılmış gümüş ve bakır karışımı bir paradır.

³⁶⁰ Cihdiye: İkinci Sultan Mahmut zamanında harp masraflarını karşılamak üzere çıkarılmış bir madeni paradır.

Nebayat yahut Nebabat	2	12
Yaldız altını	4	07
Macar altını	46	10
Libra, İryal, Lizbona yahut Liyona altınları	43	10
Napolyon	42	20
İspanya altını	40	
Direkli riyal ve nısfı	22	33
Kuşlu riyal ve nısfı	21	36
Frank	21	10
Mora riyalı	18	38
Kıydarî	4	10
Bazlı ve karyon	16	37
Kuşlu karyon	16	10
Sva senk 20 rakamlı	1	29
On rakamlı çarık	1	17
Üç ve beş rakamlı kuruş	0	35

Soldu	1	38
Rağoza ve gâvur altmışlığı	1	25

Yine sicillerde yer alan diğer bir konu ise halk arasında para değerleriyle keyfiyete göre oynanmasıdır. Yani paranın normal değerinden fazla miktarlara alınıp satılmasıdır. Bu konuyla ilgili belgenin içeriği şöyledir:

“Bazı kimselerin altın sikke ve diğer paraları asıl bedelinden fazlaya alıp verdikleri, bu halin halka zarar verdiği anlaşıldığından bundan ötürü bundan böyle tamı 12, yarısı 6 ve 4/1’i 3 kuruş fiatla alınıp verilmek üzere rayiç konulduğu, Adli diye adlandırılıp darphanede basılmakta olan ufak paradan başka eski bütün paraların halk arasında tedavül etmemesi ve bu babda kimseye zarar olmaması için 25 kuruş rayiçi olan Rumi altını 3 kuruş zammiyle 28, yarısı 14 ve öbür altunların darphanede satın alınacağı.” Bu belgede mevcut paraları gösteren bir de cetvel vardır:

Tablo 49: Osmanlı’da Mevcud Olan Paralar³⁶¹

Fındık Rubiye	Yıldız ve Macar altını
Atık Sultan Mahmut altını	Atık Sultan Mustafa
Mısır altını	Tam Rumi
Nısfı	Rübü
Atık yüzlük	Atık ikilik
Atık kuruş	Cihadiyecedit ikilik
Cedit kuruş	Riyal

4.3.2. XIX. Yüzyılda Ayıntab’ta Gıda Fiatları

Batı Avrupa’da başlayan fiyat hareketleri, Eski Dünya’nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorlu’nda da esas olarak uzun mesafeli ticaret yoluyla yayıldı. Batı Avrupa’da genel fiyat düzeyinin yükselmeye başlaması ve bu arada

³⁶¹ GŞS, 44/142, A.g.e.

tarımsal ürünlerin fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı artması sonucunda Akdeniz'in batı ve doğu havzalarındaki fiyat düzeyleri arasında önemli bir farklılık oluşmaya başlamıştı. Bu durumda Avrupalı tüccarlar Osmanlı İmparatorluğu'na gelerek hem buğday gibi gıda maddelerini, hem de loncaların kullandığı hammaddeleri daha yüksek fiyatlar vererek satın almaya ve Batı'ya göndermeye başladılar. İşte Batı'daki fiyat hareketlerinin Doğu'ya aktarılmasına yol açan temel bağlantı bu ticaret olmuştur. Ortaya çıkan farkı nedeniyle Doğu havzası mal ihraç ederken, Batı havzası da ödemelerini Yeni Dünya'dan gelen altın ve gümüşle yapmış ve böylece Osmanlı ülkesine büyük miktarlarda değerli maden girmiştir. Dolaşımdaki altın ve gümüş miktarının artması da fiyat artışlarına süreklilik kazandırdı.³⁶² Ancak bu süreklilik uzun yıllar devam etmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti zamanla eski gücünü yitirmeye başlamıştır. Özellikle Fransa'ya verilen ve zamanla diğer Avrupa devletlerine tanınan ayrıcalıklarla yabancı tüccarın ve malın Osmanlı ekonomisine yavaş yavaş girmesine neden olmuştur. Bu girişim zamanla büyüyerek yerli tüccara ve üreticiye darbe vurmuştur. Böylece yabancı tüccar malını çok rahat bir şekilde pazarlarken yerli üreticinin malı elinde kalmıştır ya da çok ucuza gitmiştir. Osmanlı'da fiyatların dengesi bu şekilde değişmiştir.

Bu değişen dengelerden tüm Osmanlı şehirlerin de olduğu gibi Antep'te etkilenmiştir. Merkezden sık sık gönderilen ferman ve buyruqlarda bunları açıkça görmekteyiz. Fiyat artışlarını ve düşüşlerini yalnızca bunlar etkilememiştir. Senede yaşanan iklim koşulları, hasat ve hayvanların üreme dönemleri de etkili olmuştur. Mal az iken doğal olarak fiyatlar artmış bol olduğu zaman da düşmüştür.

Yeni ölçüler ve tartılar mikyaslarının kullanılması hakkında Halep Valiliği Hükkâm müfettişliğine yazılan bir emirdir.³⁶³ Bu emir fiyatların belirlenmesi açısından önemlidir. Çünkü fiyatlar ürünlerin ağırlıklarına göre belirlenmektedir. Yani değişen tartı miktarları fiyatların daha doğrusu ürünlerin değerlerinin yeniden belirlenmesi demektir.

---

³⁶² Şevket Pamuk, A, g. e. , s.116

³⁶³ GŞS, 22/147, 24 Cemaziyelahir 1288, A.g.e.

İşbu yıl Cemaziyelahirin 15. Gününde cümle marifetiyle ve Saadetlu Mütesellim Mehmet ağa marifetiyle Narh-ı Cedit:

Et: 60 para, kuyruk 3,5 kuruş, iç yağı 3 kuruş, narh verilmiştir. Cemaziyelahirin 23. Günü has unun her batmanı 1 kuruş, künefenin batmanı 46 para.³⁶⁴ Bu narh fiyatlarına göre kuyruk etinin değerini kaybettiği görülmektedir. Normalde etten daha değerli olan bir besin maddesidir. Fakat bu durum zamanla değişime uğrayarak fiyatında bir düşme yaşanmıştır. Ayrıca künefeninin de eskiden beri Antep'te üretimi ve tüketimi yapılmaktadır.

1830 yılına ait hububat ölçme ve hamal taşıma ücretlerini gösteren bir belgedir. O dönemde hamallar bugün olduğu gibi çeşitli alanlarda belirli ücretler karşılığı çalışmaktaydılar. Dönemin taşıma ücretleri şöyledir: Kileci ölçme ücretinin kilesi iki paradır. Arasaya gelen her deve yükü için, bir kırat ve her eşek yükü hububat için yarım kırat yer hakkı alınır.

Tarih: 1818 yılına ait nir şer'îye sicil kaydına göre bu sayfada bazı beyitlerle et ve ekmek narhları yazılıdır. Beyitlerden iki tanesini şöyledir:

Hesaplaştık o şun'a ile bezm-i vuslatta
Bizim o yâre geçti ziyade geçmişimiz

Hab-ı narhdan katlı rağıp gitti Nerkis koynuna
Bsti bir Bad-ı muhalif gider Serkis koynuna

Tablo 50: Et narhları

17 Şubat 1234	60 para	Koyun eti
20 Şubat 1234	56 para	Koyun eti
10 Mayıs 1234	54 para	Koyun eti

³⁶⁴ GŞS, 337/142, A.g.e.

18 Mayıs 1234	48 para	Koyun eti
24 Mayıs 1234	44 para	Koyun eti

Bunun altında ekmek için şu kayıt var. İşbu 1233 yılı cemaziyelevvel ayının onuncu ve Martın beşinci günü zahire darlığı sebebiyle ekmekçiye 2 para zam için müsaade olunup ekmeğin batmanı 16 para olmuştur.³⁶⁵ 1818 yılına ait olan bu et ekmek fiyatlarını incelediğimizde görüyoruz ki kış döneminde yani hayvanın ve hububatın az olduğu aylarda fiyatların yüksek olduğu; koyunların sayı olarak çoğaldığı ve hububatın hasat dönemi olan aylarda ise fiyatların düştüğü görülmektedir.

Tablo 51: 1818 Yılında Bazı Ürünlerin Narhları³⁶⁶

Koyun etinin bir batmanı	44 para
Pöçsüz kuyruk bir batmanı	110 para
Şırlağanyağı(susam yağı, Şirik) kıyyesi	11 para
Menenkiş yağı kıyyesi	9 para

Bu tabloya baktığımızda kuyruk etinin önceden de olduğu gibi normal etten daha pahalı bir tüketim maddesi olduğunu görmekteyiz.

Tablo 52: Şehir merkezinde ev fiyatları (1871-1874 yılları arası)³⁶⁷

Mahalle	Değeri (Kuruş)
Abdülvahab	2000
Amo	200
Bayrak Bölüğü	4000
Bey	1200
Bey	4000

³⁶⁵ GŞS, 284/ 140, 13. Cemaziyelevvel 1233 (Mart.1818) , A.g.e.

³⁶⁶ GŞS, 182/ 140, 1234 (1818) , A.g.e.

³⁶⁷ Enver Demir, *148 Numaralı Ayıntab Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-135) (H.1288-1291 / M.1871-1874)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilimdalı, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynel Özlü, Gaziantep, Ocak 2013, s.285-286

Bostancık	1000
Cevizlice	12000
Cevizlice	7200
Çakmakapu	500
Debbağhane	10000
Ehl-i Cefa	6500
Emrekli	1000
Hamamcı hanesi	1500
Hayik-i müslüman	4000
İbn-i Şükr	1000
Kara	1000
Karasakal	1000
Karasakal	4000
Kaya	1000
Kazzaz Bölüğü	7500
Kurb-ı Ali Neccar	200
Kurb-ı Ali Neccar	500
Kurb-ı Zincirli	7000
Kurb-ı Zincirli	2000
Kürkciyan	2000
Seng-i Hoşkadem	9100
Seng-i Nakkaş	3000
Seng-i Tavail	14000
Şarkıyan	1500
Şehreküstü	2400
Şehreküstü	500
Şeyh Selman	800
Şeyh Selman	800
Tarla-yı Atik	400
Tevbe	2000
Tevbe	1000
Yahni	2000

Yahni	300
Yazıcık (harabe)	350
Yırakbağı	5000
Zincirli	4000
Ortalama değer	3082

Tablo 53: Karyelerde ev fiyatları (1871-1874 yılları arası)³⁶⁸

Karye	Değeri (Kuruş)
Akçakent	800
Bedrkend	1000
Buldan	1000
Dorlı	1300
Göğsüncük	600
Görgin	300
Görgin	1500
Güngörge	1000
Karahöyük	6000
Kelpin	2000
Kızılcakend	1000
Kürt	500
Kürt	500
Orul	2000
Orul	400
Orul	2000
Sazgın	1200
Sebet	1500
Suboğazı	350
Şükr	1200
Teb	500
Ortalama değer	1697

³⁶⁸ Enver Demir, A.g.t., s.286-287

Tablo 54: Canlı hayvanların ortalama değerleri(1871-1874 yılları arası)³⁶⁹

Cinsi	Sayısı	Değeri (Kuruş)	Ortalama Değeri (Kuruş)
İnek	11	2110	192
Kısrak	7	6050	864
Katır	3	2025	675
Deve	13	8150	626
Merkep	28	4885	174
Öküz	42	9100	217
Koyun	31	1320	43
Keçi	133	4610	35

Antep'te hamalların Hububat Pazarı'ndan şehrin çeşitli semtlerine taşıdıkları her kile (İstanbul kilesi 26.4 kg'dır) için alacakları ücretle birlikte eşeklerine en çok ne kadar yük vurabilecekleri de saptanmıştı:³⁷⁰

Arasa'dan	Akyol'a	10 para
Arasa'dan	Eyüboğlu'na	6 para
Arasa'dan	Alaybeyi'ne	4 para
Arasa'dan	Kalealtı'na	6 para
Arasa'dan	Tabakhane'ye	10 para
Arasa'dan	Şhreküstü'ye	6 para

Hamallar, eşeklerine 10 Tinmen'den³⁷¹ fazla yük yükleyemezler.³⁷² Gidilecek yere göre ücretin belirlenmesi adeta günümüzdeki dolmuş tarifesi ve

³⁶⁹ Enver Demir, A.g.t., s.292

³⁷⁰ Esmâ Özlem Tiryaki, A. g. t., s.46

taksimetre uygulamasına; yükün miktarının belirlenmesi ise hayvan haklarının korunmasına yönelik önemli bir örnektir.

Ayntab Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan çeşitli tarihlere ait belgelerde birçok kez "ma'rifet-i şer'le" muhtelif yiyecek ve ürünlere narh verildiği görülmektedir. Bu kayıtlara göre Antep'te fiyatlar şöyledir:

Tablo 55: Tarih: H 15 Cemaziyelahir 1246/M 1Aralık1830³⁷³

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Et	1 batman	60 para
Kuyruk	1 batman	3,5 kuruş
İç yağı	1 batman	3 kuruş

Tablo 56: Tarih: H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / Ağustos1832³⁷⁴

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Pirinç	1 kıyye	3 kuruş, 4 para
Bal	1 kıyye	5 kuruş
Büyük mum	1 adet	16 para
Bulgur	1 kıyye	1 kuruş, 2 para
Şırlağan yağı	1 kıyye	36 para
Sarı sabun	1 adet	45 para
Küçük sabun	1 adet	40 para

³⁷¹ Timin yirmi okkalık hububat ölçüğüdür. Ömer Asım Aksoy, *Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*, c.III, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep,1991, s.672

³⁷² GŞS, no: 142, H 14 Safer 1245/M 15 A ğustos 1829, s.260

³⁷³ GŞS, no: 142, s. 337

³⁷⁴ GŞS, no: 142, H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / A ğustos1832, s.226

Tablo 57: Tarih: H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan1833³⁷⁵

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Ekmek	1 batman	36 para

Tablo 58: Tarih: H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833³⁷⁶

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Ekmek	1 batman	34para
Has un	1 batman	58 para
Künefe	1 batman	56 para
Has kâhke unu	1 batman	52 para
Has kâhke	1 batman	56 para
Kuru has kâhke	1 batman	64 para
Koyun eti	1 batman	140 para
Kuyruk	1 batman	6 kuruş
Yoğurt	1 batman	24 para
Taze peynir	1 batman	8 para

Tablo 59: Tarih: H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan1833³⁷⁷

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Ekmek	1 batman	38 para
Koyun eti	1 batman	3 kuruş

³⁷⁵ GŞŞ, no: 142, H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan1833, s.226

³⁷⁶ GŞŞ, no:142, H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833, s.226

³⁷⁷ GŞŞ, no:142, H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan 1833, s.226

Tablo 60: Tarih: H Gurre-i Muharrem 1249/M Mayıs/Haziran1833³⁷⁸

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Sadeyağ	1 kıyye	10 para
Peynir	1 kıyye	2 para
Yoğurt	1 kıyye	16 para
Kuyruk yağı	1 kıyye	9 kuruş
Ekmek	1 kıyye	1 kuruş
Koyun eti	1 kıyye	2,5 kuruş
Kuyruk	1 kıyye	5 kuruş

Tablo 61: Tarih: H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz1833³⁷⁹

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Ekmek	1 kıyye	40 para
Pirinç	1 kıyye	144 para
Bulgur	1 kıyye	66 para
Yeşil semizotu	1 kıyye	12 kuruş
Kuruk yağı	1 kıyye	9 kuruş
Yoğurt	1 kıyye	20 para
Pekmez	1 kıyye	100 para
Şırlağan yağı	1 kıyye	40 para
Zerdalü	1 kıyye	18 para
Ufak dolmalık acur	1 kıyye	12 para
İri dolmalık acur	1 kıyye	8 para

³⁷⁸ GSŞ, no:142, H Gurre-i Muharrem 1249/M Mayıs/Haziran 1833, s.226

³⁷⁹ GSŞ, no:142, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833, s.227

Hıyar	1adet	1 para
Kömür	1 kıyye	12 para
Odun	1 kıyye	6 para
İri mum	1adet	16 para
Ufak mum	1adet	8 para
Et	1 kıyye	84 para
Kuyruk	1 kıyye	5 kuruş

Koyun eti Osmanlı toplumu tarafından oldukça fazla tüketilen bir tüketim maddesidir. Hem sarayda hem orduda hem de yerli halkın başlıca gıda maddelerinden biridir. Bu nedenle lahm-ı ganem de denilen koyun eti için düzenli olarak narh fiyatlarının belilendiğini görüyoruz.1820 tarihinden 1833 yılına kadar ki olan dönemde koyun eti ile ilgili verilen narh fiyatları şöyledir:

14 Ocak 1819'dan 9 Şubat 1819 gelinceye kadar koyun etinin 52 paraya narh verilmesiyle ilgili kayıt;

“Sene-i merküme min Rebiü'l evvelî'nin yigirmi yedisi ve erbacının yigirmi dördüne lahm-ı genem beher batmani elli iki paraya narh virilmiştir. Fi 27 Rebiü'levvel sene 235(14 Ocak 1820).”³⁸⁰

Bu narh kayıtlarını incelediğimizde 1819 yılı başı ile 1820 yılı başındaki koyun eti fiyatlarında bir değişme yaşanmamıştır.

Aralık başı ile 31 Ocak 1819 tarihine kadar koyun etinin 48 paraya verilen narh fiyatı;

“Sene-i merkümede cümle ittifakıyla Rebiü'l-evvelinin ibtidasında erbacından on beş güne mukaddam lahm-ı ganemin beher batmari kırk sekiz paraya nah virilmiştir.”³⁸¹

³⁸⁰ Aynur Geçkil, A.g.t. , s.97

1235 (1820) Şubat başı ile Nisan sonlarında verilen lahm-ı ganem narhı ve satışı ile ilgili ruhsat (14 Şubat 1820);

“İşbu bin ikiyüz otuzbeş senesi cemaziye’l-ahirin evahir-i ve şubatın ibtidası lahm-ı ganemin beher Batmânî 60 paraya narh verilmesini cümle re’iyle istihsân ve dört paraden ham olunup altmış paraya furuhtuna ruhsat virilmiştir. Fi 29 Rebi’ül ahir sene 235 (14 Şubat 1820)”³⁸²

12 Şubat-3 Mart 1820 tarihli lahm-ı ganemin narh fiyatı;

“Bacdehu şubatın on iki ve cemaziye’l evvelinin on yedisi yevmi cum’a cümle ittifakıyla iki pare ham olunup nan-ı azizin beher Batmânî 34 paraya narh virilmiştir.”³⁸³

28 Nisan 1820 tarihli lahm-ı ganem için verilen narh fiyatı;

“İşbu bin ikiyüz otuz beş senesi mâh-ı Receb-i şerîfinin onbeşinci ve nisanın on sekizinci günü lahm-ı beher Batman-i 64 paraya olup dört parası tenzîli altmış paraya nahr virildiği kayıd şudd. 17 Receb sene 235 (30 Nisan 1820).”³⁸⁴

29 Nisan-8 Mayıs 1820 tarihli koyun etinin narh fiyatının 56 para olduğuna dair kayıt;

Otuz beş senesi Recebü’l-ferd’in evâhir-i ve nisanın yigirmi dokuzu beher batmâni lahm-ı gânem 56 paraya narh virildiği kayıd şüdd.³⁸⁵

21 Mayıs 1820 tarihli lahm-ı ganemin (koyun etinin) 52 paraya narh verilmesi ile ilgili kayıt;

---

³⁸¹ Aynur Geçkil, A. g. t. , s.97

³⁸² Aynur Geçkil, A. g. t. Belge No: 6, s.55

³⁸³ Aynur Geçkil ,A. g. t., s.56

³⁸⁴ Aynur Geçkil, A. g. t. Belge No: 3, s.54

³⁸⁵ Aynur Geçkil, A. g. t. , s.96

“Otuz beş senesi Şacban’ın sekiz günü ve Mayısın dahi sekiz günü beher batmâni lahm-ı ganem 52 paraya narh virildiği işbu mahalle kayıd şüdd.”³⁸⁶

28 Mayıs 1820 tarihli beher batmânî 52 paradan 48 paraya narh verildiğiyle ilgili kayıt.

İşbu bin ikiyüz otuz beş senesi mâh-ı Şacbanü’l-Mucazzamın on beşi ve mayısın on beşinci günü yevm-i sene cümle ittifâkıyla beher batmânî lahm-ı ganem elli iki paraden kırk sekiz paraya tenzîl ve narh virildiği iş bu mahelle kayıd şüdd.³⁸⁷

15-21 Kasım 1820 tarihli lahm-ı ganem (koyun etinin) için verilen narh;

“Bin ikiyüz otuz altı senesi Saferü’l-Hayrın dokuzuncu günü ve teşrin-i saninin on beşinci günü beher-i batmânî-i lahm-ı ganem 44 pareye narh-ı cedid Fi 9 Sefer sene 236”.³⁸⁸

Tablo 62: Koyun Eti Narhları

31 Aralık(1819)-14Ocak (1820)	koyun etinin batmanı	48 para
14 Ocak 1820’den Şubat başına kadar	koyun etinin batmanı	52 para
14 Şubattan 2 Martın başına kadar	koyun etinin batmanı	60 para
28 Nisandan 11 Mayıs başına kadar	koyun etinin batmanı	64(-4)-64
11 Mayısdan 21 Mayıs a kadar	koyun etinin batmanı	56 para
21 Mayısdan 28 Mayıs a kadar	koyun etinin batmanı	52 para
28 Mayıs 1820	koyun etinin batmanı	48 para
16 Kasım 1820	koyun etinin batmanı	44 para

1820 yılına ait narh fiyatlarını incelediğimizde fiyatların düzenli bir seyir izlemediğini ve bir düşüp bir çıktığını görmekteyiz. Bunun nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi hayvanların üreme dönemlerinin dışında o dönemde ülke genelinde

³⁸⁶ Aynur Geçkil, A. g. t. , s.96

³⁸⁷ Aynur Geçkil ,A. g. t., s.95

³⁸⁸ Aynur Geçkil, A. g. t., s.54

yaşanan iktisadi durumlardır. Şubat ayında fiyatlar 60 para iken Nisan ayında bu rakamın 64 paraya kadar çıkmıştır. Daha sonraki aylarda ise koyun eti fiyatların da düşüşler olmuştur hatta Kasım ayına gelindiğinde 44 paraya inmiştir.

Tablo 63: Tarih: H Safer 1249 /M Haziran / Temmuz 1833³⁸⁹

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Koyun eti	1 batman	90 para
Kuyruk	1 batman	5,5 kuruş

Tablo 64: Tarih: H 8 Rebiülahir 1249/M 25 Ağustos 1833³⁹⁰

Ürünün Adı	Miktarı	Fiyatı
Kilis kavunu	1 kıyye	12 para
Beyaz üzüm	1 kıyye	12 para
Siyah üzüm	1 kıyye	14 para
Antep kavunu	1 kıyye	8 para
Karpuz	1 kıyye	12 para
Patlıcan	1 adet	1 para
Yoğurt	1 kıyye	20 para

Tablo 65: Gaziantep'te Terekelere Göre Bazı Yiyecek Mamullerinin Fiyat Aralığı

Yiyecek Mamulü	Birim	Fiyat Aralığı (Kuruş)	Yiyecek Mamulü	Birim	Fiyat Aralığı (Kuruş)
Hınta	1 kile	10-50	Şa'ir	1 kile	20-

³⁸⁹ GŞŞ, no:142, H Safer 1249 /M Haziran / Temmuz 1833,s.227

³⁹⁰ GŞŞ, no: 142, H 8 Rebiülahir 1249/M 25 A ğustos 1833, s.227

(buğday)			(arpa)		
Bulgur	1kile	24-25	Bekmez	1 kile	22,5-38
Siyah Üzüm	1kiyye	1,2-	Pirinç	1 kile	2

Muhtelif defterlerde 14 kişinin (% 31,11) terekesinde hububat ve yiyecek maddelerine rastlanmaktadır. Tereklerde geçen hububat ve yiyecek maddelerinin toplam değerinin 9247 kuruş olduğu görülmektedir. Toplam servet içinde hububat ve yiyecek maddelerinin oranı yaklaşık %7'dir. Terekesinde muhtelif yiyecek yazılı olan 15 kişinin mal varlıklarının toplamı 79180,5 kuruştur. Bu 15 kişinin toplam servetleri içinde yiyecek maddelerinin toplam değerinin oranı, yaklaşık %11,6'dır.

Tanzimat döneminde Gaziantep'te 15 kişinin mal varlığı içinde muhtelif cins ve fiyatlarda hayvanlara rastlanmıştır. Toplam 45 tereke sahibinin göz önünde bulundurulursa terekesinde hayvan bulunanların yaklaşık % 33,33'tür. Mal varlığı içinde hayvanı bulunan 15 kişinin toplam servet miktarları 59334 kuruştur. Bunu toplam servet miktarı (131917 kuruş) içindeki oranı yaklaşık % 45'tir. Terekelerde yazılı olan muhtelif hayvanların toplam fiyatı 9635 kuruştur. Bu fiyatın 45 kişinin toplam serveti içindeki (131917 kuruş) oranı yaklaşık %7,3 olarak görülmektedir. Mal varlığı içinde hayvanların bulunduğu 15 kişinin tamamı da erkektir. Bunlardan bir tanesi gayrimüslim terekesidir. Bu gayrimüslimin terekesinde bulunan hayvanların toplam değeri 180 kuruştur. Servet miktarı (2015 kuruş) içinde, sahip olduğu hayvan fiyatlarının oranı yaklaşık %9'dur.

Tablo 66: Gaziantep'te Terekelere Göre Canlı Hayvan Fiyat ve Oranlarının Genel Dağılımı

Canlı Hayvan Sahibi Olan Kişi Sayısı	Terekesinde Canlı Hayvan Bulunanların Toplam Sayısı	Terekelerde Yazılı Olan Hayvanların Toplam Fiyatı	YÜZDE(%)
15	59334	9635	%16,23

Tablo 67: Gaziantep’te Bazı Canlı Hayvanların Fiyat Aralığı

Hayvan	Fiyat Aralığı (Kuruş)	Hayvan	Fiyat Aralığı (Kuruş)
Merkep	30-250	Beygir	50-200
Arı	16-	Çebiş	15-
Deve	350-	Öküz	100
Kısrak tay	400-	Düğe	100-
Katır	200-	Dana	230-250
Koyun kuzu	20-	Keçi	10-30
İnek	80-250		

Osmanlı iktisadî hayatında olduğu gibi Ayntab ’ta da hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Başta koyun, keçi, inek, katır, at, merkep, öküz gibi hayvan isimlerine yine terekelerde rastlamaktayız. Bunların içinde en değerli olan hayvanlardan biri olarak taşımacılıkta da önemli bir yeri olan katırı görüyoruz. Ayrıca Ayıntab bölgesinde arıcılığın da yaygın olduğu görülmektedir.³⁹¹

Mütesellim İbrahim, Ayan Reisi Sadık Bey, kadı, müftü, Nakıb-ül Eşref, Memleket ileri gelenlerine:

Tüccar ve esnafın bir süredir alış verişte az kâra kanaat etmeyip haddinden fazla zam yaptıklarından, taşraya gönderilen pekmezlerin fiyatlarının yükseldiğinden bu gibi ihtikârların önlenmesine dair buyrultu.³⁹²

Belge No:7- Ekmekçi tâ’ifesine; ekmeğin otuz iki paraya satılmasına da’ir verilen ruhsat (12- 24 Şubat 1820).³⁹³

³⁹¹ Murat Fidan , “ 1714–1715 Tarihleri Arasında Ayıntab ’da Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı(65 Numaralı Ayntab Şer ’iye Sicili’ne Göre) ”, Asya Minor Studies (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi) , c.I, sayı:2, Temmuz 2013, s. 83

³⁹² GŞS, 83/142, 1243, A.g.e.

³⁹³ Aynur Geçkil, A.g.t. Belge No: 7, s.55

İşbu bin ikiyüz otuz beş senesi mâh-ı cemaziye'l evvelinin dokuzuncu günü ve şubatın on ikinci günü tarihiyle bundan akdem beldemizde gallanın killeti olmağla etmek-in beher Batmânî otuz bir paraya fûruht olunur iken killet-i gale hasebiyle

cümle ittifakı ve macarifet-i şer'le otuz iki pareye fûruht olunmasına hırfet-i etmekciyan izin ve ruhsat virilmiştir. Ve bundan ma'ada dakik-i has beher-i Batmânî kırk pareye fûruht olunur iken killet-i gala hasebiyle kırk iki pareye ruhsat virildiği işbu mahale kayıd şud.³⁹⁴

Ekmekçi ve unlu mamüller üreten esnafı ilgilendiren bir narh kaydıdır. 1820 yılına ait bu belgede unun fiyatı belirlenmiştir;

“Dakik-i hassın beheri Batmânî iki para ham alınup kırk altı paraya fûruhtuna narh virilmiştir. Fi 34 sene 235 (1820).”³⁹⁵

Bilindiği gibi Antep'te birçok ürünün üretimi ve imalatı yapılmaktaydı. Bu nedenle sicillerde bu ürünlerle ilgili olarak birçok narh kaydı bulunmaktadır. 1819 yılının Kasım ayına tekabül eden narh kaydı şöyledir;

“İşbu bin ikiyüz otuz beş senesi mâh-ı safer-ül-hayr-ın guresinden ve teşrin-i sâninin yedinci günü esnâfına virilen narh-ı cedid”³⁹⁶

Taze Üzüm Batmanı

Mum-ı sagirdir

Para

dirhem 15

14

para 35

Kebir mum

Mekkeş yağ

Dirhem 30

Para

³⁹⁴ Aynur Geçkil, A.g.t. s.55

³⁹⁵ Aynur Geçkil, A.g.t., s.56

³⁹⁶ Aynur Geçkil, A.g.t. , Belge No: 54, s.96

Para 7	12
Şerifân bakkalardan	Macsaraciyâ
Nügü	Para
17	16
Revgan-sacde	Kuyruk yağı batmanı nügü
batman	Guruş
Guruş 6,5 nügü	para
para 22	16
Milh-i beyaz	Milhi-i esmer
Sümn	sümn
Guruş	guruş
3	2,5
Maraş pirinci batmanı	Ayıntab Pirinci batmanı
guruş	para
12	56
Tulum Peyniri	Mumciyan-ı düğmeciden

Nügü para

elli Batmani

5

10 Para

“İşbu 1256 yılı Ramazan ayı başında (Mısırlı) Antep'ten çekilip bu tarihten Zilkadenin 14. Gününe kadar belde masraflarıyla masrafları olarak harcanan para ba irade-i hazreti veyiyülniemi ve bilcümle vücühu beldenin Marifet ve Marfet-i şeri ile Muharrem Saliyanesine mahsuben esnafdan matlup olunmak üzte vakı olan meserif defteridir ki Bervechi ati zikir ve beyan olunur.”

6700 : Arabistan Seraskeri Ahmet Paşa'nın Antep'e gelişlerinde 6 Arap atı bedeli

1100 : Ahmet paşa kethudasına verilen 1 Arap atı

1400 : Ahmet Paşa Divan efendisine verilen 1 Arap atı bedeli

3300 : Ahmet Paşa'nın Antep'e gelişlerinde tanzim olunan konağa mefruşat

5000 : Ahmet Paşa'nın Mühürdarına

3800 : Esat Paşa'nın mahiyetinde bulunan Suvari Alayına mekkâre bedeli

1330 : Aynı alaya Halep'e kadar yük hayvanı kirası

300 : Cephane yüklerine kira

396 : Haydarpaşa Livasına verilen yük hayvanlarına kira

360 : Arnavut başı..... verilen yük hayvanı kirası

450 : Esat Paşa Mühürdarının maiyyetinde giden Arnavut askeri içinKilise kadar kira

300 : Vekalet tebşiri için gelen kavasa

300 : Esat Paşa'nın kohakcı gelen tatar ağasına

180 : Zahire damlarının loğlanmasına

150 : Ahire anbarı bekçisine

300 : iltizam akçası tahsiline memur kavasa

10.000 : Resmi belde üzre Müşire sunulan fazla Peşkere bahası

1000 : Hazinedar beyfendiye peşkere bir baş katır

950 : Divan efendisine peşkere katır.

—————
40613

3622 : Meşruşat bedeli

—————
37991

500 : Hediye

Kaftan ağası ile gelen Arnabut askerine verilen yük hayvanı bedeli. Bir katır zayi olduğundan bu katırın bedeli olarak verildi.

3500 : Deve mübaşirine

400 : Gelen kavasa

15.000 : üç ay deve kirası her devenin gündeliği 5 kuruştan 35 deveye kira

1000 : Rıza Paşa'ya verilen bir katırım bedeli

3581 : Serasker-i Arabistan devlet'u Ahmet Paşa'nın harem müstahdemleri teşriflerinde verilen bedel³⁹⁷

—

62070

4.4. Antep'te Paranın Alınip Satılması (Faiz)

Dünya ticaretinin en önemli usullerinden biri kredi ve faizdir. Fakat İslam ülkelerinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kesinlikle karşı çıkılan bir durum olmuştur. İslam dininin faizi kesin bir şekilde yasaklamış olması kredi ilişkilerinin gelişmesine ciddi bir engel oluşturmuştur. Bu durum dışarıdan bakan gözlemcilerin İslam toplumlarında finans kurumlarının ve finans araçlarının olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Ortaçağ'da İslam devletlerinin yanı sıra Hristiyan devletleri de dini nedenlerle faizi kesinlikle yasaklamıştır. Ancak zamanla Avrupa'da olduğu gibi Ortaçağ İslam hukuku içerisinde de yasakları engellenmek için çeşitli yollara başvurulmuştur.

Ortaçağ İslam dünyasında faiz kullanımı yerine çeşitli yöntemler ve araçlar geliştirilmiştir. Tümü de İslam dini tarafından kabul edilen bu yöntemler içinde çeşitli iş ortakları ile kredi düzenlemeleri, borç transferleri ve kredi mektupları en önde geliyordu. Bu altarnetif yöntem ve araçlar toplumsal olarak daha kabul edilir ve daha etkili görüldükleri için, faizli borçlar yerine yaygın olarak bunlar tercih

³⁹⁷ GŞS, 117/143, 1256 Ramazan, A.g.e.

edilmiştir.³⁹⁸ Bu şekildeki iş ortaklıkları Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi bu tür ortaklıklar Antep'te de yapılmaktaydı. Sicillerde bunun birçok örneği vardır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Ayıntab şehrindeki ticari faaliyetler ortaya konulurken, ortaklık anlaşmalarının ve alışveriş şekillerinin, İslam hukuku çerçevesinde oluşan mudârebe (emek- sermaye ortaklığı) ve selem anlaşmalarına sıkça rastlanmaktadır. Bazı para sahibi kimselerin ölümlerinde sonra kaydedilen terekelerinde der zimmet olarak yer alan alacaklar arasında, müdârebe olarak işletilen paralar da yer almaktadır. Ayıntab şehrinde bu şekil ticari faaliyet içerisinde en fazla sermaye ile katılmış olan kimse Bostancı mahallesinden el-Hac Ahmed b. Sübhanverdi'dir. Bu kimsenin 1144/1732 yılında kaydedilen terekesinde 14.440 guruşluk bir serveti / mirası ortaya çıkmıştır. Bunun 10.133 guruşu çeşitli kimselere müdârebe ortaklığı çerçevesinde ticarete kullanılmak üzere verilen alacak, 90 guruşu da selem ticareti dolayısıyla olan alacaktır.³⁹⁹ Zengin olan pek çok kimsenin parası, ticaret dışında, tereklerdeki ifadeyle "der zimmet" olarak kaydedilen borçları alacakları iken, el-Hac Ahmed, ortak ticari faaliyet içerisinde kullanmıştır. Bu da onun toplam servetinin yaklaşık %71'dir. El-Hac Ahmed'in terekesinde penbeci (pamukcu) dükkânında terazisiyle beraber 100 guruş değerinde pamuğun bulunması, onun ayrıca bilfiil ticaretin içinde olduğunu da ortaya koymaktadır. İbn-i Eyyüb mahallesinden el-Hac Abdullah 1146/1733 yılında vefat ettiğinde, Ayıntab Saraçhânesi'nde saraçlık yapan el-Seyyid Mehmed ve el-Hac Emin'de müdârebe ortaklığı anlaşmasıyla 400 guruşu bulunmaktaydı. El-Hac Abdullah, bu para için senede 20 guruş kar almıştır.⁴⁰⁰ Bu kar, asıl malın %5'dir. Mudârebe yoluyla yapılan ticari ortaklıklara Ayıntab'ın İbn-i Şeker mahallesinden el-Hac Ebudderdâ b. el-Hac Ahmed'in, Altınparmaköğlü'ndeki 1.012⁴⁰¹ guruşu ve Kayseri mahallesinden el-Hac Ramazan b. el-Hac Mehmed'in, Hüseyin adındaki kimsedeki 700 guruşda burada örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰²

---

³⁹⁸ Şevket Pamuk, A g.e. , s.75

³⁹⁹ GŞS, 83/176-178, A.g.e.

⁴⁰⁰ GŞS, 85/198-196, A.g.e.

⁴⁰¹ GŞS, 52/230, A.g.e.

⁴⁰² GŞS, 55/43, A.g.e.

Ayıntap şehrinde yaygın olan bir başka ticaret yapma usulü de selem-i şer'i yolu ile yapılanlardır. Osmanlı kadı sicillerinde, Şer'i kurallar (İslam hukuku) doğrultusunda yapılan selen anlaşmalarına da rastlanmaktadır. Bu usûl ile gelecekteki teslimat için peşin ödeme yapılmaktaydı. Selem anlaşmalarının gerçek yüzünü gizlemek için, faiz miktarıyla beraber kaydedilen kredili satışlara da başvurulmaktaydı.⁴⁰³ Selem satışları, genellikle buğday ve benzeri masullerde, meyveler üzerinde, üretici ile tüccar arasında yapıldı.⁴⁰⁴

Yine 1145 yılına ait Gaziantep Şerriye Siciline göre Ayıntap şehrinde selem anlaşmasının yapıldığı ürünler arasında kahve ve buğday önemli bir yer tutmaktadır. Bunda, kahvenin uzak diyarlardan getirilmesi ve gelen malın miktarının sınırlı olması gibi sebepler aranabileceği gibi, kahve üzerinde yapılan gizli kredi anlaşmalarının olması da muhtemeldir.⁴⁰⁵

Adı bu şekilde geçmese de bir nevi faizciliktir. Zaten ileriki yıllarda bunlara halk tarafından tepki gösterilmiştir. Bu konu ile ilgili bir ferman bulunmaktadır. Bu fermanın içeriği şöyledir;

“Halep valisi Osman Nuri Paşa, Rakka kaymakamı Hasan Paşa, Halep Kadısı, Halep Eyaleti Büyük Meclis Başkanı Abdünnafi, Antep, Rumkale, Antakya, kaymakamlarıyla, Naipları, Müftüleri, Meclis azaları ve Mal Müdürlerine yollanan Cemaziyelahir sonu 1268 günlü fermanında: Anadolu ve Rumelide faaliyet gösteren Murahabacılarla (halk bunlara faizci der.) savaşılması, % 8 olarak alınması daha önce bildirilmiş ise de faiz haddinin % 12 olarak tespit edildiği, Avrupa ve Hayriye tüccarlarının mukavelelerine bakılmadan bu had üzerinden hesap edilmesi, genel dirlik ve düzenlik gereği olarak tatbiki kabul edildiği, aykırı hareket edilmemesi.”⁴⁰⁶ Fermanın da anlaşıldığı üzere yalnızca yerli tüccarlar değil yabancı tüccarlar da halkı faiz ile sömüre sömüre canından bezdirmiştir. Kendi isteklerine göre fiyat belirleyip halkı zor durumda bırakmışlardır. Hasat zamanı halkın elindeki her şeyine

⁴⁰³ Halil İnalçık, *Capital Formation*, s.139-140

⁴⁰⁴ Mustafa akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, II, s.180-182

⁴⁰⁵ GŞS, 85/259, A.g.e.

⁴⁰⁶ GŞS, 189/145, 1 Cemaziyelahir 1270, 23 Recep 1258, A.g.e.

el koymuşlardır. Bu da doğal olarak halkın sıkıntı çekmesine neden olmuş ki şikâyetler doğrultusunda bir ferman yayınlama gereği duyulmuş

5.BÖLÜM

ULAŞIM ve TAŞIMACILIK, TİCARET

5.1. Yollar

Ekonomik hayatın üretimin pazarlanması dolayısıyla ticaretin gelişmesinde yollar ve yollar üzerinde yapılacak taşımacılık büyük bir önem arz eder. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti bu bağlamda yollarının yapımına önem vermiş; kara, deniz, nehir, demir yolu ulaşımında kısıtlı imkânlar dahilinde önemli hamleler yapmaya çalışmıştır.

Gaziantep'in Halep'e çok yakın ve işlek bir yol ağı üzerinde bulunmasından ve Suriye'ye giriş kapısı olan bir konumda yer almasından dolayı ilk zamanlardan beri ticaret açısından da bir çekim noktası oluşturmuştur. Ulaşımındaki bu kolaylığa, verimli toprakların sağladığı bol üretim de eklenince ekonomik faaliyetler hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Gaziantep bölgede aynı şartlara sahip diğer kentlerde olduğu gibi belli bir süre sonra varoluş sebebini ticarete dayandırmıştır.⁴⁰⁷

Osmanlı döneminde Ayıntab, güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye arasındaki bölgeyi meydana getiren iktisadî, idarî ve kültürel açıdan önemli bir bağlantı noktası olarak işlev görüyordu.⁴⁰⁸ Bölge, ticaret yollarıyla ve hisarlarla kaplanmıştı. Osmanlı Devleti'nin İstanbul ve Kahire'den sonra üçüncü büyük kenti olan Halep'e yakınlığı ve bağlantısı dolayısıyla Ayıntab, bölgenin birkaç kentini birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasıydı. Bir başka deyişle, Ayıntab, yörenin seçkin kent

---

⁴⁰⁷ Mustafa Güzelhan, *Ayıntab Tarihinden Notlar (Cilt 18)*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, 1959,

⁴⁰⁸ Hüseyin Özdeğer, A.g.e. s.119

merkezlerinden birisiydi.⁴⁰⁹ Eski çağlardan beri kervan yollarının kavşak noktasında yer alması buranın önemini oldukça artırdığı gibi, fizikî bakımdan gelişmesini de sağlamıştır.

Son zamanlarda Bağdat, Basra, Acem, Erzurum, Musul ve Diyarbakır taraflarından gelen tüccar, doğru Birecik'e geçerek, oradan da Halep'e 6 saatlik mesafedeki gümrüğü olmayan Ayıntab'da yüklerini açmaya başlamışlardır.⁴¹⁰

Antep, Osmanlı döneminde her şeyden önce işlek bir ulaşım merkezi görünümündeydi. Halep üzerinden Anadolu'ya giren işlek ticaret yolu Antep-Malatya – Kayseri doğrultusunda seyrediyordu. Antep aynı zamanda Doğu Akdeniz'in önemli limanları olan İskenderun ve Palas'ı işlek Fırat nehir yoluna bağlayan kara yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bu önemli kentin ekonomik yapılanmasında yeri yadsınamaz olan esnaf teşkilatının incelenmesi, şehir içi ve bölgeler arası ticarete geçmişten günümüze önemini nasıl koruduğunu da ortaya çıkaracaktır.⁴¹¹ Bu önemli merkezlerin dışında yine birçok Anadolu kenti ile ticaret yapılmaktaydı. Bu kentlerden en önemlilerinden biri olan ve kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'ne başkentlik de yapmış olan Bursa'dır. Bununla ilgili olan fermana bunu kanıtlamaktadır. Fakat bu fermana Bursa'dan gelen tüccarın Halep'e giderken Antep' te eşyalarının gasp edildiği anlaşılmaktadır. Fermanın içeriği şöyledir:

“..... Haleb kadısı ve mütesellimine ve mübaşir-i muma-ileyh

Hitaben .....an sene 204.

'Arz-ı bendeleridirki

---

⁴⁰⁹ Hüseyin Özdeğer, A.g.e. s.119

⁴¹⁰ Halep valisi ve kadısı ile Ayıntab naibi ve mütesellimine gönderilen bu emr-i şerif, 28 Rebiülevvel 1114/22 Ağustos 1702 tarihlidir. Bkz.GŞS, 53/16

⁴¹¹ Esmâ Özlem Tiryaki, A.g.t. s.1

Tüccar taifesinden dört nefer ashâb-ı ‘arzuhal bundan akdem li-ecli’l-tüccara Burusa(Bursa) canibinden her bir kârbanı ile medine-i Haleb’e gider iken medine-i ‘Ayıntab’a iki saat mahale vardıklarında sabika ‘Ayıntab ve yöresi Battalzâde Mehmed Nuri Paşa’nın adamları kârbân-ı mezbûrun üzerlerine hücum ve bi’l-cümle emvâl ve eşyalarını kahr ve ğaret eyledikten sonra paşa-yı muma-ileyhin ve gerek karındaşı maktul Sadık’ın ber-vech-i muharrer su-i hallerine mebni kâffe-i emvâl ve eşyası Kuyucubaşı ‘Abdullah Bey kulları mübaşeretiyle caninib-i miriden zabt olunmaktan naşi ashab-ı ‘arzuhal-ı merkumunun dahi eşya-yı menhübeleri muhalefât-ı mezkûre ile ma’an zabt olunmuş olduğunu beyan birle rahmen ..... marûlbeyân eşya-yı mağsubeleri ‘aynen muhalefât-ı mezkûreden ikraz ve kendülere devr-i teslim olunmak içün emr-i şerif zaruriyeti işbu ‘arzuhalleriyle istid’a ederler. Manzum ve ma’lûm olanları buyruldukda sadır olan ferman-ı ‘alileri mucebince husus-ı mezbûr mahalinde ma’rifet-i şer’i ve mübaşir-i muma-ileyh ‘Abdullah Derviş Bey ma’rifetiyle görülmeyub ashab-ı ‘arzuhal-ı merkumun vech-i muharrer üzere olan idda’alarını birkaç şer’i isbat eyledikleri suretinde eşya-yı mezkûre ‘aynen kendilere devr-i teslim ve eğer idemezler ise keyfiyet-i der ‘aliyeye tahrir ve iş’ar olunmak içün Haleb kadısı ve mütesellimine ve mübaşir-i muma-ileyhe hitaben emr-i şerif tahriri meyanında emr-i ferman devletlu sa’adetlu sultanım hazretlerindir.”⁴¹²

5.2.Ticaret, Ayıntab’ın Ticari Önemi

Ayıntab ‘ın Haleb, Urfa, Maraş ve İskenderun ‘la hayli işlek ticareti vardır.⁴¹³ Bu şehirlere baktığımızda Antep, doğu, kuzey ve güney yönlü ticaretin odak noktasıydı. Maraş’tan, Antep’in kuzeyinde bulunan Tokat başta olmak üzere, Sivas, Erzurum gibi birçok kentle sürekli olarak ticaret yapmaktaydı. Mahkeme sicillerinde de bulunana belgelerde bu şehirlere özellikle canlı hayvan, arpa ve tekstil alanında ticari alış veriş yapılmaktaydı. Urfa ise doğu illerinin yanı sıra İran’a kadar ürünlerini ulaştırmakta ve oradan getirilen ürünleri kent piyasasına sürmekteydi. İskenderun bugün olduğu gibi 19. yüzyılda da önemli liman kentimizdi. Hem batı bölgelerimizden hem de yabancı ülkelerden gelen tüccarların sıkça uğradıkları bir

⁴¹² Muharrem 4 sene 1204

⁴¹³Methiye Ural, Dilek, A. g. l. t. s.237

liman kenti olan İskenderun, bu tüccarların başta Antep olmak üzere birçok bölgeye dağılmasını sağlamıştır. Kuzeyden ve doğudan gelen mallar ilk önce Antep geçmekteydi. Buradan ise İskenderun limanına ulaşarak ithalat ve ihracat yapılmaktaydı. Antep Halep'e bağlı olmasına karşın giderek gelişen bir sancaktı. Aynı zamanda coğrafi konum olarak birbirine yakın olması ticari fonksiyonların da aktif bir şekilde sürmesini sağlamıştır. Antep Halep dışında bu bölgeden geçerek diğer arap ülkeleri ile de ticaret yapmıştır. Özellikle de kutsal topraklarla sıkı bir ticari potansiyeli bulunmaktaydı. Mahkeme sicillerinde de yer alan bu ticari ilişkiler günümüzde bile devam etmektedir. Ürün alış-verişinin yanında diğer bölgelerden hacca gitmek isteyen kişiler ilk olarak Antep'te konaklayarak buradan hac kervanlarıyla kutsal topraklara ulaşmışlardır. Bu konuyla ilgili bir mahkeme sicilinde ferman kaydı bulunmaktadır. Bu fermanın içeriği şöyledir: "Müslüman hacıları ve sürei hümayun, Hassa silahşörü ve kabucubaşlarından Ebubekir nezaretinde gönderilmiştir. Üsküdar- Ankara- Yozgat- Elbistan- Antep- Halep- Şam yoluyla gidiliceğinden yolda sayışın korunması, Antep- Halep arasının temizlenmesi (bunun maddi veya manevi anlamda olduğu kestirilememiştir), gidiş ve gelişlerinde yolcu edilmelerine dair fermanıdır."⁴¹⁴ Bu fermanın da anlaşıldığı üzere Antep yüzyıllardan beri Hac yolu güzergâhında bulunan önemli merkezlerden biridir. Hem Hac kervanlarının hem de Hac ticaretinin uğrak noktasıdır.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde bulunan el yapımı bir harita Antep'in hangi bölgelerle ticaret ve güzergâhlarla ticaret yapıldığını kanıtlaması ve daha da net bir bilgi sunması açısından önemlidir.⁴¹⁵ Osmanlı Devleti Halep, Kilis, Antep, İskenderun ve Basra'ı da içine alan demiryolunu gösteren el yapımı bir haritadır. Antep ve çevresindeki ticaret noktalarını ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Görüldüğü gibi Antep ticaret yollarının uğrak noktasında bulunmaktadır. Hem doğu-batı hem de kuzey-güney yönlü bir ticaret merkezi olduğunun kanıtıdır.

---

⁴¹⁴ GŞS, 196/136, 1221(1807) , A.g.e.

⁴¹⁵ Bkz. Ekler

5.3. Taşımacılık

İran ve Hindistan ile olan ticaret işleri hakkında 1244 tarihli bir ferman bulunmaktadır.⁴¹⁶ Böyle bir fermanın gönderilmiş olması Antep'in ticari bakımından önemini göstermektedir. Çünkü bu bölgelerle yapılan ticaretin kavşak noktası Antep'tir. Yine Hindistan'la yapılan ticaretle ilgili olarak başka bir sicil kaydı bulunmaktadır. Bu belgenin içeriği şöyledir: “Ticari amaçla İpekyolu üzerinden Hindistan'dan gelen mallar, Birecik'e kadar nehir gemileriyle taşınmıştır.⁴¹⁷ Bu belgeyle Antep'in ticari faaliyetleri içine nehir taşımacılığı da dâhil olmuştur.

Taşımanın hayvanlarla yapıldığı dönemde kervanlar, seyahat ve ticaretin başlıca unsuru olmuşlardı. Kervan kabilelerinde yer alan katır, beygir, deve ve eşeklerle yolcu ve ticaret malı taşınmaktaydı. Kervanlar, karışık hayvanlardan meydana gelebildiği gibi, bazı zamanlarda da deve ve katır kabileleri ayrı ayrı teşkil ederdi. Şehirlerarasında ücret karşılığı tüccar ve yolcuları taşıyan kiralık kervanlara mekkâre denirdi.⁴¹⁸ Ayıntab şehrinde katırcılık ve devecilik yapan kimseler, esnaf teşkilatı içerisinde başlarında şeyhleri bulunan bir meslek grubuydu.⁴¹⁹ 18. yüzyıldan itibaren Ayıntab şehrinde nakliye işlerinde artış görülmüştür. Bunun sebepleri arasında İran savaşlarının askeri amaçlı nakillerinin büyük etkisi olmuştur. Bunda Ayıntab'ın, İskenderun- Birecik- Diyarbekir yol güzergâhında olması, İran savaşları esnasında asker, top ve cephane taşıma işi, şehir üzerin bazı yükümlülükler getirmiştir. Nakliyat işlerinde develer ve katırlar en fazla kullanılan hayvan olmuştur. İsfahan tarafına 1139/1726-27 yılında görevlendirilen vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine teslim edilmek üzere İstanbul'dan İskenderun'a ve oradan da istenilen mahalle nakledilecek cephanenin nakli için deve ve katıra ihtiyaç olmuş. Bu nakliye işinde kullanılmak üzere emr-i şerif ile Ayıntab kazasında 200 deve ile katır istenilmiş; ücretinin de Halep muhassılı ve görevli mübaşirden istenilmesi tenbih edilmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁶ GŞS, 1/142, Sefer 1244

⁴¹⁷ Cahit Cemil Güzelbey, Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler Gaziantep Kültür Dergisi*, Sayı:8, Gaziantep, 1970, s. 43.

⁴¹⁸ Cengiz Orhonlu, “*Kervan ve Kervan Yolları*”, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım üzerine araştırmalar*, Derleyen: Sahih Özbaran, İzmir, 1984, s.140-147

⁴¹⁹ Cemil Cahit Güzelbey, “*Gaziantep'te Kervancılık*”, s.79

⁴²⁰ *Gaziantep Şerriyye Sicilleri*, 78/9-10, A.g.e.

Ordu emrinde zahire taşımak üzere 1225 yılına mahsuben 400 deve gönderilmesine dair buyrultudur.⁴²¹ Devam eden Rus harbi için gerekli olan malzemelerin nakli için gerekli deveninin Antep'ten istenmiş olması ve sayı olarak fazla olması Antep'te deve ticaretinin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü deve yüzyıllardır ticaretin önemli ulaşım aracı olmuştur. Özellikle kervan ticaretinde kullanılan deveciliğin, atlı arabaların kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen hala önemini koruduğu görülmektedir

Anadoluya gönderilen Asakiri-i Mansure alaylarının ihtiyacı için aylığı 15 kuruş olmak üzere Antep'ten 50 katırın Konya'da bulunan Serdar-ı Ekremi Hüseyin Paşa emrine gönderilmesine dair fermanıdır.⁴²² Bu ferman yukarıdaki kanıtlar niteliktedir. Tabloya baktığımızda çok sayıda olmasa da yük taşıma amaçlı kullanılan katırın mevcut olduğunu ve buna bağlı olarakta gönderilen fermanla bu katırların ordu için temin edildiğini görmekteyiz. Bu belge aynı zamanda Antep- Konya arasında ticaretin yapıldığı göstermesi açısından önemlidir.

Çöle yakınlığından dolayı deve taşımacılığına bağlı kervan ticareti önemli bir yere sahipti. Bu kervanlar özel yüklerin dışında ordu ihtiyacı olan malzemeleri taşımak içinde kullanılmaktaydı. Antep, orduya erzak temin ve nakil noktasında önemli merkezlerden biriydi. Antep'te yaygın olarak arpa üretilmekteydi. Ayrıca mera hayvancılığının yaygınlığı sebebiyle küçükbaş hayvan özellikle de koyun yetiştirilmekteydi. Buna bağlı olarak da ordunun yemek ihtiyacı için koyun ve havyan yemi için de arpa temini Antep'ten sağlanmaktaydı. Yine bu konuyla ilgili sicillerde birçok belgeye rastlamaktayız. Özellikle savaş dönemlerinde ordu ihtiyaçları temin etmek için çok sayıda buyrultu ve ferman gönderilmiştir.

5.4. İthalat

Osmanlı tarihini özellikle son dönemini Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir çatışması çevresinde yorumlayanların da savundukları yaygın bir görüşe göre, azınlık

---

⁴²¹ GŞS, 270/138, 17 Zilhicce. 1224 Rusçuktan (24. Ocak.1810) , A.g.e.

⁴²² GŞS, 29/142, A.g.e.

tüccarlar hem dinsel ve etnik özellikleri nedeniyle, hem de müstemle rekabet edecek güçleri olmadığı için Avrupa devletlerinin himayesine girdiler, kısa bir düre içinde yabancı çıkarların imparatorluk içindeki temsilcileri durumuna geldiler ve Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp dağılmasında önemli roller oynadılar. Ancak, 18. yüzyılda ve 19 yüzyılın başlarında imparatorluğun Avrupa ile ticarete açılmaya başlayan yörelerindeki azınlık tüccarların faaliyetlerini ve Avrupalı tüccarlarla ilişkilerini incelediğimizde, bu basit görünüşün yeterli olmadığı, imparatorluğun dış ticarete açılan bölgelerindeki durumun daha karmaşık olduğu ortaya çıkmakta.⁴²³

Anadolu'da gayrimüslim tüccarlar sadece ticaretle uğraşmıyorlardı. Bunun yanı sıra ticarete bağlı olarak tefecilik faaliyetlerinde de bulunuyorlardı. Üretici köylüyü vergi, kira ve çeşitli yollarla sömüren mültezim, ayân ve çiftlik sahipleriyle yakın ilişki içindeydiler. Gerektiğinde bu kesimlere borç vererek, ihrac edilecek tarımsal mallara el koyabiliyorlardı. Böylece tarımsal sömürünün önemli halkalarından birini oluşturuyorlardı.

Kapitülasyonların Avrupalı tüccarlara sağladığı ayrıcalıklar, Müslim ve gayrimüslim Osmanlı tüccarlarını, güçlü bir rekabetle karşı karşıya bırakmış, hatta pek çok konuda Avrupalı tüccarları daha avantajlı duruma getirmişti. Bu durumda Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli zımmi tüccarlar aynı ayrıcalıkları elde etmek üzere Avrupa devletlerinin konsoloslukları zımmi tüccarları tercüman olarak gösteriyor ve kendilerine birer berat veriyordu. 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Avrupa devletleri Osmanlı ülkesindeki Hristiyan azınlıklar üzerinde haklar elde edince, bu himaye yaygınlaştırıldı. Zımmi tüccarların büyük bir kısmı beratlı konumuna geçtiler; ticari faaliyetlerini Osmanlı yasalarından, mahkemelerinden bağımsız olarak ve yerli tüccarların ödemekle yükümlü oldukları vergilerin pek çoğunu ödemededen sürdürmeye başladılar.⁴²⁴

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin önemli vatandaşlarından olan Ermenilerin azınlıkta oldukları halde buldukları şehirde belli bir maddi güce sahip olmuşlardır. Bu şehirlerden biri de hiç şüphesiz Antep'tir. Antep önemli ticaret

---

⁴²³Şevket Pamuk, A. g. e. , s. 166

⁴²⁴Şevket Pamuk, A. g. e. , s. 166

yolları üzerinde bulunmasından dolayı her zaman tüm tüccarların uğrak noktalarından birisi olmuştur. Buna bağlı olarak ve ayrıca Osmanlı'nın kötü gidişatını da fırsat bilen yerli ve yabancı ecnebler maddi g clerini daha da arttırma fırsatı bulmuşlardır.

Maddi y nden g clendiğini kanıtlayan önemli belgelerden biri de Osmanlı arşivinde yer alan Manukyan Şirketine ait belgelerdir. Belgenin içeriğinde Şirketin kuruluş aşamasından satışı yapılan ürünlerin miktarı ve fiyatına kadar her türlü bilgi yer almaktadır. Belegenini içeriği Őyledir:

9 Aralık 1916

Amerikan Büyükelçiliği

Konstantinopolis

Tercüme garanti değildir.

No. 2052

Sözel Değerlendirme

Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği, Amerikalı Őirketlerin ticari çıkarlarını ilgilendiren alttaki durumu İmparatorluk Dışışleri Bakanlığı'nın dikkatine sunmaktan onur duyar.

B y keliliğimize ulaşan bilgilere göre, Antep Postanesi'nde, 1200 Türk Lirası değerinde, M.K.Manoukian & Co. isimli Amerikan Şirketine ait 60 paket kadar mendil bulunmaktadır. Bu paketler, bir yılı geçkin bir süre önce, Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru gönderildi, fakat Bulgaristan'da posta iletişim tesislerinin yetersizliği nedeniyle ele geçirildi ve Antep'e geri gönderildi. Osmanlı İmparatorluğu Bankası ambarlarında, yine bahsi geçen Amerikalı firmaya ait 15,000 Türk Lirası değerinde, mendiller, danteller ve iç giyim kumaşları bulunmaktadır.

1916 Yılı Mart Ayı'nda, Antep yerel yetkilileri, bu Şehirde, Osmanlı İmparatorluğu Bankası'nı, yukarıda bahsedilen malların bir Amerikan anonim

şirketine ait olmasına rağmen, kendileri tarafından, sürgüne gönderilmiş kişilerin malları ile ilgili olan yasa kapsamında değerlendirilmiş olduğu konusunda bilgilendirirler ve New York'lu M.K. Manoukian (firması) bir Osmanlı konusu olarak ele alınır. Bu konunun İmparatorluk Bakanlığı dikkatine mükerrer kez sözlü olarak sunulmuş olması gerçeğine rağmen, geçtiğimiz 8 Ağustos'ta Amerika Birleşik Devletleri Halep Konsolosu, Büyükelçiliğe, Antep'teki Osmanlı İmparatorluk Bankası'na, tasfiye kurulu tarafından, depolarında alı konulmuş bahsi geçen bu malların derhal teslimi konusunda emir gönderildiğini telgraf çeker.

1 Eylül'de, Halep Konsolosu, Büyükelçiliğe tekrar telgraf çekerek; Halep Vilayeti'nin kendisini konunun Konstantinopolis'e iletildiğine dair bilgilendirdiğini belirtir. 20 Eylül'de, aynı Konsolos, Büyükelçiliği bir kez daha bilgilendirerek; bu gelişmeye rağmen Antep'teki Tasfiye Kurulu'nun hâlâ bu malların sevk edilmesi konusunda ısrar ettiğini ve aksi durumda bankaya karşı idari işlem başlatacakları, tehdidinde bulunduğunu iletir.

Konunun Devlet Bakanlığı'na iletilmiş olmasına karşın, Büyükelçilik şimdi bu işi yeniden Babıâli'ye sunarak; onlardan, alacakları hiçbir önlemin Amerikalı Manoukian & Co. Firmasının yaralamasına neden olmayacak şekilde, Antepli otoritelere gereken emirlerin verilmesini rica etme talimatı alır.⁴²⁵

Bu belgeden anlaşıldığı üzere Ermeniler tehcire kadar Antep ticaretinde ithalatta önemli bir rol oynamışlar, Amerika 'dan mendil, patiska, keten ithal etmişlerdir.

5.5. İhracat

Ayıntab 'da sarı, kırmızı, sıhtıyan, alaca, aba, damusku, taklidi döşemelik bez, 'ila kanepesandalye, sabun, imal ve tabh olunur. Sıhtıyanlar Halep, Kilis, Edlib ve bazen Mısır taraflarına alaca, bez, aba, sabun dâhil Anadolu cihetlerine sevk ve ihrac olarak oralarda sarf ediliyordu.⁴²⁶

---

⁴²⁵ Bkz: *Belge no:6*

⁴²⁶ Methiye Ural, A. g. I. t.,s.237

Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki ticarî mübadelede, çok eski tarihlerden 19. yüzyılın sonlarına kadar fazla değişmeden kalmış görünen başlıca özellik, tekstilin ham veya mamul olarak, hem ithalatta hem de ihracatta, ekseriya %50’i aşan oranını ile daima en büyük paya sahip olmasıdır. Sanayi Devrimi öncesi ile sonrası arasında, Osmanlı- Avrupa ticarî mübadelesinin bu özelliği bakımından önemli bir fark görülmez. Ancak mübadeleye katılan tekstil maddelerinin muhteva ve kalemleri bakımından büyük bir değişme dikkati çeker: Osmanlı İmparatorluğu’nun Devrim’den sonra artan miktarda ithal etmeye başladığı pamuklu dokuma, daha önce ithal ettiği değil, ihraç ettiği mamüller arasında yer almaktadır.⁴²⁷

Tablo:68: 1830–1911 Osmanlı İhracatı ve Başlıca Ükelere Göre Dağılımı⁴²⁸

İHRACAT	Milyon Sterlin	İngiltere (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	Avusturya (%)	Rusya (%)
1830–32	4	13	14	2	31	13
1840-42	5	20	17	2	29	10
1850-52	9	20	16	1	28	8
1860-62	12	24	30	1	17	10
1870-72	19	27	25	0	14	15
1880-82	15	24	28	1	6	14
1890-92	18	26	25	4	6	4
1900-02	20	26	19	7	8	4
1908-11	26	18	14	11	8	4

Yakın Doğu’nun Batı Avrupa ile yaptığı ticarî mübadelede, sanayi mamülleri ithal eden ve karşılığında sadece ziraî ve hammaddeler temin eden bir pazar haline gelmesi, Sanayi Devrimi’nin meydana getirdiği radikal değişikliğin tezahürlerinden biridir. Bu tezahürün aslında yeni olmadığı, iki alem arasındaki ticarî mübadelede,

⁴²⁷ Mehmet Genç, A. g. e. s.267

⁴²⁸Celal T. Güven, “Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü” , Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 Özel Sayı, İstanbul, 1998, s.28

çok daha eski tarihlerden, modern zamanların başlarından itibaren yavaş yavaş teşekkül etmiş olan bir strüktürün, asırlar süren gelişmesinin, 19. yüzyılda normal sayılması gereken bir sonucundan başka bir şey olmadığı ve Sanayi Devrimi'nin olsa olsa bu eski strüktürü yoğunlaştırdığı, belirginleştirdiği ve nihayet kantitatif birtakım değişiklikler ilave etmekle kaldığı, Osmanlı-Avrupa ticarî mübadele ve münasebetleriyle ilgili tarihi litaretürden çıkan genel intibadır.⁴²⁹

Yakındoğu'da eskiden beri imal edilmekte olan pamuklu dokuma, 16. yüzyılda 18. yüzyılın ortalarına kadar yaygınlaşan ve gelişen bir imalat dalı idi. Teselya-Serez bölgesi, Mısır, Batı Anadolu'da İzmir, Manisa ve Göller Bölgesi, Kuzey/Orta Anadolu'da Kastamonu, Tokat, Amasya bölgesi ve Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır, Antep, Kilis'ten Halep'e kadar uzanan bölgeler pamuklu dokumanın başlıca merkezleri idi. Bu merkezlerde üretilen pamuklular, hem İmparatorluk içinde bölgeler arası mübadeleye katılır, hem de dış âleme ihraç edilirdi. Batı Avrupalılar arasında pamuklu alımında başta gelen Fransızlardı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan yaptıkları ithalatın 17. ve 18. tüz yıllarda %10'una varan bölümünü pamuklu dokuma oluşturuyordu. Fukasawa 'nın topladığı verilere göre; uzunluk, en ve ağırlıklarını rakamları metra ve grama çevirerek hesapladığımız takdirde 1766'da Fransa'ya ihraç edilmekte olan Halep mamulü kaba pamuklunun 1 metre karesinin 264,5 gram, Diyarbakır'da imal edilen ve "cafercanî" denilen ince pamuklu basmanın ise 1 metre karesinin 145 gram geldiğini ve diğer dokuma türlerinin bu iki had arasında ağırlık değerleri taşıdığını öğreniyoruz.⁴³⁰

Fukasawa, Marsilyalı tüccarların gerçekleştirdikleri pamuklu ihracatında 18. yüzyıl boyunca makro planda müşahade edilen başlıca 4 önemli değişme üzerinde durmaktadır. Birinci değişme, 18. yüzyılın başlarına kadar İstanbul ve Çanakkale'den başlayarak Asya sahillerinde Kıbrıs ve Mısır'a kadar uzanan yaygın bir bölgede yapılmakta olan ihracatın, 18. yüzyıl içinde hızla polarize olarak birinci derecede Halep ve çevresinde, talî olarak da Mısır'da temerküz etmiş bulunması ve İstanbul ile İzmir'den yapılan ihracatın önemini kaybetmiş olmasıdır. İkinci değişme şudur: Marsilyalı tüccarların Yakındoğu'dan ithal ettikleri pamuklu ve basmalar, daha

---

⁴²⁹ Mehmet Genç, A. g. e. s.266

⁴³⁰ Mehmet Genç, A. g. e. s.267-268

önceleri çoğunluğu itibariyle İran ve özellikle Hint menşeli mamüller iken, 1723–40 yıllarında bunlar ortadan kalkarak Halep, Antep ve Diyarbakır bölgesinde imalı artmakta olan pamuklu dokuma almaya başlamıştır. Üçüncü değişme, önceleri basma ve boyalı mamuller halinde ihraç edilmekte olan pamukluların, 18. yüzyılda daha ziyade ham bez olarak tercih edilmeye başlamış olmasıdır. Dördüncü önemli değişme ise Halep bölgesinde temerküz etmiş olan pamuklu ihracatının 1768-1777 yıllarına kadar oldukça hızlı bir artış trendi içinde bulunması ve bu yıllarda ulaştığı zirveden itibaren yine hızla gerşlemeye başlamasıdır.⁴³¹

Pamuklu ihracatının Halep bölgesinde temerküz etmesi, mübadele mekanizmasının takasa dayanması ile açıklanmaktadır. Marsilyalı tüccarlar, Halep'te aldıkları pamuklulara karşılık getirdikleri çivit(indigo), kırmızı boya (cochenille) ve özellikle Languedoc yünülerini takas ediyorlardı. Halep'ten yaptıkları ihracatın içinde 18. yüzyılın başlarında %20-30 kadarını oluşturan pamuklu dokumanın hızla artarak 1760'larda %60-70 oranlarına ulaşması bu sayede mümkün olabilmiştir. Takas usulü, pamuklu ihracatının ne Halep bölgesindeki artışını, ne de İstanbul ve İzmir gibi merkezlerdeki azalışını tek başına açıklamaya yetmez.⁴³²

Fusakawa, Hint ve İran menşeli pamukluların ortadan kalkışı ile alakalı değişmeyi izah ederken, Halep bölgesi bakımından, bu eksikliği de kısmen telafi etmeye çalışmaktadır. Kervanlarla Hint ve İran'dan 17.yüzyılın sonlarına kadar İzmir ve Halep'e getirilerek ihraç edilmekte olan pahalı ve yüksek kalitedeki pamukluların 1723-40 yıllarında ortadan kalkmasını Fusakawa başlıca dört faktörle açıklıyor. Birinci derecede etkili olanı, Osmanlı- İran savaşlarının İran ve Hindistan'la olan ticaret bağlantılarını aksatmış olmasıdır. İkinci olarak, Hindistan'dan Avrupa'ya yapılan ihracatın, bu yıllarda canlanan Ümit Burnu yoluna kaymış olmasıdır. Üçüncü önemli faktör Halep, Antep ve Diyarbakır bölgesinde pamuklu dokuma imalatının, aynı yıllarda büyük bir artış kaydetmesidir. Nihayet dördüncü faktör de Marsilyalı tüccarların bölgede imali artan bu ucuz pamuklulara daha çok rağbet etmeye başlamalarıdır. Bu rağbetin de sebebi, sürüm pazarlarındaki genişlemedir. Çok geniş bir alanı kapsayan bu pazarların içinde ispanya, İtalya ve Güney Fransa'nın orta ve

---

⁴³¹ Mehmet Genç, A. g. e. s.268-269

⁴³² Mehmet Genç, A. g. e. s.269

fakir halk tabakalarının artan tüketimi, Atlantik kolonilerinde genişlemekte olan plantasyonlardaki esirlerin giydirilmesi ve nihayet bu esirleri satmakta olan Afrikalılar'ın talebi yer almakta idi. Halep bölgesinde ucuz pamuklu üretim ve ihracatında 18. Yüzyılın ilk yarısında görülen artışın dünya ölçüsünde genişleyen bir pazara bağlıdır.⁴³³

Erzurum'dan Antep'e koyun ve Antep'ten Erzurum'a arpa gönderilmesine dair buyruktur.⁴³⁴ Bu buyruktada Antep- Erzurum arasında ticari faaliyetler olduğunu görmekteyiz. Erzurum'dan koyun istenerek karşılığında arpa verilmiş olması Antep'in daha önceden olduğu gibi arpa üretimine devam ettiğini görüyoruz. Zaten merkezden gönderilen ferman ve buyruklarda bunu göstermektedir.

Doğu ordusu için daha önceki fermanla Antep'ten istenilen 5 bin kile arpa bedeli 30.000 ve koyun bedeli 30.000 ki cem'an 60.000 kuruşun Erzurum'a yollanmasına dair fermanıdır.⁴³⁵ Bunun dışında Ordu erzak taşımak için Şam Seraskeri aracılığıyla istenilen ve gündelik 4 kuruş üzerinden ödenecek bulunan 200 devenin 30 tanesinin, Antep'ten arpa yükletilerek gönderilmesine dair buyruktur⁴³⁶ bulunmaktadır. Ayrıca damızlık koyunla ilgili, Dergâh-ı Ali Kapucubaşlılarından Hassa Kasapbaşı Hacı Mustafa ile 500 damızlık koyun gönderilmiştir. Tevzii ile bedellerinin gönderilmesine dair ferman⁴³⁷ yer almaktadır. Özellikle koyun ve devenin hayvan ticaretinde önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz.

“Rus harbi ihtiyacı dolayısıyla Maraş ve kazalarıyla Antep'ten 15 bin kile arpa ve 3 bin baş koyun gönderilmesine dair ferman”⁴³⁸ ve “Şark ordusu için koyun ve arpa satın alınmasına dair buyruktur”⁴³⁹ bulunmaktadır. Gönderilme tarihleri farklı olsa da içerik olarak aynıdır. Yani hem Rus harbi için hem de İran'la olan münasebetler dolayı doğu ordusunun hayvanlarına arpa ve askerlerine koyun daha önceki yıllarda da olduğu gibi büyük bir bölümü Antep'ten temin edilmekteydi.

---

⁴³³ Mehmet Genç, A. g. e. s.269-270

⁴³⁴ GŞS, 11/42, 27 Sefer, A. g. e.

⁴³⁵ GŞS, 294/142, 15 Şevval 1244, A. g. e.

⁴³⁶ GŞS, 124/143, 27 Zilkade 1256, A. g. e.

⁴³⁷ GŞS, 298/142, 3 Muharrem 1241, A. g. e.

⁴³⁸ GŞS, 110/142, 13 Muharrem 1244, A. g. e.

⁴³⁹ GŞS, 194/142, Ramazan Sonu 1245, A. g. e.

Ayıntap sanayi bakımından ileri durumunu 19. yüzyılda da koruyordu. Dokuma sanayi çok iyi bir durumda idi. dokuma tezgâhlarında üretilen döşemelik ve çeşitli kumaş cinsleri (Sahtiyan, alaca, aba gibi). Halep, Kilis, Edleb ve Mısır'a, bazı kumaş çeşitleriyle sabun Anadolu'ya ihraç ediliyordu. Büyük zeytinliklerden dolayı yağ ve sabun imalatı çok gelişmişti. Halı ve kilim dokumacılığı çok gelişmişti ve çeşitli yerlere ihraç ediliyordu. Bağların çokluğu üzüm çeşitleri 19. yüzyılda da çok ünlüydü. Pekmez yapımı ve alkollü içki üretimi çok gelişmişti. Antep fıstığı ve kuru üzüm yurt dışına Avrupa ve Amerika'ya ihraç ediliyordu.⁴⁴⁰ Ayıntap 19. yüzyılın 2. yarısında buğday, arpa, mısır, darı, mercimek gibi hutubat üretimi yapılıyordu. 1903 salnamesinden alınan bu tabloda Ayıntap'ta etkili arazi miktarı belirtilmekteydi. Buna göre Antep'te en fazla yetişen hububat cinsi buğday, arpa, çavdar, mercimek ve nohut idi. Mercimek, nohut, kendir ihraç edilmekte idi. ayrıca siyah üzüm, dimaşkı üzüm, pekmez, zeytin, fıstık ihracatı yapılmaktaydı.⁴⁴¹ Maden olarak sadece Ayıntap'ın Çarpın köyünden çıkarılan kırmızı mermer görülmekteydi ve bunun ihraç edildiği ve bunun ihraç edildiği belirtilmekte idi.⁴⁴²

---

⁴⁴⁰ *Salnamei Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, 1316/1898, s. 200

⁴⁴¹ *Salnamei Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, 1321/1903, s. 238

⁴⁴² *Salnamei Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası*, 1322/1904, s. 244

SONUÇ

Hızlı bir şekilde beylikten devlete dönüşen Osmanlı Devleti yüzyıllar boyu üç kıtada hüküm sürmüştür. Topraklarının genişlemesiyle bir müddet sonra merkez ve eyaletler arasında kopmalar yaşanmaya başlamıştır. Merkezi otoritenin zayıflamasının yanı sıra sürekli yapılan ve kaybedilen savaşlar neticesinde siyasi askeri kopmalar devletin güç kaybetmesine neden olmuştur. Aynı zamanda dünya genelinde hissedilen ekonomik ve siyasi gelişmeler devletin zayıflamasını hızlandırmıştır. Neden olan bu gelişmeler; Fransa'da yaşanan siyasi devrim, İngiltere'de yaşanan ekonomik devrim, Osmanlı Devleti'ni her bakımdan etkilemiştir. Bunlara bağlı olarak siyasi çözümler yaşanmıştır. Bu siyasi çözümler Osmanlı ekonomisini de sarsmıştır. Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran gelişmelere neden olmuştur. Sınırları daralan Osmanlı Devleti ekonomik bozulmalar yaşamıştır. Bu ekonomik buhranın en önemli nedenlerinden birisi de İngiltere ile imzalanan ve Osmanlı ekonomisine en ağır darbeyi vuran Balta Limanı antlaşmasıdır. Bu antlaşmayla Osmanlı ekonomisi büyük oranda yabancı tüccarların egemenliğine girmiştir. Bu durum ülke genelinde hissedilmiştir. Ama tüm bu olumsuzluklara rağmen yabancı tüccarların eliyle ticaret birçok noktada önemini koruyarak devam etmiştir. İşte bu noktalardan biri de hiç şüphesiz Ayıntap şehridir. Ayıntap bulunduğu coğrafi konum itibarıyla ticaret merkezlerinin kavşak noktasında yer alıyordu. Bu nedenle ticari önemini kaybetmemiştir. İç piyasada yaşanan durgunluğa karşın yabancı tüccarların etkisiyle İskenderun limanına gelen malların dağılımı ve Basra, Halep, gibi şehirlerden gelen malların da yine bu limandan dışarıya taşınması Ayıntap şehrinin önemini arttırmıştır. Böylece şehirde ticaret durmadan devam etmiştir.

Ayıntap'ın kısa tarihçesine baktığımızda ilkçağlara ait kaynaklarda adına rastlanılmamaktadır. İlk olarak Haçlı kroniklerinde geçen Ayıntab adı cumhuriyet dönemine kadar bu isimle anılmıştır. Osmanlı egemenliğine girene kadar büyüklü küçüklü birçok devletin yönetimi altında bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin

Memlûklara son vermesiyle devletin himayesine girmiştir. Fakat uzunca bir dönem Halep vilayetine bağı kalmıştır. 1913 yılında sancak olan Ayıntap, devletin uzun süren savaşlardan mağılup çıkması nedeniyle ağır vergilere maruz kalmıştır. Bunun sonucunda yer yer halk ayaklaması görölmüştür. Ayrıca maaşları ödenmeyen yeniçerilerin eşkıyalıklarıyla karşı karşıya kalan şehirde sosyal ve ekonomik düzen sarsılmıştır. Arşiv belgelerinde ve şerriye sicillerinde yaptığımız incelemeler sonucunda bu konu hakkında kadılara intikal eden davalara rastlanmıştır. Şer'i mahkeme sicillerinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin genel durumunun bozulması nedeniyle Ayıntap halkı kötü günler geçirmiştir. Yeniçerilerin zorla vergi toplamaya çalışması halk arasında bunalıma neden olmuştur. Bu konular yapılan resmi yazışmalarda ayrıntılarıyla yer almıştır.

Ayıntap Mezopotamya ve Akdeniz'e olan yakınlığından dolayı doğu-güney ve kuzey-batı yönünde önemli bir kavşak noktası olmuştur. Bu durum ticaret hacminin yüzyıllar boyu artmasını sağlamıştır. Bulunduğı konum itibariyle canlı bir ticaret yaşamı vardır. Şehirdeki iktisadi faaliyetleri incelediğimizde üretim ve hizmet sunan esnaf gruplarının yanı sıra, uluslar arası ve bölgelerarası ticaret yapan tüccarlara da rastlanmaktadır. Bu tüccarların sayesinde hem lüks tüketim malları hem de ipek, yün, pamuk, boya gibi sanayii hammaddesini oluşturan ürünler temin edilerek imal edilen ürünler ülke dışındaki pazarlara taşınmıştır. Özellikle yabancıların kurduğı şirketler ve İslam hukuku çerçevesinde yapılan selem ortaklıklarıyla nakit parayı kâra dönüştürme isteğı ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Merkezi otoritenin bozulmasına bağı olarak üretim denetiminin ortadan kalkmasıyla yabancı tüccarların bu bölgeye yatırım yaptığı gözlenmiştir. Bunun nedeni ise hem kıyı bölgelerine olan yakınlığı hem de zengin tarımsal ürün ve hammadde bulunmasıdır. Bu durum yerli üretim ve satışı sekteye uğratmış olsa da yabancı tüccar akını ticareti sürekli olarak devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda yaşadığı siyasi ve askeri sorunların sonucunda, Sanayi İnkılabı ve Balta Limanı'nın da etkisiyle yaşanan iktisadi sorunlar Ayıntap'ın yerli ticaret güzergahlarından çıkarak uluslararası önemini arttırmıştır.

Halep salnamelerini incelediğimizde Ayıntap'ın nüfusunu Müslümanlar, Hristiyanlar ve Müsaviler oluşturmaktaydı. Kentin gelişen iktisadi yapısı nüfusun

artmasına neden olmuştur. Bünyesinde barındırdığı farklı gruplarla üretim ve ticaret artarak devam etmiştir. Bulunduğu bölgenin önemli ticaret merkezi olan Ayıntap'ta, Ermeniler oldukça etkin bir iktisadi yere sahiptiler. Hatta 19. Yüzyılda ekonomik güç büyük oranda Ermenilerin eline geçmeye başladı. Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Ayıntap'ta de yabancı tüccar gurubu oluşmuştur. Ermeniler ihracat ve ithalatta söz sahibi olarak giderek güçlenmişlerdir. Güç dengelerinin değişmesi şehirde sosyal ve iktisadi sorunları beraberinde getirmiştir. Yaşanan iktisadi sorunlar nedeniyle kadınlara intikal eden birçok dava kaydı bulunmaktadır. İktisadi davaların artması ve şehirde oluşan yabancı tüccar grubu nedeniyle bu sorunları kolay bir şekilde çözmek için Ticaret Meclisi'nin açıldığını arşiv belgelerinde görmekteyiz.

Kentin önemli üretim birimlerinden biri de esnaf gruplarıdır. Kuruluşları uzun yıllara dayanan birçok esnaf grubu bulunmaktadır. Üretim, hizmet ve ticaret zümreleri olarak örgütlenen bu gruplar kentin can damarını oluşturmaktadır. Hem yerli hem de yabancı uyruklu gruplardan oluşan esnaf birlikleri şehirdeki iktisadi faaliyetlerin düzenli bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Devletin kuruluşundan bu yana siyasi, sosyal ve ticari misyon üstlenerek şehirlerin gelişmesine önemli katkılarda bulunan esnaf teşkilatları, üretim ve pazarlama işlerini ise han, pazar ve bedesten gibi ticaret yerlerinde faaliyet göstermişlerdir.

Tarım toprakları bakımından Halep'in önemli kazalarından biri olan Ayıntap geniş tarım arazilerine sahipti. 19. Yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni tarım ülkesi olarak görmesi Ayıntap ve çevresinin önemini bir kat daha arttırmıştır. Ekim alanları azalmış olsa da üretim artmış buna bağlı olarak ziraat yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Başta buğday olmak üzere, arpa, mercimek, nohut gibi tahılların yanında bağcılık özellikle üzüm ve fıstık yetiştiriciliğinin yapıldığı, bu ürünlerin alım-satımına dair birçok sicil ve tereke kaydında rastlanılmıştır. Ayıntap hayvancılık açısından önemli bir bölge olmuştur. Sicillerde yer alan kayıtlarda özellikle küçükbaş olmak üzere birçok hayvan mevcuduna ve bunların yetiştiricilik ve ticaretinin yapıldığı görülmektedir. Zirai ve hayvansal üretimin dışında başta dokuma sanayi olmak üzere boya, deri ve maden sanayisinde üretim ve pazarlama noktasında önemli bir merkez olmuştur. Bu nedenle yabancı

tüccarların üretim alanında yatırım ve ticaret yaparak burada üretilen mallar uluslar arası bölgelere taşınmıştır. Bu nedenle Ayıntap ticaretin durmadığı hatta giderek önem kazandığı bir bölge olmuştur.

Ayıntap'ın mali yapısını incelediğimizde vergiler ve bütçeler karşımıza çıkmaktadır. Halep salnamelerinde yer alan kayıtlara baktığımızda vergi miktarı bakımından üçüncü sıradadır. Yine Halep salnamelerinde yer alan gelir-gider tablolarında yer alan kayıtlarda yine önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle vergi miktarlarındaki artışlar kentin hem nüfus hem tarım hem de ticari bakımından giderek büyüdüğünü göstermektedir.

Batı Avrupa'da yaşana fiyat hareketleri diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ticaret aracılığıyla yayılmıştır. Çeşitli hammaddelerin ve üretilen mamullerin ticaretiyle yaşanan fiyat hareketliliği Doğu'ya aktarılmıştır. İlk başlarda bu ticaret Osmanlı ülkesine değerleri madenlerin girmesine neden olmuşsada bu durum sürekliliğini kaybetmiştir. Avrupalı devletlere tanınan ayrıcalıklar neticesinde yabancı tüccarın ve malın yavaş yavaş Osmanlı ekonomisine girmesine neden olmuştur. Böylece yabancı tüccar malını çok rahat pazarlarken yerli üreticinin malı elinde kalmıştır ya da çok ucuza gitmiştir. Osmanlı'da fiyat dengeleri bu şekilde değişmeye devam etmiştir. Bunun yanında iç tüketimle belirlenen fiyat hareketliliği de yaşanmıştır. İç piyasada üretilen malların satış fiyatlarının belirlenmesi ve denetlenmesi narh sistemiyle olmuştur. Diğer kurumlarda olduğu gibi bu sistemde zamanla eski önemini kaybetmiştir. İç piyasadaki tüketim mallarının fiyatları dönemin iktisadi şartlarına göre değişim göstermiştir. İncelediğimiz belgelerde fiyatlar çok fazla artış göstermese de inişler çıkışlar fazlasıyla görülmektedir.

Ayıntap'ta ulaşım, taşımacılık ve ticaret birbirine bağlantılı bir şekilde devam etmiştir. Hem dış piyasadan gelen mallar hem de iç piyasada üretilen mallar yapılan ticaretle uluslararası bölgelere ve ülke içinde dağılmıştır. Bu noktada ulaşım yolları ticaret mallarının taşınması noktasında önem arz etmektedir. Ayıntap doğu-batı, kuzey-güney ve ayrıca güney-doğu, kuzey-batı yönlü ticaret merkezlerinin geçiş güzegahında bulunması nedeniyle ticari ve ekonomik açıdan önemli bir bölge olmuştur. Birçok ürünün iç piyasada ve dış piyasada pazarlanması noktasında önemli

bir ticaret hacmine sahiptir. Bu çalışmadan da anlaşıldığı üzere 19. yüzyılda ekonomik canlılığın durmadığı görülmüştür. Çeşit bakımından zengin üretimleriyle ticaret, ülkede yaşanan birçok olumsuzluğa rağmen durmamıştır. Aynı zamanda ithalat içinde yabancı tüccarların uğrak noktası olmuştur. Kısacası Ayıntap şehri bulunduğu coğrafi konumdan yararlanarak önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Kapitülasyonların Avrupalı tüccarlara sağladığı ayrıcalıklar Müslim ve gayri-Müslim tüccarlar arasında rekabetin yaşanmasına neden olmuştur. Fakat bu durum yabancı tüccarların ülke içindeki yatırımlarını ve ticaretlerini etkilememiştir. Bu durumdan daha çok Müslüman tüccarlar maddi kayıplar yaşayarak etkilenmiştir. Tüccarların yanında üretim yapan esnaf da bu kayıptan payını almıştır. Bölgede ticaret devam etmiş hatta ticaret hacmi genişlemiştir. Fakat üretim ve ticaret ağırlıklı olarak yabancı tüccarların denetiminde sürmüştür. Sanayi İnkılâbı'nın sonucunda seri üretime geçen Avrupa mallarını Osmanlı Devleti'nde pazarlama imkânını çeşitli ayrıcalıklarla elde etmiştir. Bu nedenle ülkede ithalat hızlı bir şekilde yayılmıştır. Arşivlerde yer alan belgelerde birçok yabancı şirketin Ayıntap'ta şubeler açtığını böylece buradan elde ettikleri ucuza hammaddelerle ürettikleri malları kendi ülkelerine taşımışlardır. İthalat yabancı tüccarların denetiminde yapılmıştır. Kendi mallarını rahatlıkla satarak iktisadi alanda önemli güç elde etmişlerdir. Bu durum yerli üretici ve tüccara büyük darbe vurmuştur. Ancak yerli üretici bazı ürünlerin üretimi ve pazarlanmasına devam etmiştir. Bunların başında pamuk, pamuklu dokuma, sabun, yağ, Ayıntap fıstığı, kuru üzüm bulunmaktadır. İhraç yapılan ülkeler ağırlıklı olarak İngiltere, Fransa ve Amerika'dır. Bu ülkelere yapılan ihracat miktarları ve ürünleri belgelerde görülmektedir.

Ayıntap yüzyıllar boyunca bulunduğu işlek yol güzergâhı neticesinde geniş bir ticaret hacmine sahip olmuştur. Halep ve İskenderun limanına yakınlığı nedeniyle yerli ve yabancı tüccarların uğrak noktası olmuştur. Bu durum yerli üretimin devam etmesiyle Ayıntap'ın önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Üretim ve pazarlama ağırlıklı olarak yabancı tüccarlar vasıtasıyla sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan iktisadi sorunlara rağmen Ayıntap ticari açıdan önemli olduğu

kadar üretim açısından da aktif bir yer olma özelliğini kaybetmemiştir. Böylece 19. Yüzyılın önemli ticaret şehirlerinden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000

BAO, ŞD.nr. 2242/5 lef 2

BOA, Fi Haziran sene 1214

BOA, Sadâret Mektubî Kalemî Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.MKT. UM), Dosya, H 15 Zilkade 1271/ M 30 Temmuz 1855,no:203, G.10

BOA, Cevdet Maliye no:13227

Güzelbey, C. Cahit, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 2. Fasikül*, s. 28-c 144, s. 290, Belge Tarihi Muharrem 1265/1848 Aralık

Güzelbey, C. Cahit, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 2. Fasikül*,s.56-c 146, s. 235, Belge Tarihi Muharrem 1272/1855 Eylül

Güzelbey, C. Cahit, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 2. Fasikül*, s.48-c 145, s. 62, Belge Tarihi 1277/1860

Güzelbey, C. Cahit, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 2. Fasikül*, s.50-c 146, s. 106, Belge Tarihi Şaban Sonu 1275/1858 Mart

Güzelbey, C. Cahit, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 2. Fasikül*, s.39- c 145, s. 177, Belge Tarihi 1269/1852

Güzelbey, Cahit Cemil, Hulusi Yetkin, “*Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler*”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Sayı:8, Gaziantep, 1970

Gaziantep Şer'ıye Sicili, 65, s.59 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:105.

Gaziantep Şer'ıye Sicili, 65, s.79 / 189 / 116 / 41 / 275 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:146 / 360 / 214 / 72 / 109.

Gaziantep Şer'ıye Sicili, 65, s.61 / 84 / 275 / - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:110 / 156 / 275

Gaziantep Şer'ıye Sicili, 65, s.84-85/2 - Hukuki İçerikli Belgeler, Hüküm No:156.

Emr-i Şerif, 29 Şevval 1151/7 Şubat 1739 tarihlidir. Bkz. Gaziantep Şerriyye Sicilleri,93/87

Yetkin, Hulusi, Gaziantep Şerriye Sicilleri, *Gaziantep Kültür Derneği Yayınları*, 1996

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 51/97-96

Gaziantep Şerriyye Sicilleri,52/58

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 52/279

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 54/272

Gaziantep Şerriyye Sicilleri,55/263

Kadı'nın i'lâmı 3 Şevval 1131/ 20 Ağustos 1719 tarihlidir, Gaziantep Şerriyye Sicili, 61/287-288

GŞS, 29/64

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 62/12

GŞŞ, 71/209

GŞŞ, 76/99-95

GŞŞ, 101/393-392

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 92/101-109; 122-119

GŞŞ, 56/102, 111

GŞŞ, 135/136; Cemaziyelahir sonu 1219 (Ekim. 1804)

GŞŞ, 269/138, Cemaziyelahir sonu 1223 (Ağustos.1808)

GŞŞ, 11/139, 13. Cemaziyelahir 1229(4. Haziran.1814)

GŞŞ, 13/139, 1229 (1814)

GŞŞ, 15/139, 13. Cemaziyelahir 1228 (14 Haziran 1813)

GŞŞ, 182/ 140, 1234 (1818)

GŞŞ, 284/ 140, 13. Cemaziyelevvel 1233 (Mart.1818)

GŞŞ, 19/142, 12 Recep 1241

GŞŞ, 29/142

GŞŞ, 39/142, 24 Ramazan 1242

GŞŞ,11/42, 27 Sefer

GŞS, 44/142

Gaziantep Şerriyye Sicilleri, 51/7

GŞS, 55/142, 13 Muharrem 1244

GŞS, 52/230

GŞS, 55/43

GŞS, 63-66/142

Gaziantep Şerriyye Sicilleri,78/9-10

GŞS, 83/176-178

GŞS, 85/198-196

GŞS, 85/259

GŞS, 196/136, 1221(1807)

GŞS, 270/138, 17 Zilhicce. 1224 Rusçuktan (24. Ocak.1810)

GŞS, 316/142, Zilkade ortası 1242

GŞS, 337/142

GŞS, 449/142

GŞS, 1/142, Sefer 1244

GŞS, 269/142, 2 Zilhicce 1244

GŞS, 294/142, 15 Şevval 1244

GŞS, 298/142, 3 Muharrem 1241

GŞS, 110/142, 13 Muharrem 1244

GŞS, 204/142, 27 Zilkade 1245

GŞS, 57/142, 13 Cemaziyelevvel 1245

GŞS, 58/142, 17 Rebiyülevvel 1245

GŞS, 61/142, 15 Rebiyülevvel 1245

GŞS, 193/142, 7 Cemaziyelevvel 1245

GŞS, 194/142, Ramazan Sonu 1245

GŞS, 202/142, 1245

GŞS, 208/142, 17 Zilkade 1245

GŞS, 24/142, 1247

GŞS, 392/142, 11 Şevval 1242

GŞS, 176/142, 23Şevval 1246

GŞS, 264/142, Şaban sonu 1247(1831)

GŞS, 83/142, 1243

GŞS, 142, H 14 Safer 1245/M 15 A ğustos 1829

GŞS, 142, H Gurre-i Safer 1248/M Haziran Temmuz 1832, s. 351–353

GŞS, 142, H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / A ğustos1832

GŞS, 142, H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan1833

GŞS, 142, H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833

GŞS, 142, H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan 1833

GŞS, 142, H Gurre-i Muharrem 1249/M Mayıs/Haziran 1833

GŞS, 142, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833

GŞS, 142, H 8 Rebiülahir 1249/M 25 A ğustos 1833

GŞS, 124/143, 27 Zilkade 1256

GŞS, 59/143, 15 Şevval 1249

GŞS, 8/143, 21 Rebiyülahir 1250

GŞS, 10/143, 21 Sefer 1250

GŞS, 73/143, 7 Recep 1255

GŞS, 117/143, 1256 Ramazan

GŞS, 145/143, 1253 (1837)

GŞS, 175/143, 13 Şevval 1254(1838)

GŞS, 188/143, 1256

GŞS, 222/144, Şaban sonu 1249

GŞS, 91/ 144, 11 Rebiyülevvel 1258

GŞS, 270/144, Recep başı 1265

GŞS, 150 / 144, 1259

GŞS, 267/144

GŞS, 144/145, 17 Zilhicce 1270

GŞS, 189/145, 1 Cemaziyelahir 1270, 23 Recep 1258

GŞS, 145, H 23 Cemaziyülevvel 1269/M 4 Mart 1853

GŞS, 246/146, 28 Muharrem 1280(1863)

GŞS, 84/146

GŞS, 62/66/146, 1277

GŞS, 125/146, 28 Ramazan 1276

GŞS, 22/147, 24 Cemaziyelahir 1288

GŞS, 182/148, 7 Rebiyülevvel 1291

GŞS, 54/150

GŞS, 205/150 12 Recep 1298

GŞS, 228/150

GŞS, 18/151, 7 Cemaziyelevvel 1299

GŞS, 180/151, 10 Recep 1301

GŞS, 152:25/1, 65/1

GŞS, 28/152, 5 Muharrem 1302

GŞS, 152: 76/2-117/1

GŞS, 53/154-153

TKGM, Halep Evkâf, 556, s.39a-40a, 269b-270a

1310, 1312, 1313, 1314, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1324, 1326
tarihli Halep Vilayet Salnamesi

Halep valisi ve kadısı ile Ayıntab naibi ve mütesellimine gönderilen bu emr-i şerif,
28 Rebiülevvel 1114/22 Ağustos 1702 tarihli dir. Bkz.GŞS, 53/16

Salnamei Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, 1316/1898

Salnamei Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, 1321/1903

Salname-i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, 1324/1906

Salname -i Vilayet-i Halep, Ayıntab Kazası, 1309/1891

Halep Salnâmesi, Halep Vilâyeti Litografya Matbaası, Halep 1285; 1300; 1322; 1326.

Acioğlu, Serpil, *137 Numaralı Ayıntab Şer'iyeye Sicilinin(H. 1216-1220/M. 1801-1806) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı, Gaziantep, 2012

Altınöz, İsmail, “*Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)*”, Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Edt. Yusuf Küçükdağ, *Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları*, Gaziantep 1999, s. 97; Kıvrım, XVII. Yüzyıl, s. 8.

Aksoy, Ömer Asım, *Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*, c.III, Gaziyurt Matbaası, 1991

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II

Blaisdell, Donald, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi “ Duyunu Umumiye”*, İstanbul,1979

Barlas, Uğuroğ, *Gaziantep'in Yakın Târihi Üzerine Araştırmalar*, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı, Kültür Tarihi Araştırmaları, İstanbul,2006

Bozgeyik, Burhan, Her Yönüyle Gaziantep (Târih/Kültür/Folklor), *Gaziantep Şehit Kâmil Belediyesi Yayınları No:4*, Ankara,2000

Barlas, Uğuroğ, *Gaziantep*, Gaziantep Tıp Fakültesi ve Azınlık Okulları, *Gaziantep Kültür Derneği Yayınları*, 1971

Bear, Gabriel, *Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi*. (Çev.) S. Ferliel, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1970

Bayraktar, Hilmi, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8*, Elazığ, 2004

Cuinet, Vital, *La Turquie D'Asie Geographie Andminisrative*, II

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991

Çam, Nusret, “Arasta”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul,1991

Çam, Nusret, *Gaziantep “Mimari”*, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996

Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Doktora Yezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim dalı, İstanbul, 2000

Çitçi, Hasan Remzi, *Osmanlı Devleti 'nin Son Yıllarında Gaziantep 'te Sanat ve Ticaret Dalları*, Yeni Matbaa Yayınları, *Gaziantep (Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları s.58)*, 1971

Çukurova, Ütfade, “ *Gaziantep Kentinde Sosyal Yapı (1856-1950)*”, Hacettepe üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999

Çukurova , Bülent, “ *1922 Yılında Ermenilerin Antep 'ten Suriye'ye Göçlerinde Sosyo-Ekonomik Faktörler”* , ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, C:III, Ankara 2003

Çelik, Bülent, *XVI. ve XVII. yüzyıllarda Antep'te ticaret ve bu konuda karşılaşılan bazı zorluklar*. Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan Gaziantep. Küçükdağ, Y. (Ed.), *G.Ü.V.K.Y., Yayın No : 6*, Gaziantep,1999

Çiçek, Kemal, *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)*, Ankara, 2005

Demir, Enver, *148 Numaralı Ayıntab Kadı Sicili 'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-135)(H.1288–1291 / M.1871-1874)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Gaziantep, 2013

Demirel, Ömer, *II. Mahmut Döneminde Sivas 'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989

Demiryürek, Mehmet “*XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* cilt: XXVIII, sayı: 45, Ankara 2009

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Editör, Hakkı Dursun Yıldız, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989

Ergenç, Özer, *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını, Ankara

Eren, Aslan, “ *Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler*”, *Osmanlı Ansiklopedisi* “ İktisat”, C. 4

Enç Mithat, *Uzun Çarşının Uluları*, İstanbul, 2005

Enç Mithat, *Selamlık Sohbetler*, İstanbul, 2007

Evliya Çelebi, Seyahatnâme, IX, s.355-358; Kâtip Çelebi, Cihannümâ,

Eyice, Semavi, *Bedesten, Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1992

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*(Tam Metin), C.IX, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996

Fuksawa, Katsumi, *Toilerie Et Commerce Du Levant*

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul, 1994, s. 194-198; Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, s.635

Fidan , Murat, “ 1714–1715 Tarihleri Arasında Ayıntab 'da Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı(65 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'ne Göre) ”, *Asia Minor Studies (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi)* , c.I, sayı:2, Temmuz 2013

Gaziantep İl Yıllığı, (2002)

Gaziantep Kültür Envanteri, Gaziantep Valiliği Yayını, Gaziantep, 2005

Geçkil, Aynur , *141 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili, Metin – Değerlendirme (H. 1234-1236/M. 1818/1821)*, *Belge No: 1*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000

Güldiken, Sevde Nur, *III Numaralı Maraş Ahkâm Defteri'ne Göre Ayıntab (H.1196-1229/ M. 1782-1814)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2007

Güzelbey, C.Cahit, “*Bedesten ve Gaziantep Bedestenleri*”

Güzelbey, Cemil Cahit, “*Gaziantep'te Kervancılık*”

Güzelhan, Mustafa, *Ayıntab Tarihinden Notlar (Cilt 18)*. *Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları*, Gaziantep, 1959

Güven, Celal T. “*Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü*” , *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl:3 Özel Sayı, İstanbul, 1998

Göyünç, Nejat, “*Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Gaziantep*”, Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Edt. Yusuf Küçükdağ, *Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları*, Gaziantep 1999

Göğüş, M. Oğuz, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*, Gaziantep,1997

Yetkin, Hulusi, *Gaziantep Tarihi ve Davaları, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Sayı:51, Yeni Matbaa, Gaziantep, 1968*

Gelir, Burcu, *1680-1700 Tarihleri Arasında Ayıntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam – Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006

Güçer, Lütfü, *XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaa, İstanbul, 1964

Güllü, Erhan Ramazan, *Antep Ermenileri- Sosyal Kültürel ve Siyasi Hayat*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlıların Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007

Halaçoğlu, Yusuf, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914–1918)*, Ankara, 2001

İnalcık, Halil, “ *Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü*”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul, 1993

İnalcık, Halil, “*İstanbul’un İncisi: Bedesten*”, s.121

İnalcık, Halil, *Capital Formation*

İslam Ansiklopedisi, C.XIII, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1996

Kahraman, Methiye Dilek, *Sâlnâme-i Vilayet-i Haleb Transkripsiyon ve Değerlendirme (Defa 31 Sene 1321)*, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Şanlıurfa, 2004

Kal'a, Ahmeti "Esnaf ", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, 1961

Kejanlı, D. Türkan, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez -Çarşı Gelişimi", *e-Journal of New World Sciences Academy 2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 3C0049*, 2010

Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Ansiklopedisi ' İktisat'*, C. 4

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2010

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1995

Ortaylı, İlber, "XVIII. Yüzyılda İlmıye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar: Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisâdî ve Sosyal Değişim", Makaleler I, Turhan Kitabevi,

Özdeğer, Hüseyin, *Gaziantep, DİA, C.XIII*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996

Özdeğer, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayıntab Livâsı*, C. 1, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1988

Özdeğer, Hüseyin, *XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, No:3*, İstanbul, 1982

Özdeğer, Hüseyin, *Antep'te Pazar Ekonomisi, (16.Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)*”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, s.20, İstanbul,1982

Özdeğer, Mehtap, *19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Esnaf ve Sanatkârlar. Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9–10 Mayıs 2002, Bildiriler, İkinci Cilt*, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul

Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985

Özlu, Zeynel, “ *Kassam Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep* ” , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002

Pamuk, Şevket, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarih*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi Ticaret, Sermaye, Üretim İlişkileri (1820 – 1913)*, Yurt yayınları, Ankara, 1984

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. İstanbul, T.V.Y.Y. 2000

Pekdoğan, Celâl, Gaziantep Ticaret Odasının 100. yılı 1898–1998, *G.T. O. Kültür Yayınları*, 99/3, Gaziantep,1999

Peirce, *Ahlak*, Çev: Tansel, Ülkü, Ankara, *Tarih Vakfı Türk Yayınları*,

Sander, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara, 1993

Shaw, Stanford, Kural, Ezel, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C:2, İstanbul, 1983

Sahillioğlu, Halil, “*Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri*”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara,1978

Solmaz Mehmet - Yetkin, Hulusi, *Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz*, Gaziantep, 1965

Sümer, Faruk, *Oğuzlar(Türkmenler)Târihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992

Şemseddin Sami, Ayntab. Kamusü'l – Âlâm, c.V, İstanbul,1314,s.3232

Şıvgın, Hale, *XIX. Yüzyılda Gaziantep*,. *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları*, Ankara, 1997

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, C.II, Dergâh Yayınları, 2003
Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:2, İstanbul, 1985

Tekin, Zeki, “*Deri (Türkler'de Dericilik)*”, DİA, IX

Tiryaki, Esmâ Özlem, *Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilatı*, Yüksek lisans Tezi, Tez, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarih Ana Bilim Dalı, Gaziantep, 2006

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1971

Tönük, Vecihi, *Türkiye'de İdare Teşkilatı, İçişleri Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1945

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III/2, s.289; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdâri Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, no:86, Sevinç Matbaası; Ankara,1988

Ünler, Ali Nadi, “ *Gaziantep Ermenileri* ” , *Gaziantep Kültür- Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi*, Cilt: XIII, sayı:7, Gaziantep, Mayıs 1972

Yıldız, Hakkı Dursun(Editör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul,1989,s.203

Yıldız, Havva, *156 Numaralı Ayntab Şerriye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1310–1312/M.1893–1894, S. 3–96,70–174)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep,2006.

Yıldırım, Mehmet Ali, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab'ın Sosyal ve Ekonomik Durumundan Bir Kesit*, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol 11, No: 4, 2012

EKLER:

Belge:1

عینتاً بر کسی جود زده خود غوغا بخوره فرزند فرید اعتبار از زود میرسد
 زیر قرعه بیجا

سزای موی ایمان از خود برود مورد و مجور لبردا لبا بس و کار بنو که
 لهن و رفا لمروری نهی صوم لاهق و قور نع لوزره لمروری
 صدر لایق استو به وسر قدر لایق قوی لایق صوفی فیوی اعتبار
 فیجور و فی حویق نرکز و صا مورد و مجور لبردا لبا بس و لهن و
 لمروری لینه و برکتی مال صیبه ضرر و کوز لمروری لایق خصوص
 مزبور قطع و قور لایق خصیبه لایق تینها و لایق مخصوص لایق
 لمروری لمروری لمروری لمروری لمروری لمروری لمروری لمروری
 کینه معلوم لمروری بر وجه مجور بوزن بوزن و فی حویق مرقوم
 مورد و مجور لبردا کار با و دنیا بسید مصفا بالوی که بق
 لمروری و برکتی مال صیبه ضرر و کوز لمروری لایق خصوص
 لاهق و قور ضرر و کوز ضرر و مجور لایق بین

لمروری

Belge:2

عقیاب و بهستی حیدرز قره طایع نام بکن قرنی نام قره اختیار لزن حیدر محمد نام گنر
کاربان و انبای سبدلک امنا و ساعا امار لرزه و بیله دقت و اهتوم اید کلرک صراف
حضرت صدر اعظمی قلیوس طرفند اخبار اولوش قیما بد دخی و قورلد کاف: انبای سبدلی
امنا و ساعا امار لرزه دقت ایدرک و بر گنه نله انبلی خف و ضیاع اولرند دقت
ایدرک با این تنبلی حاکم موکرا و عین تحریری

Belge:3

حلب والبنه

مما سانهه اجراءه لعلها يتبين من بعض قايته تشكيلها استعاضه عن عملها فيكونه من
 تجار طرقة وادراة من حفظه ودره فحقه فخره بينه اجراءه ايمان حادون نوراديه كويت
 بجوارهم من ادوية هولاءه تجارة نطق قيو حيرضة به حمارة لافيه برمه ومبره قايته تشكيلها
 مما سانهه اجراءه لعلها يتبين من بعض قايته تشكيلها استعاضه عن عملها فيكونه من
 تجار طرقة وادراة من حفظه ودره فحقه فخره بينه اجراءه ايمان حادون نوراديه كويت
 بجوارهم من ادوية هولاءه تجارة نطق قيو حيرضة به حمارة لافيه برمه ومبره قايته تشكيلها

استعملت في حلب والبنه
 حبوبه من ادوية هولاءه
 تجارة نطق قيو حيرضة به
 حمارة لافيه برمه ومبره
 قايته تشكيلها

Belge:4

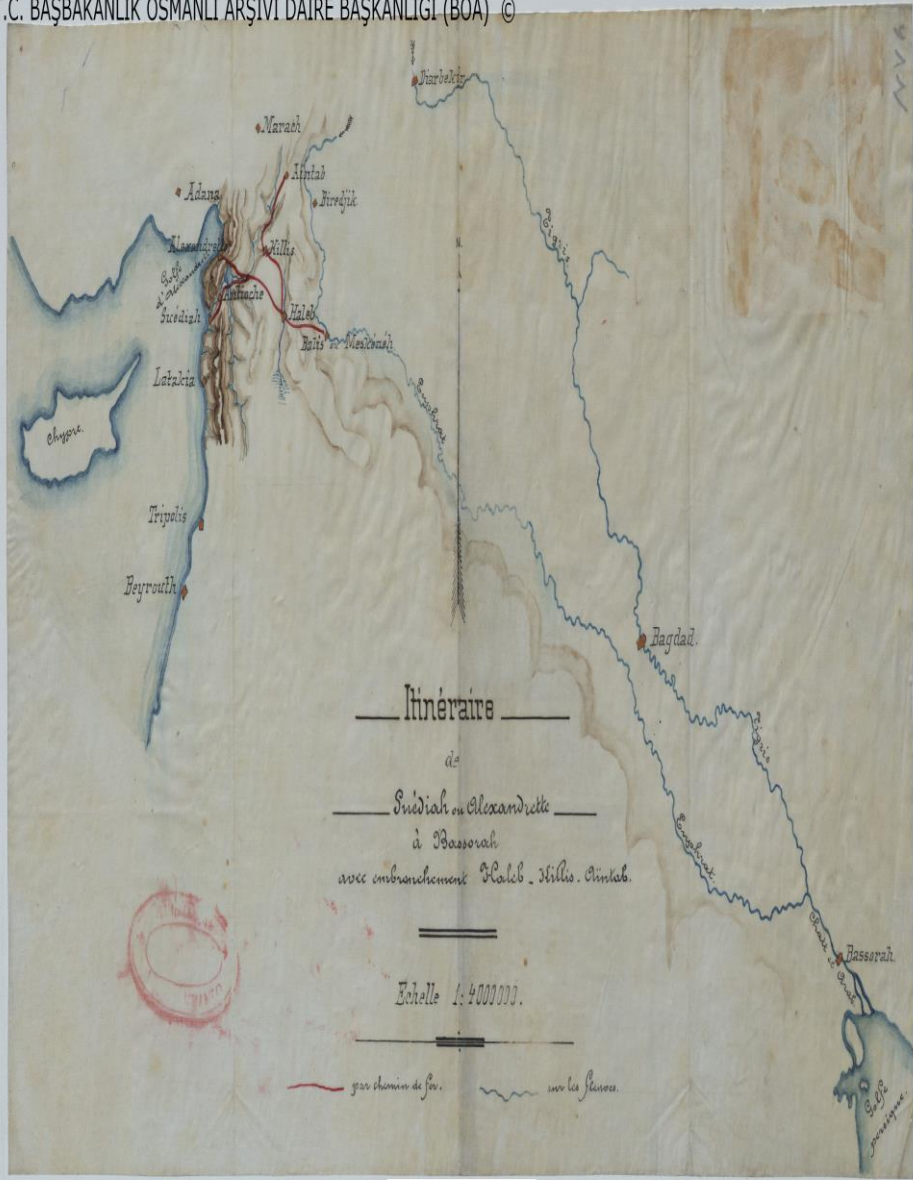
مجلس

اصی بر ضمای جلدی که در کتب کهنه ضمای اولی در قریه
وقد طبعه و قلمه و واقع قریه اولی در قریه اولی در قریه
الوتند و سینه از نفعه ای که در کتب کهنه ضمای اولی
و کلمه در کتب کهنه ای که در کتب کهنه ضمای اولی
و طبعه در کتب کهنه ای که در کتب کهنه ضمای اولی

کتابخانه

و چنان مرقد حضرتی عظامی

بو قولی مدینه عنتا بکجا اندک و تجارتخانه سندک اولی در کتب کهنه
جاموشی اولی سولای طرفه کتور و فروخت و سولای طرفه و می غنم اولی
حلب و شام شریف کتور و فروخت و مرور سولای طرفه کتور و فروخت
والی و طباطبانه قافه قریه اولی در کتب کهنه ضمای اولی
بعضی والی و طباطبانه قافه قریه قناعت ایلیه سولای طرفه کتور و فروخت
بد سولای طرفه کتور و فروخت اولی در کتب کهنه ضمای اولی
اولی احوال زینت ای اولی در کتب کهنه ضمای اولی
نقد در اولی در کتب کهنه ضمای اولی
طلبه در کتب کهنه ضمای اولی

HRT.0465

AMERICAN EMBASSY
CONSTANTINOPLE

Le 9 Décembre 1916.

Traduction non-garantié.

No. 2052

Note Verbale.

L'Ambassade des Etats-Unis d'Amérique a l'honneur de signaler à l'attention du Ministère Impérial des Affaires Etrangères le cas suivant se rapportant aux intérêts commerciaux de maisons américaines.

D'après des renseignements parvenus à cette Ambassade, il se trouve au bureau de poste d'Aintab environ soixante paquets de mouchoirs, d'une valeur de Ltqs. 1200, appartenant à M.K.Manoukian & Co., une maison américaine. Ces paquets furent expédiés il y plus d'une année à destination des Etats-Unis, mais furent retenus en Bulgarie par suite du manque de facilités dans les communications postales et retournés à Aintab. Dans les entrepôts de la Banque Impériale Ottomane à Aintab se trouvent des mouchoirs, des dentelles et de la lingerie, évalués à Ltqs. 15,000, appartenant également à ladite compagnie américaine.

En Mars 1916, les autorités locales d'Aintab informèrent la Banque Impériale Ottomane en ladite ville que les marchandises sus-visées, bien qu'étant la propriété d'une compagnie américaine régulièrement constituée, étaient considérées par elles comme tombant sous le coup de la loi relative aux propriétés de personnes déportées, Monsieur Manoukian...

Au Ministère Impérial des Affaires Etrangères,
Sublime Porte.